

Nr 146

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående folkhögskolans ställning och uppgifter; given Stockholms slott den 22 mars 1957.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

Ivar Persson

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen behandlas på grundval av 1946 års skolkommissions betänkande »Folkhögskolans ställning och uppgifter» (SOU 1953: 24) frågor rörande folkhögskolans arbetsformer, elever och lärare, statsbidrag till folkhögskolorna, tillsynsmyndighetens organisation samt slutligen folkhögskolan och de stora årskullarna.

För att ge folkhögskolan möjligheter att anpassa sin undervisning, till både innehåll och form, efter de nya krav som samhällsutvecklingen medför, föreslås bland annat att folkhögskolans årliga minimilästid skall förlängas till trettio veckor, att en friare kursutformning skall bli möjlig genom ämneskurser om minst en veckas längd, att tredje årskurs skall få anordnas i större utsträckning än för närvarande samt att specialkurs och speciallinje skall kunna komma till stånd inom de högre årskurserna.

Graderade betyg bör icke få förekomma vid folkhögskolorna. För elev, som så önskar, bör dock kunna lämnas särskilt omdöme om elevens sätt att tillgodogöra sig undervisningen i dess helhet.

Inträdesåldern för kvinnliga elever föreslås höjd i nivå med vad som nu gäller för manliga elever, d. v. s. från 16 till 18 år. Under en övergångstid av fem år bör dock eu 17-årsgräns för de kvinnliga eleverna få tillämpas.

För att skapa bättre betingelser för samverkan mellan folkhögskolorna

och övrigt bildningsarbete föreslås bland annat, att lärare vid folkhögskola skall kunna fullgöra viss del av sin tjänstgöringsskyldighet såsom studiecirkelledare utanför skolan.

För att folkhögskolorna skall kunna fullgöra sina uppgifter på ett tillfredsställande sätt är ett betydligt ökat ekonomiskt stöd från statens sida påkallat. I detta hänseende föreslås bidrag till byggnadsarbeten vid statsunderstödda folkhögskolor med högst 75 procent av kostnaderna. Vidare förordas införande av ett allmänt driftbidrag, bestående av grundbidrag om 26 kronor för varje undervisningsdag och tilläggsbidrag om 1 krona 40 öre per dag för varje elev, som deltagit i undervisningen.

De nya byggnads- och driftbidragen beräknas för statsverket medföra en utgiftsökning av drygt 5,5 miljoner kronor årligen.

Viss förstärkning föreslås av den personal, som inom skolöverstyrelsen handlägger folkhögskoleärenden.

De stora årskullarna kommer att ställa ökade krav på folkhögskolornas kapacitet. Förutom genom upprättande av nya skolor förutsättes utvidgningsbehovet delvis kunna tillgodoses genom anordnande av provisoriska lokaler vid befintliga skolor. Försök bör även kunna komma till stånd med s. k. filialskolor och med dubblering av de längre kurserna.

De framlagda förslagen avses skola genomföras från och med arbetsåret 1958/59.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 22 mars 1957.

N ä r v a r a n d e :

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, PERSSON, LINDELL, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, NÄSGÅRD, KLING, ELIASSON.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Persson, frågor angående folkhögskolans ställning och uppgifter och anför därvid följande.

I. Inledning

Inom 1946 års skolkommission tillsattes hösten 1946 en särskild delegation för utredning av folkhögskolans ställning och uppgifter inom skolväsendet.

Det förslag till betänkande, som delegationen utarbetat, har behandlats underhand i kommissionen, vilket resulterat i vissa mindre jämkningar.

Sedan skolkommissionen¹ avlämnat sitt den 12 juni 1952 dagtecknade betänkande angående »Folkhögskolans ställning och uppgifter» (SOU 1953: 24), har utlåtanden över detsamma inhämtats från statskontoret, riksräkenskapsverket, statens lönenämnd, kanslern för rikets universitet, medicinalstyrelsen — efter hörande av styrelserna för statens och av staten godkända sjuksköterskeskolor — skolöverstyrelsen — efter hörande av statens folkbildningsnämnd, styrelserna för samtliga folkhögskolor, samverkande bildningsförbunden, folkbildningsförbundet, svenska folkhögskolans lärarförening samt svenska seminarieläraryöreningen — styrelserna för socialinstituten i Stockholm och Göteborg, styrelsen för sydsvenska socialinstitutet, länsstyrelsen i Stockholms, Göteborgs och Bohus, Malmöhus,

¹ Ledamöter av delegationen var vid betänkandets avlämnande dåvarande kontoristen Birgit Elvira Christiernin, sekreteraren Hilding Gunnar Edvin Albert Färm, statens folkhögskolinspektör, rektor vid Västerbergs folkhögskola Karl Viktor Hedlund, rektor vid kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad Honorine Louise Hermelin, ledamoten av riksdagens andra kammare, folkskolläraren Oskar Johan Natanael Malmberg samt rektor vid Katrinebergs folkhögskola Thorsten Gustaf Åberg. Delegationens ordförande var herr Färm.

Södermanlands, Kalmar och Norrbottens län — efter hörande av landstingens förvaltningsutskott.

Härjämte har yttranden över betänkandet avgivits av landsorganisationen i Sverige, svenska arbetsgivareföreningen, Sveriges lantbruksförbund, riksförbundet landsbygdens folk, tjänstemännens centralorganisation — efter hörande av svenska folkhögskolans lärarförening — svenska landsförbundet och arbetarnas bildningsförbund.

I januari 1956 anmodades skolöverstyrelsen att, med beaktande av vad i betänkandet föreslagits samt i däröver avgivna yttranden anförts, inkomma med förnyat utlåtande. Detta utlåtande har avgivits den 31 augusti 1956.

En av skolöverstyrelsen tillsatt utredning, skolöverstyrelsens planeringskommitté för de stora årskullarna, har den 15 oktober 1956 avgivit betänkande angående folkhögskolan och de stora årskullarna. Överstyrelsen har inhämtat yttranden över detta betänkande från styrelserna för ett antal folkhögskolor samt från organisationer, vilka står som huvudmän eller huvudintressenter för folkhögskolor.

Med överlämnande av planeringskommitténs betänkande och däröver avgivna yttranden har skolöverstyrelsen i januari 1957 gjort framställning om vissa åtgärder inom folkhögskolans sektor av skolväsendet för att möta de växande ungdomskullarnas utbildningsbehov. Utlåtanden över betänkandet och skolöverstyrelsens framställning har inhämtats från statskontoret och arbetsmarknadsstyrelsen.

Departementschefen. Att 1946 års skolkommision i en särskild delegation kom att utreda folkhögskolans ställning och uppgifter, föranleddes främst av den planerade reformen av den obligatoriska skolundervisningen. En reformering av denna undervisnings omfattning och inriktning liksom en förlängning av skolpliktstiden måste också påverka folkhögskolans arbete. Detta har utredningen beaktat, men i enlighet med sitt uppdrag har den icke föreslagit någon fastare reglering av undervisningens målsättning och uppläggning vid folkhögskolorna. Den har endast framlagt förslag i syfte att öka skolornas möjlighet att anpassa inriktning och arbetsformer efter de nya krav, som utvecklingen inom vårt skolväsen och hela vårt samhälle kan ställa på folkhögskolorna. Därvid har utredningen också föreslagit nya kurstyper och nya arbetsformer för lärarna, vilket innebär att folkhögskolan i ännu större utsträckning än hittills skulle kunna medverka i det frivilliga bildningsarbetet.

Skolkommisionen har också granskat de ekonomiska betingelserna för folkhögskolornas verksamhet och särskilt uppmärksammat de skillnader i ekonomiska villkor, som råder mellan å ena sidan bygdeskolor och å andra sidan rörelseskolor. Denna granskning har föranlett kommissionen att före-

slå statliga bidrag till skolornas drifts- och byggnadskostnader för att på så sätt göra skolorna bättre rustade för sina uppgifter.

Den omfattning, utredningen har ansett sig böra ge sina förslag, har jag funnit vara helt riktig. Jag delar också utredningens uppfattning att statsmakternas uppgift med avseende på folkhögskolorna i princip skall vara begränsad till att genom ekonomiskt stöd bereda skolorna rimliga arbetsvillkor. Den bundenhet till författningsbestämmelser, som skolor vilka åtnjuter statligt stöd måste acceptera, bör i görligaste mån lämna skolornas självbestämmanderätt orubbad.

De stora årskullarnas problem berör också folkhögskolan. Jag anser därvid att samhället måste göra vad på det ankommer, för att de stora årskullarna skall få samma möjligheter som dagens ungdom att genomgå folkhögskola. Därför tar jag i detta sammanhang också upp skolöverstyrelsens förslag i anslutning till planeringskommitténs betänkande. Dessa problem är emellertid av övergående natur, varför de lämpligen bör behandlas i ett särskilt avsnitt av propositionen.

De förslag, som skolkommissionen framlagt beträffande differentiering av undervisning och kurstyper, lärarnas tjänstgöring och förstärkning av folkhögskolans ekonomiska ställning har vid remissbehandlingen i allmänhet tillstyrkts eller lämnats utan erinran i vad gäller riktlinjerna och principerna. Detsamma gäller de frågor som berörts i skolöverstyrelsens skrivelse och planeringskommitténs betänkande angående folkhögskolan och de stora årskullarna. Jag anser att utredningsförslagen bör läggas till grund för proposition till riksdagen. Åtskilliga av de av utredningarna behandlade spörsmålen är i och för sig icke av den natur, att de behöver underställas riksdagen. För helhetsbilden är det emellertid nödvändigt att också något beröra dylika frågor.

I det följande kommer jag efter en redogörelse för nuvarande förhållanden att beröra folkhögskolans arbetsformer, elevfrågor, lärarfrågor, statsbidrag till folkhögskolorna, tillsynsmyndighetens organisation och slutligen folkhögskolan och de stora årskullarna. I samband med arbetsformerna kommer jag att behandla vissa centrala frågor, bland annat folkhögskolans målsättning och undervisningens objektivitet.

På grund av det statsfinansiella läget har det vid budgetavvägningen ej visat sig möjligt att genomföra reformen under budgetåret 1957/58. Den bör i stället träda i kraft vid början av arbetsåret 1958/59, alltså den 1 oktober 1958. Jag har emellertid ansett det lämpligt att förslag redan i år framläggas för riksdagen, dels för att nödvändigt författningsarbete skall hinnas med, dels också för att skolorna bättre skall kunna planera den omläggning av verksamheten, som de kan finna önskvärd på grund av reformen.

Jag anhåller nu att närmare få redogöra för ärendet.

II. Nuvarande förhållanden

1. Gällande bestämmelser m. m.

De statsunderstödda folkhögskolornas arbete regleras väsentligen genom bestämmelserna i folkhögskolestadgan (1951: 835), avlöningsreglementet för statsunderstödda folkhögskolor m. m. (1951: 615) samt kungörelsen om statsbidrag till avlönande av lärare vid folkhögskolor (1951: 837). I anslutning härtill har ett antal tillämpningsföreskrifter utfärdats.

I folkhögskolestadgan fixeras *syftet* med folkhögskolans undervisning bland annat så, att ändamålet skall vara att åt vuxen ungdom meddela allmän medborgerlig bildning. Efter särskilt medgivande av Kungl. Maj:t kan undervisningen bedrivas huvudsakligen inom ett ämnesområde, t. ex. musik eller gymnastik.

Folkhögskolornas *arbetsår* räknas från och med den 1 oktober till och med den 30 september nästföljande år, såvida ej skolöverstyrelsen medgivit jämkningar. Varje arbetsår skall anordnas en vinterkurs eller vinter- och sommarkurs. Fortsättningskurser i anslutning till dessa kursformer får hållas efter medgivande av skolöverstyrelsen. Vinter- och sommarkurser får uppdelas i en *första* och en *andra årskurs*. Ett antal skolor anordnar en fristående parallellavdelning till andra årskursen och benämner denna *tredje årskurs*. Kungl. Maj:t har medgivit, att statsbidrag till lärarlöner, avseende undervisning i tredje årskurs, må för arbetsåret 1956/57 utgå till sexton (namngivna) folkhögskolor. Sådant bidrag får dock icke avse parallellundervisning eller inrättande av ordinarie tjänst, knuten till tredje årskurs. Som tredje årskurs kan också betecknas den »förberedande samhällsvetenskapliga kurs», som för närvarande anordnas av tre skolor och vartill riksdagen beviljat särskilt anslag.

Vid folkhögskola utan sommarkurs skall *vinterkursen* omfatta minst 24 veckor, medan den vid folkhögskola med sommarkurs skall omspänna minst 22 veckor, utom då medgivande att förkorta vinterkursen till 21 veckor erhållits. *Sommarkursen* skall omfatta minst 13 eller i vissa fall minst 16 veckor och statsunderstödda *fortsättningskurser* 4—12 veckor.

Obligatoriska *ämnen* är i första årskurs modersmålet och dess litteratur, historia, samhällslära, geografi, matematik och naturkunnet med hälso-lära samt sång. I andra årskursen skall ingå ett lämpligt urval av dessa ämnen, för kvinnliga elever kan kursen anordnas med huvudvikten lagd på undervisningen i hushållsgöromål. I båda kurserna kan ytterligare ämnen tagas upp, om detta är förenligt med eller motiverat av skolans syfte. Vid fortsättningskurs skall undervisning meddelas i historia samt minst ettdera av ämnena geografi, litteraturhistoria och samhällslära. I övrigt skall vid fortsättningskurs undervisningen vara samlad företrädesvis kring visst läroämne eller kring viss grupp av läroämnen. För samtliga elever bör gymnastik och idrottsövningar anordnas.

Antalet *undervisningstimmar* per vecka bör i första årskurs ej understiga 30 och i andra årskurs ej 24. Undervisningsskyldigheten omfattar under vinterkurs för rektor 18—22 veckotimmar och för ämneslärare 24—28 veckotimmar. Under sommarkurs skall rektor undervisa 195 undervisningstimmar och ordinarie ämneslärare, vars tjänst omfattar både vinter- och sommarkurs, 270 undervisningstimmar. Rektor och ordinarie ämneslärare må ej åläggas att fullgöra undervisning mer än under sammanlagt 42 veckor av arbetsåret. För övningslärare inom folkhögskolan gäller vissa föreskrifter i stadgan för övningslärare.

Statsbidrag till folkhögskolorna utgår för närvarande i form av bidrag till lärarlöner och till arvoden åt skolläkare, anslag för anordnande av samhällsvetenskapliga kurser, studiebidrag och stipendier åt elever samt understöd för utbildning av lärare.

Liksom övriga bidragsformer utgår statsbidrag till avlöande av lärare vid folkhögskolor under förutsättning bland annat att Kungl. Maj:t skall ha förklarat skolan vara berättigad till statsunderstöd. Skolöverstyrelsen skall efter framställning från folkhögskola före eller i början av varje läsår eller kurs vid skolan bestämma omfattningen av den undervisning, för vilken statsbidrag må utgå. För denna undervisning utgår ett statsbidrag med 90 procent av dels folkhögskolans kostnader för lärarpersonal enligt avlöningsreglementet för statsunderstödda folkhögskolor och lantbruksundervisningsanstalter m. m. samt avlöningsreglementet för övningslärare, dels dess kostnader för fortlöpande avgifter till statens pensionsanstalt för samma personal.

Ända sedan statsbidrag till folkhögskolorna första gången beviljades, alltså sedan 1872, har den svenska folkhögskolan stått under viss *tillsyn* av statsmakterna. Folkhögskoleärendena handlägges numera av skolöverstyrelsen inom dess folkbildningsrotel. Vissa ärenden av rent kameral natur, exempelvis den slutgiltiga granskningen av skolornas statsbidragsrekvisitioner och inplaceringen av lärarna i vederbörlig löneklass, handlägges dock inom överstyrelsens administrativa avdelning.

Sedan 1912 förekommer statlig *inspektion* av folkhögskolorna. Denna utövas av en särskilt förordnad inspektör. Det åligger honom enligt gällande instruktion att under överinseende av skolöverstyrelsen ha tillsyn över de statsunderstödda folkhögskolornas verksamhet, övervaka efterlevnaden av för dem gällande bestämmelser samt genom upplysningar och råd stödja skolstyrelser, rektorer och lärare i deras arbete. Vidare åligger det inspektören att från pedagogiska synpunkter granska folkhögskolornas ansökningar om statsbidrag, att i övrigt biträda vid beredningen inom överstyrelsen av ärenden rörande folkhögskolorna och om möjligt föredraga eller närvara vid föredragningen av sådana ärenden.

I regel skall inspektören tjänstgöra inom överstyrelsen en dag i veckan. Hans sammanlagda tjänstgöring utanför hemorten skall omfatta högst tre månader för år.

Med undantag av en tioårsperiod har inspektören, alltsedan den förste förordnades 1912, varit en folkhögskoleman, som samtidigt uppehållit rektorstjänst vid folkhögskola.

2. Folkhögskolornas antal och storlek

Folkhögskolan har hastigt utvecklats efter det andra världskriget, vilket bland annat belyses av antalet nytillkomna skolor. Under perioden 1 januari 1946—31 december 1955 tillkom 20 nya skolor, vilket innebär en ökning från 66 folkhögskolor till 86, eller en ökning under tioårsperioden med cirka 30 procent.

Tabell 1. Antal folkhögskolor 1946—1956

År	Antal skolor		Huvudmannaskap			
	Totalt	Därav antal under året tillkomna med statsunderstöd	Lg	L	LR	R
1946	67	1	36	12	8	11
1947	70	3	36	12	9	13
1948	70	—	36	12	9	13
1949	71	1	36	12	10	13
1950	75	4	36	13	10	16
1951	75	—	36	13	10	16
1952	79	4	36	15	11	17
1953	83	4	38	13	14	18
1954	85	2	38	13	15	19
1955	86	1	39	13	15	19
1956	89	3	40	13	16	20

I tabell 1 har en översiktlig uppdelning av folkhögskolorna efter olika typ av huvudmannaskap för skolorna skett. Vid uppdelningen av skolorna på olika huvudmän har samma indelningsgrund använts som den av skolkommissionen tillämpade (kommissionens betänkande s. 168—174), d. v. s. en gruppering på landsting (Lg), garantiförening med helt lokal förankring utan anknytning till folkrörelse (L), lokal huvudmannaaorganisation med starka folkrörelseintressen (LR) samt riksorganisation (R). Påpekas bör, att gränserna mellan olika typer av huvudmannaskap i många fall ej är klart fixerade.

Folkhögskolornas storlek är mycket växlande. Elevantalet under vinterkursen 1955/56 varierade mellan 175 och 30 elever. Ökningen av elevantal och antal skolor har ej nämnvärt påverkat det genomsnittliga antalet elever per skola och vinterkurs. Detta var läsåret 1955/56 92 elever.

Tillkomsten av nya skolor har betytt en mindre förändring av proportionen mellan antalet skolor med såväl vinter- som sommarkurs och skolor med enbart vinterkurs. Skolorna har i vissa fall haft svårigheter att få tillräcklig rekrytering till sommarkurserna, och antalet skolor där sommarkurs anordnas visar också någon minskning under de senaste åren.

Lsåret för den övervägande delen av folkhögskolorna med sommarkurs

omfattar numera 39 veckor (30 skolor av 51). Skolor med enbart vinterkurs arbetar i allmänhet 24—27 veckor, men antalet skolor med ett läsår på 28—30 veckor har under senare tid ökat.

Om en stor del av folkhögskolorna ej utnyttjar sin kapacitet för bägge kurstyperna, kan detta sägas ha kompenserats såtillvida, att vinterkurserna och försättningskurserna förlängts.

3. Elever

Den årliga ökningen av det absoluta antalet elever vid folkhögskolorna har betytt även en ökning av antalet elever i procent av motsvarande födelseårgångar, om man räknar med en medelålder av 21 år för manliga elever och 20 år för kvinnliga. Under perioden 1944—1955 utgjorde den årliga ökningen i procent i medeltal för manliga elever 0,28 procent och för kvinnliga elever 0,91 (tabell 2).

Tabell 2. Folkhögskolornas elevrekrytering

År ²	A. Antal elever		B. Motsv. födelseårg. ¹		A i % av B	
	M	Kv	M	Kv	M	Kv
1944	2 504	4 132	58 573 (1923)	53 102 (1924)	4,28	7,78
45	2 536	4 318	55 953 (1924)	51 553 (1925)	4,53	8,38
46	2 539	4 559	51 739 (1925)	49 696 (1926)	4,64	9,17
47	2 524	4 811	52 311 (1926)	47 664 (1927)	4,82	10,09
48	2 680	5 207	50 330 (1927)	47 653 (1928)	5,32	10,93
49	2 764	5 491	50 215 (1928)	45 104 (1929)	5,50	12,17
50	2 912	5 913	47 757 (1929)	46 015 (1930)	6,10	12,85
51	2 703	6 257	48 205 (1930)	44 292 (1931)	5,61	14,13
52	2 783	6 567	46 782 (1931)	43 755 (1932)	5,95	15,01
53	2 997	6 993	46 024 (1932)	41 201 (1933)	6,51	16,97
54	3 162	7 088	43 819 (1933)	41 298 (1934)	7,22	17,16
55	3 204	7 364	43 794 (1934)	41 516 (1935)	7,32	17,74

Ökningen av antalet elever — det är fråga om en fördubbling under de senaste 25 åren — gäller i första hand vinterkurserna. Avmattningen av intresset för sommarkurserna torde bland annat kunna förklaras därmed, att kvinnliga elever, som tidigare i stor utsträckning varit hänvisade till sommarkurserna, från och med 1930-talet mera allmänt fick tillträde även till vinterkurserna. Den totala ökningen av folkhögskolornas elevantal hänför sig också till ökningen av antalet kvinnliga elever. Antalet manliga

¹ Här räknas med en medelålder av 21 år för manliga elever och 20 år för kvinnliga elever (avser närmast årskurs I men torde vid en grov beräkning även kunna användas för samtliga elever).

² Kurser, som påbörjats respektive år.

elever har ej undergått större förskjutningar. Det var i första årskurs läsåret 1949/50 1 815, ett antal som icke överskridits under de följande åren.

Under de första månaderna 1947 genomförde skolkommissionen en undersökning av folkhögskolornas elevklientel. Undersökningen, som kom att innefatta 88 procent av vinterkursens elever, avsåg att belysa deras åldersfördelning, frekvens av folkhögskolestudier vid skolor utanför elevernas hemlän, yrkes- och socialgrupptillhörighet, föregående utbildning samt motiv för folkhögskolevistelse. I sjätte kapitlet av folkhögskolebetänkandet redovisas resultaten av utredningen (s. 86—128).

En likartad undersökning genomfördes av arbetsmarknadsstyrelsen i mars 1955. I denna deltog 80,5 procent av vinterkursens elever. Åldersfördelningen bland de i undersökningen ingående eleverna var 1955 följande (1947 års siffror inom parentes): *manliga* elever 16—17 år 1,4 procent (2,4), 18—19 år 30,2 procent (29,6) och 20—24 år 47,4 procent (46,5); *kvinnliga* elever 16—17 år 6,6 procent (12,1), 18—19 år 42,0 procent (34,1) och 20—24 år 40,8 procent (42,6).

Enligt skolkommissionen frekventerades skolorna år 1947 till 69,5 procent av elever med hemort inom skollän. 1955 var enligt arbetsmarknadsstyrelsen denna siffra 65,8. Förhållandena varierade kraftigt från län till län. I vissa län var andelen folkhögskolelever med hemort inom länet större 1955 än 1947, men huvudparten av länen hade 1955 lägre andel.

Frågan om folkhögskolelevernas föregående sysselsättning har granskats vid båda undersökningarna. Vid en jämförelse framgår att elevrekryteringen från olika arbetsområden 1955 avvek markant från läget 1947. Medan 1947 av de *manliga* eleverna 61,7 procent i första, 53,5 procent i andra och 27,0 procent i tredje årskurs, eller av samtliga manliga elever 58,2 procent före sin folkhögskoletid arbetat inom jordbruk (med binäringar), var 1955 detta förhållandet för 42,4, 39,2 och 26,1 procent av manliga elever i första respektive andra och tredje årskurs, eller totalt 40,2 procent. Andelen manliga elever från industri och hantverk var 1947 19,8 respektive 17,8 och 24,3 eller av samtliga 19,3 procent. 1955 kom av samtliga manliga elever 29,1 procent från dessa arbetsområden, eller fördelat på de olika årskurserna 28,0, 30,8 och 29,1 procent. Likartad tedde sig förändringen för de *kvinnliga* elevernas del. Under rubriken hushåll (dit »hemmadöttrar» i regel förts) redovisade skolkommissionen för de tre årskurserna 62,3, 48,0 och 45,1 eller 56,8 procent av samtliga kvinnliga elever. 1955 års undersökning visade för husligt arbete inom jordbruket (huvudsakligen »hemmadöttrar») 17,9, 15,5 och 4,9 eller totalt 16,4 procent och för husligt arbete som hembiträde samt inom hotell- och restaurangbranschen 20,0, 15,7 och 14,4 eller totalt 18,1 procent. Sammanslås dessa sifferuppgifter under en rubrik, fås 38,1, 31,2 och 19,3 eller totalt 34,5 procent, vilka tal skulle kunna jämföras med dem, som skolkommissionen redovisat under rubriken hushåll. Att skillnaderna blivit så stora, torde bero på att rekryteringsbasen minskat

men också ha sin grund i att grupperingen av primärmaterialet vid de bägge undersökningarna ej skett på exakt samma sätt.

Vid båda tillfällena undersöktes i vilken utsträckning folkhögskoleungdomen avsåg att övergå till annan sysselsättning. Därvid framkom att de manliga eleverna i första årskursen i större utsträckning än övriga elever avsåg att återgå till sitt tidigare yrke. Andelen 1955 var dock låg jämfört med 1947 (18,3 mot 32,9 procent). Ännu mindre var den för de kvinnliga elevernas del (11,3 mot 34,5 procent). Nära hälften av samtliga folkhögskoleelever, manliga och kvinnliga, syntes vara klart inriktade på att övergå till annat, fixerat yrke, eller 42,2 bland de manliga och 41,3 procent bland de kvinnliga.

Uppgifterna om folkhögskoleelevernas framtida vidareutbildning och yrkesbyte är i de bägge utredningarna dock ej direkt jämförbara, bland annat beroende på att syftet med undersökningarna varit olika.

4. Lärare

Läsåret 1955/56 var antalet lärare inom folkhögskolan 557, varav 86 rektorer, 202 ordinarie, 180 extra ordinarie och extra ämneslärare samt 60 ordinarie och 29 extra ordinarie övningslärare. Till detta antal kommer 502 timlärare, därav 258 huvudsakligen i läroämnena och 244 huvudsakligen i övningsämnena.

Av de 468 rektorer och ämneslärare, som tjänstgjorde läsåret 1955/56, hade 175 filosofisk ämbets- eller högre examen, 177 filosofie kandidatexamen m. m. samt 17 teologie kandidat- eller högre teologisk examen. Antalet ämneslärare utan akademisk examen uppgick till 79. Till sistnämnda grupp har då förts sådana, som erhållit särskild behörighetsförklaring för undervisning på speciallinjer, t. ex. linjer för musikutbildning, gymnastikledarutbildning och sjömanskap.

5. Lokaltillgång och byggnadsekonomiskt läge

I maj 1956 genomförde planeringskommittén en undersökning av folkhögskolornas lokalkapacitet. Av denna framgår, att skolornas elevhem och övriga förlägningsutrymmen har plats för cirka 6 350 elever. Eftersom vinterkursen 1955/56 cirka 7 900 elever var inskrivna vid folkhögskolorna, har det behov av förlägningsutrymmen, som ej kunnat tillgodoses inom den egentliga skolans ram, hittills kunnat täckas genom att rum hyrts i skolornas närhet eller genom att ett antal elever bott i sina hem. Av internatens elever är cirka 15 procent inkvarterade utanför skolan.

Matsalarnas sammanlagda kapacitet synes motsvara 9 900 personer, vilket antal med 25 procent överstiger normalantalet elever, 7 900. Förhållandena växlar emellertid starkt. Medan t. ex. en skola med cirka 60 elever har

en matsal med möjlighet att emottaga 140 personer, har ett flertal skolor redan tagit matsalarnas kapacitet helt i anspråk.

Den lokalreserv, som folkhögskolorna redan börjat utnyttja, då det gäller elevförläggning, är enligt vad undersökningen visar mycket begränsad. Utöver nuvarande antal folkhögskolelever vid vinterkurs, cirka 7 900, skulle med ett än effektivare utnyttjande av nu tillgängliga elevbostäder, undervisningslokaler etc. ytterligare cirka 200 elever kunna beredas plats. Med utnyttjande även av andra utrymmen i bygden skulle därutöver cirka 300 elever kunna antagas.

För en bedömning av folkhögskolornas byggnadsekonomiska läge fordras kännedom om värdet av de byggnader, som skolorna äger, men därutöver också om byggnadsbeståndets kvalitet och tillräcklighet samt om skolornas skuldsättning och deras möjligheter att erhålla anslag för byggnadsändamål. Kommissionen har genom sin folkhögskoledelegation vid två tillfällen av skolorna infordrat uppgifter, avsedda att belysa dessa förhållanden. Uppgifterna har emellertid hunnit föråldras, varför skolöverstyrelsen infordrat nya uppgifter våren 1956. En sammanfattning av denna undersöknings resultat återges i tabell 3.

Tabell 3. Folkhögskolornas byggnadsekonomiska läge den 1 januari 1956

Uppgiften avser	Lg (39 skolor, 3 879 elev- platser)	L (10 skolor, 1 193 elev- platser)	LR (10 skolor, 784 elev- platser)	R (20 skolor, 1 661 elev- platser)	Samtliga (79 skolor, 7 517 elev- platser)
Byggnadsvärde, kr ...	75 474 350	13 891 800	10 376 150	27 635 100	127 377 400
Byggnadsvärde per elevplats	19 457	11 644	13 235	16 999	16 945
Skulder å byggnaderna, kr	916 499	1 871 900	2 050 604	5 970 032	10 809 035
Skulder i % av bygg- nadsvärdet	1,2	13,5	19,8	21,6	8,5

Anm. Antalet skolor den 1 januari 1956 var 86. Fyra skolor (Birkagården, Medlefors, S:t Erik, Vadstena) saknar egna byggnader och från tre skolor (Folkliga musikskolan, Framnäs och Malung) har uppgift icke erhållits.

Det kapital, som är investerat i folkhögskolornas byggnader, är betydande. Den 1 januari 1956 uppgick brandförsäkringsvärdet — här redovisat som byggnadsvärdet — för de 79 skolor, som ingick i undersökningen, till 127,4 miljoner kronor eller ungefär 1,6 miljoner kronor per skola. Emellertid varierade värdena inom mycket vida gränser. För sex skolor översteg byggnadsvärdet 3 miljoner kronor, medan det för sex skolor ej nådde upp till 0,5 miljoner kronor.

Om siffrorna för byggnadsbeståndets värde skall möjliggöra en bedömning av byggnadernas tillräcklighet för folkhögskoleändamål, måste de sättas i relation till skolornas storlek, d. v. s. till antalet elevplatser vid varje

skola. En fördelning av det totala byggnadsvärdet på det totala antalet elevplatser ger resultat 16 945 kronor per elevplats. Göres fördelningen däremot inom de olika skolkategorierna, nås för Lg-skolorna 19 457 kronor, för R-skolorna 16 999 kronor, för L-skolorna 11 644 kronor och för LR-skolorna 13 235 kronor.

Skolkommissionen framhåller i samband med sin undersökning, att de stora variationerna i byggnadsvärde per elevplats för olika folkhögskolor och för olika kategorier av folkhögskolor i allra största utsträckning beror på att vissa skolor är bättre rustade, andra sämre rustade för att fullfölja sina uppgifter.

Siffrorna måste sägas otvetydigt ge vid handen, att en stor del av de svenska folkhögskolorna arbetar med ett byggnadsbestånd, som ingalunda är tillfredsställande utan tvärtom behäftat med allvarliga brister. Att bristerna är såväl kvantitativa som kvalitativa, har folkhögskoledelegationens ledamöter kunnat övertyga sig om, dels — i någon utsträckning — genom självsyn, dels genom att taga del av de uppgifter, som lämnats av skolorna själva. Generellt torde om skolorna kunna sägas, att de med hänsyn till utrymmet i elevbostäder, lärosalar, matsalar o. s. v. är starkt överbelagda och att behovet av ett större byggnadsbestånd är trängande. Därtill betjänar sig många skolor av byggnader, som till större eller mindre del måste betecknas som föråldrade eller eljest mindre lämpliga för sitt ändamål. Praktiskt taget alla folkhögskolor har börjat sin verksamhet med mycket knappa kapitalresurser, och oftast har initiativtagarna inköpt något gammalt byggnadskomplex, som endast nödortfigt kunnat motsvara sitt ändamål. Det är synnerligen önskvärt, att dessa äldre byggnader, som ännu ingår i flertalet skolors byggnadsbestånd och som bland annat kräver onormalt stora underhållskostnader, snarast kunde ersättas av tidsenliga och för skoländamål direkt avpassade lokaler.

Vid 1951 års undersökning uppgav 56 av de i undersökningen ingående skolorna, att de var i stort behov av medel för byggnadsarbeten under de närmaste förestående fem åren. 46 av dessa skolor hade gjort kostnadsberäkningar för de som erforderliga betraktade byggnadsföretagen. Dessa beräkningar slutade på en summa av 24,1 miljoner kronor eller i avrundat medeltal 0,5 miljoner kronor per skola. Om till dessa mera noggrant beräknade kostnader lägges ett med hänsyn till de avsedda byggnadsföretagens omfattning uppskattningsvis fixerat belopp för motsvarande kostnader vid de övriga tio skolorna nås en något högre summa, 27,5 miljoner kronor. Därjämte har två skolor, som saknar egna lokaler (Vadstena, Medlefors), anmält trängande behov av sådana för en kostnad av tillsammans 3,0 miljoner kronor. Totalt skulle den svenska folkhögskolans aktuella byggnadsbehov den 1 januari 1951 sålunda böra beräknas motsvara en kostnad av cirka 30 miljoner kronor. Det är att märka, att härvid i regel icke åsyftas utvidgningar av skolorna i syfte att bereda utrymme för ett ökat antal elever.

Vid skolöverstyrelsens senare undersökning, har framkommit att av de 40 icke-landstingsägda skolorna med egna byggnader endast två (Geijerskolan och Tornedalen) vid 1956 års ingång var fria från skulder för byggnadsändamål. Totalt var skuldsumman vid de 38 skolorna 9,9 miljoner

kronor eller i avrundat medeltal 260 000 kronor per skuldsatt skola. Vid 1951 års undersökning var medeltalet 156 000 kronor per skuldsatt skola. Högsta förekommande skuldbelopp var vid 1956 års ingång 525 000 kronor (Härnösand), lägsta 30 000 kronor (Lillsved). Sigtunastiftelsens folkhögskola och gästhem har tillsammans en byggnadsskuld på 1 376 000 kronor, varav ungefär hälften torde gälla folkhögskolan.

6. Driftsekonomiskt läge

Kommissionens folkhögskoledelegation gjorde vid två tillfällen också en undersökning av folkhögskolans driftkostnader. Den senare av de två undersökningarna gällde räkenskapsåret 1950. Siffermaterialet har alltså nu hunnit bli inaktuellt, varför endast några få uppgifter här skall återges. För de då statsbidragsberättigade 71 skolorna beräknades utgifter och inkomster komma att balanseras på 7,8 miljoner kronor. Fördelat på antalet elevplatser var statbeloppet i medeltal 1 164 kronor. Detta medeltal över-skreds respektive underskreds väsentligt av åtskilliga skolor, liksom statbeloppen per elevplats varierade mellan de olika kategorierna av skolor. För Lg-skolorna var medeltalet 1 342 kronor per elevplats, för L-skolorna 1 007 kronor, för LR-skolorna 1 139 kronor och för R-skolorna 851 kronor. Differenserna mellan skolkategorierna kan i någon mån förklaras med att man i olika utsträckning anordnar sommarkurs. Men i första hand återspeglas faktiska olikheter i skolornas standard, d. v. s. i deras möjligheter att erbjuda eleverna en väl differentierad undervisning i en för studier lämpad miljö. Detta framgår också vid en granskning av sådana utgiftsposter som lärarlönekostnader och övriga kostnader för undervisningen. Att dessa utgifter är avsevärt mycket lägre vid de icke landstingsägda skolorna än vid de landstingsägda, måste innebära, att de förra skolorna icke i lika hög grad som de senare kan arbeta med mindre avdelningar, anordna specialundervisning, anlita timplärare o. dyl. De lägre belopp, som anslagits till inventarier och till diverse kostnader för eleverna (häri ingår exempelvis utgifterna för studieresor och tidningsprenumeration), måste betyda, att ramen kring elevernas arbete i vissa avseenden blir torftigare vid en del skolor än vid de övriga. Slutligen är det anmärkningsvärt, att de icke landstingsägda skolornas fastighetsutgifter (underhåll av fastighet, hyra av bostäder utanför skolan, gäldräntor o. dyl.) icke är högre än de landstingsägdas, ehuru de förra i stort sett torde ha ett sämre byggnadsbestånd än de senare och detta konto för deras vidkommande tyngs av betydande gäldräntor. Underhållet av de befintliga byggnaderna torde därför i viss mån bli eftersatt vid de icke landstingsägda skolorna.

Att budgetberäkningen hållits så snäv vid de icke landstingsägda skolorna, beror givetvis på svårigheterna att anskaffa tillräckliga inkomster.

Statsbidraget utgår visserligen efter samma grunder för alla skolor och landstingen lämnar bidrag även till de icke-landstingsägda skolorna. Bidragen är emellertid avsevärt lägre till dessa skolor än till landstingens egna. Enligt årsbok för Sveriges landsting 1956 var de år 1955 beslutade bidragen sammanlagt 6 307 592 kronor. Därav erhöll 40 stycken Lg-skolor 4 491 830 kronor (1 131 kr/elevplats), 10 stycken L-skolor 887 014 kronor (801 kr/elevplats), 14 stycken LR-skolor 554 701 kronor (629 kr/elevplats), 20 stycken R-skolor 374 047 kronor (225 kr/elevplats).

Landstingen i Malmöhus och Norrbottens län, vilka sakna Lg-skolor, lämnar stora bidrag till de L-skolor och i Norrbotten även de LR-skolor, som finnes i länen. I övrigt varierar beloppen väsentligt. Endast 4 av R-skolorna och 8 av LR-skolorna erhåller bidrag över 20 000 kronor.

Särskild undervisningsavgift förekommer vinterkursen 1956/57 vid 6 av Lg-skolorna med 25 à 35 kronor och vid 25 av de övriga skolorna med belopp varierande mellan 30 och 200 kronor. Även inackorderingsavgiften är i allmänhet högre vid de icke landstingsägda skolorna. Inackorderingsavgiften per månad ligger för Lg-skolorna mellan 90 och 155 kronor, varav för 8 skolor under 100 kronor och för 8 skolor över 140 kronor. För övriga skolor varierar avgiften mellan 120 kronor (Vara) och 250 kronor (Brunnsvik). Det stora flertalet av dessa har en avgift per månad på 140—180 kronor.

III. Folkhögskolans arbetsformer

1. Folkhögskolans uppgifter m. m.

I skolöverstyrelsens förnyade utlåtande återges i korthet kommissionens syn på folkhögskolans uppgifter och folkhögskolans ställning efter införandet av nioårig skolplikt. Till detta fogar överstyrelsen vissa remissinstansers och sina egna synpunkter.

Sedan betänkandet framlades, har enligt *skolöverstyrelsens* mening vissa tendenser i samhällsutvecklingen gjort sig märkbara, vilka förefaller att ytterligare motivera den uppfattning av folkhögskolans framtida uppgifter, som kommissionen givit uttryck åt.

Alltjämt fortgår omflyttningen av befolkningen från landsbygd till städer och andra tätorter. Sannolikt torde denna migration komma att pågå ännu några årtionden och därigenom ytterligare förminska den befolkningsgrupp, som utgjort folkhögskolans traditionella rekryteringsgrund. Medan detta äger rum, kommer emellertid folkhögskolan med all sannolikhet att i allt högre grad efterfrågas som en möjlighet till fortbildning och förberedande yrkesutbildning av de stora ungdomskullar, som nu gör sig beredda att träda in i produktionen, och vilka samhället ej kunnat anvisa önskvärda utbildningsvägar inom den obligatoriska skolans ram.

Den tekniska utvecklingen, som är på väg att helt förändra vår produktionsapparat och att underlätta kommunikation och information av skilda slag inom landet och mellan vårt land och den övriga världen, kommer också efter allt att döma att ställa ökade krav på en alltmera ingående och omfattande yrkesutbildning. Det kan därför antas, att det mera utbildningsinriktade skolväsendet kan komma att möta växande svårigheter att bereda tillfredsställande plats för en undervisning och fostran med syfte att göra individen bättre rustad att bemästra personliga problem och att förstå och aktivt medverka till en lösning av samhällsfrågor. Samtidigt skapar den tekniska utvecklingen ett allt större behov av ständigt fortgående information och orientering för dem som lämnat den vanliga skolåldern bakom sig. Folkhögskolan med sin inriktning på personlighetsutveckling och samhällsorientering i en undervisning för vuxen ungdom bör ha särskilda möjligheter att här göra en insats.

Överstyrelsen övergår så till frågan, på vilket sätt enhetsskolans genomförande kommer att påverka folkhögskolorna beträffande elevtillströmning och undervisningsprogram. Den omläggning av det allmänna skolväsendet, som enhetsskolans genomförande kommer att innebära, måste påverka även

folkhögskolorna. Dessa har, efter att från början i övervägande grad ha besökts av lantbrukarungdom, särskilt under mellankrigstiden vidgat sin rekryteringsbas, då de till en början drog till sig genom arbetslösheten friställd arbetarungdom och senare vid sidan av realskolorna i stor omfattning tjänat som förberedande utbildningsanstalter för inträdessökande till vissa yrkesskolor, särskilt sjuksköterskeskolor. Denna senare utveckling har på sina håll framkallat farhågor för att folkhögskolorna skulle tvingas uppgiva sin traditionella karaktär av bildningsanstalter för vuxen ungdom med tyngdpunkten lagd vid att förbereda eleverna till samhällsgagnande insatser utanför den egentliga yrkesverksamheten och i stället anlitas som förberedande utbildningsanstalter i ett läge, då det allmänna skolväsendet ännu icke nått en tillfredsställande utbyggnad. I samma mån som enhetsskolan förverkligas och förmår uppfylla huvudparten av det utbildningsbehov, som realskolan nu tillgodoser, måste folkhögskolorna till en del kunna frigöras från uppgiften som utbildningsanstalter och starkare kunna koncentrera sig på insatser, som för denna skolform måste te sig klart mera väsentliga.

Den mest markanta ökningen av elevtillströmningen till folkhögskolorna har satt in under en period av hög sysselsättningsfrekvens, vilket delvis kunde förklaras av att betydande samhällsskikt nått upp till »en nedre levnadsstandardgräns för folkhögskolevistelser». *Kommissionen* anser det icke finnas skäl antaga, att denna faktor i fortsättningen skulle ha spelat ut sin roll, och förmodar vidare, att en förbättrad grundläggande skolutbildning skall leda till att det relativa antalet av dem icke obetydligt ökar, som några år efter skoltidens slut känner behov av vidgat allmänvetande och av fortsatt orientering på sådana områden, där utvecklingen snabbt går vidare. Under framhållande av att bedömningen är mycket osäker, ställer kommissionen en »ganska gynnsam» prognos för folkhögskolans framtida möjligheter till en tillfredsställande elevrekrytering. I kvalitativt hänseende anser kommissionen att skolpliktstidens förlängning kommer att medföra den fördelen för folkhögskolan, att eleverna besitter bättre elementarkunskaper och att undervisningen därför kan läggas på ett högre plan än nu är möjligt.

En av de skolstyrelser, som yttrat sig över betänkandet, (*Östra Grevie*) anser, att enhetsskolans genomförande kommer att medföra en betydande minskning av elevtillslutningen. Styrelsen anför bland annat att »folkhögskolans kraftiga expansion sedan 1930-talet hänför sig huvudsakligen dels till de kvinnliga eleverna och dels till andra årskursen» samt anför vidare: »Sedan den nioåriga skolplikten blivit genomförd och i varje fall de nu gällande fordringarna för inträde i exempelvis sjuksköterskeskola blir fyllda genom den obligatoriska skolan, måste den faktor, som nu stimulerar så många ungdomar att bevista folkhögskola, få en avsevärt reducerad betydelse. Även om några efter den nioåriga skolans genomförande kommer till folkhögskolan på grund av sina yrkesutbildningsplaner, torde de i det stora flertalet fall kunna förväntas bevista endast en årskurs.» Styrelsen

förmenar till slut, att en betydande minskning av elevtillströmningen är sannolik och finner en ytterligare utbyggnad av folkhögskolorna riskabel.

Medicinalstyrelsen ansluter sig i detta sammanhang till en av sjuksköterskeskolorna framförd uppfattning, att linjen 9 g med påbyggnad (gymnasium eller folkhögskola) bör bli den lämpligaste grunden för sjuksköterskeutbildning och finner vidare att folkhögskolekurs skulle kunna bli av stort värde för komplettering av kunskaper erhållna å linje 9 a.

Vissa omständigheter torde enligt *skolöverstyrelsens* uppfattning tala för en ljusare bedömning av folkhögskolans framtidsutsikter än den det nyss citerade yttrandet innehåller. Den mycket kraftiga ökningen av elevtillströmningen sedan 1930-talet är visserligen kanske huvudsakligen att tillskriva den omständigheten, att folkhögskolorna i stor omfattning kommit att anlitas av elever, som önskat vinna kompetens för tillträde till viss yrkesutbildning. Det är emellertid anmärkningsvärt, att expansionen ägt rum under en tid, som ej blott karakteriserats av en fortgående levnadsstandardhöjning, utan också av att de åldersgrupper, varur folkhögskoleleverna rekryterats, utgjort en ringa andel av befolkningen.

Folkhögskolan fullgör nu dels sin traditionella och huvudsakliga uppgift som allmän medborgarskola men dels också uppgiften som en yrkesorienterande och yrkesförberedande skola. Den strävar efter att meddela en sådan medborgerlig fostran, som är till gagn både för allmänna samhällsinsatser och för yrkesutövaren. Det finns enligt överstyrelsens uppfattning anledning förmoda, att folkhögskolan också efter enhetsskolans genomförande kommer att ställas inför dessa båda uppgifter även om enhetsskolans genomförande rimligen något bör minska behovet av sådan förberedande utbildning vid folkhögskola, som direkt syftar till att ersätta realskolans utbildning. I samma mån som nioårig enhetsskola genomföres, höjes den genomsnittliga kunskapsnivån, men under i övrigt lika förutsättningar torde kravet på en utbildning utöver den, som grundskolan ger, kvarstå eller ökas inom yrken, där konkurrens råder om platserna. Detta förhållande torde bidra till att enhetsskolans genomförande icke kommer att minska behovet av folkhögskolor, under förutsättning att dessa successivt anpassar sin undervisning till det nya läget. I samma riktning syftar en visserligen begränsad erfarenhet, nämligen den, att klass 9 på ett helt nytt sätt aktualiserat folkhögskolan i den obligatoriska skolans arbete, vilket haft till följd att ett flertal elever från denna klass fortsatt studera vid folkhögskola. Läger man här till de möjligheter till kontakt med nya samhällsgrupper, som kommissionen anvisar genom att föreslå ett intensivare samarbete med folkbildningsorganisationerna och elevrekrytering till månads- och veckokurser, torde även en försiktig och återhållsam bedömning leda till uppfattningen, att folkhögskolorna oavsett de onormalt stora årsgrupper, som nu klappar på dess dörrar, för framtiden torde kunna räkna

med minst samma möjligheter till utveckling, som karakteriserat de senaste årtiondena.

En annan grundläggande fråga har i betänkandet berörts under rubriken »undervisningens objektivitet». *Kommissionen* har här berört de problem, som sammanhänger med att vissa folkhögskolor upprättats av organisationer och enskilda, vilka velat genom skolans arbete tillgodose icke bara ett folkbildningsintresse utan också ett syfte av mera speciell art. *Kommissionen* utgår ifrån att de statsunderstödda folkhögskolorna självfallet följt föreskriften att hålla den egentliga undervisningen på ett fullt objektivt plan men antyder, att skolledningarna i vissa fall torde anse sig oförhindrade att på lektionsfri tid ge eleverna impulser, som avser att öka deras förståelse för ideella strävanden av för skolan specifik art. Eftersom emellertid skolan icke bör få utnyttjas för propaganda av politisk, religiös eller annan innebörd, rekommenderar *kommissionen*, att lärare och elever i viss utsträckning rekryteras utanför den rörelse, som står bakom skolan, att eleverna upplyses om att de ej böra finna sig i vad de anser vara obehörig åsiktspåverkan samt att skolans huvudman uppgives i prospekt och annonser.

Kommissionens uttalande om önskvärdheten av att olika åsiktsriktningar är företrädade såväl inom skolans lärarkår som inom dess elevkår har kritiserats av en del skolstyrelser under hänvisning till de praktiska svårigheter, som skulle möta försöken att pröva de sökandes åsikter. Förslaget att eleverna borde upplysas om att de icke stillatigande borde finna sig i vad de ansåge vara obehörig åsiktspåverkan har av några styrelser avvisats såsom pedagogiskt olämpligt och i flera yttranden har ifrågasatts nödvändigheten av att i prospekt och annonser uppgiva, vem som är skolans huvudman.

En styrelse (*Hampnäs*) framhåller, att liksom läraren äger rätt att giva uttryck åt sin egen mening, då det sker med måttfullhet, grannlagenhet och fördragsamhet mot olikfärdighet, så borde också en skola få i sitt arbete framträda med en viss andlig profil. Såsom representativt för flera yttranden kan ur ett sådant, som avgivits av styrelsen för en rörelseskola (*Sundsgården*), citeras: »Det är ett livsvillkor för rörelseskolorna att inom folkhögskolans ram och med acceptering av dess allmänna program och målsättning fritt få arbeta efter sina intentioner».

Enligt *skolöverstyrelsens* mening möter det stora svårigheter att objektivt fastställa gränserna för skolledningarnas handlingsfrihet på detta område. Överstyrelsen finner det kravet böra kunna ställas på samtliga folkhögskolor, att de icke endast accepterar utan helhjärtat ansluter sig till folkhögskolans program och målsättning. Friheten att arbeta efter egna intentioner får icke medföra, att en folkhögskola förlorar sin ställning som allmän medborgerlig skola. Överstyrelsen har intet att invända mot folkhögskolornas traditionella rätt att utforma var och en sin egenart men vill framhålla, att denna egenart ej får bli så markerad, att den förhindrar en allsidig elevrekrytering. Folkhögskolestadgans föreskrift, att läraren icke

blott med nit och omsorg skall bedriva sin undervisning utan även söka främja elevernas utveckling till ansvars-kännande och självständiga personligheter samt att han icke skall söka påtrycka eleverna någon viss åskådning i politiska och religiösa frågor, måste vara ett rättesnöre även för den, vars livsåskådning inrymmer en strävan att vinna medmänniskorna för samma åskådning. För överstyrelsen såsom tillsynsmyndighet över folkhögskolorna är det en synnerligen ansvarsfull uppgift att tillse att skolans frihet icke inkräktar på undervisningens objektivitet och ej heller på lärjungarnas rätt att söka sig fram till en egen åskådning.

Otvivelaktigt innebär inslaget av rörelseskolor, att folkhögskolorna bland annat i fråga om elevernas karaktärsdanning uppvisar en rik variation. Den frihet, som på detta område medgivits de statsunderstödda folkhögskolorna, framstår säkerligen för flertalet av dess huvudmän som denna skolforms väsentliga företrädare framför det i viss mån standardiserade allmänna skolväsendet. Överstyrelsen kan icke underlåta att rikta uppmärksamheten på de förändringar, som på detta område kan bli följden av ett starkare offentligt inflytande på skolornas inre förhållanden. Prövning av ansökningar om byggnadsbidrag synes nämligen på ett helt annat sätt än den prövning, som nu föregår fastställandet av statsbidragsberättigad undervisning, komma att ingå som ett led i en samtliga skolor omfattande planering med hänsyn tagen till behovet av varje särskild skola. Om en skola genom sin särart attraherar endast begränsade grupper inom den ungdom, som normalt tillhör folkhögskolans klientel, kan skolan icke anses stå öppen för alla och därför icke heller infogas i ett system av folkhögskolor, som över hela landet har att tillgodose ett likartat bildningsbehov.

Skolöverstyrelsen finner sålunda sammanfattningsvis, att en fortsatt utbyggnad av folkhögskolan i följsam anpassning till de nya behov och nya krav, som utvecklingen kan komma att ställa på denna skolform, är av behovet påkallad även efter enhetsskolans genomförande, samt att ett starkare statligt stöd till folkhögskolorna icke är oförenligt med en för varje skola bevarad frihet att inom stadgans ram utforma undervisningen efter sin egenart.

2. Läsår. Vinterkurs m. m.

Skolkommissionen

I det följande återges först innebörden av skolkommissionens förslag och därefter det väsentliga av dess motivering.

Förslag

Skolkommissionen föreslår att den årliga lästiden (läsåret) skall vara lägst 30 högst 38 veckor, att vinterkursen liksom för närvarande skall omfatta lägst 22 veckor men att den av skolorna skall kunna fritt förlängas

inom läsårets ram samt att det skall ankomma på varje skola att för varje kurstyp avgöra, huruvida såväl manliga som kvinnliga elever eller endast endera skall mottagas.

Motivering

Folkhögskolans fördelning av läsåret på en vinterkurs och en sommarkurs har gammal hävd och ansluter sig nära till arbetsförhållandena inom jordbruket. Vinterkursens längd bestämdes ursprungligen av den tidrymd, under vilken jordbrukarson ansågs kunna vara frånvarande från föräldrarnas gård. Denna tid beräknades i de sydligare delarna av landet omfatta ungefär fem månader, och kursen kom därmed att få en längd av 20 veckor eller något därtöver.

Också i fråga om de kvinnliga sommarkurserna gällde det att avpassa längden efter jordbrukets möjligheter att avvara arbetskraft, och så kom dessa kurser att omfatta sommarhalvårets första hälft d. v. s. en tid av ungefär 13 veckor. Därmed hade folkhögskolan nått den uppdelning på kurstyper och den längd för de olika kurserna, som nu kan betecknas som den för skolan traditionella.

I och med att ungdom ur andra yrkesgrupper än jordbrukarnas började söka sig till folkhögskolan, gjorde sig önskemål gällande, att vinterkurserna skulle kunna förlängas utöver det egentliga vinterhalvåret. År 1945 beviljade riksdagen medel till anordnande av fortsättningskurser varigenom kurs-tiden kunde utsträckas för den del av eleverna, som så önskade.

Sannolikt utgör den ökade tillströmningen av kvinnliga elever till vinterkursen en del av förklaringen till att de hittills enbart för kvinnliga elever avsedda sommarkurserna på sina håll har kommit att stå utanför den eljest utpräglade tendensen till stegring av folkhögskolornas elevantal. Arbetsåret 1950/51 saknades sommarkurs vid 24 av de 71 skolorna. Av dessa hade en förlängt sin vinterkurs till 33 veckor, och ytterligare nio kom genom fortsättningskurser upp till en årlig lästid om minst 30 veckor. Vid fyra skolor var den egentliga folkhögskoleverksamheten begränsad till minimilästiden för läsår d. v. s. 24 veckor.

Kommissionen betraktar det som icke tillfredsställande, att ett antal skolor inte ens under halva året anordnar folkhögskolekurser av sådan art, att de berättigar till statsbidrag, och finner det rimligt, att folkhögskolornas årliga minimilästid förlänges. Kommissionen föreslår därför, att minimilästiden hädanefter skall utgöra lägst 30 veckor samt att den övre gränsen för läsårets längd fastställs till 38 veckor.

Sommarkurs är för närvarande avsedd enbart för kvinnliga elever, såvida ej skolöverstyrelsen medgivit, att även manliga elever må intagas. Kommissionen anser, att undervisningen även sommardid skall vara tillgänglig för både manlig och kvinnlig ungdom. I den utveckling hän mot en friare gestaltning av sommarhalvårets kurser, som kommissionen förordar, bör också ingå, att specialundervisning kan omfatta även andra ämnesgrupper än sådana av huslig karaktär. Därmed faller också motiveringen för att manliga elever skall vägras tillträde till dessa kurser. Givetvis bör det — bland annat med hänsyn till internatsförhållandena — ankomma på varje skola att själv avgöra, huruvida jämväl manliga elever skall tagas emot vid sommarkurs. Speciellt förefaller det naturligt, att så sker vid de föreslagna kortare kurstyperna, d. v. s. månadskurser och veckokurser.

Remissyttranden

Medicinalstyrelsen har avgivit utlåtande efter hörande av styrelserna för statens och de av staten godkända sjuksköterskeskolorna: Sjuksköterskeskolorna har framhållit, att den, som genomgått folkhögskola, vanligen besitter större mognad och större förmåga till självständigt tänkande än den, som genomgått real- eller flickskola. Å andra sidan har det visat sig, att de faktiska kunskaper, som erhållits vid folkhögskolan, i åtskilliga läroämnen icke utgör en tillräcklig grund för utbildning i sjuksköterskeskola. Med hänsyn härtill finner styrelsen det önskvärt, att sjuksköterskeaspiranter, som utan annan grundutbildning än folkskolan genomgår folkhögskola, i så stor utsträckning som möjligt får tillfälle att genomgå två teoretiska vinterkurser samt en tredje årskurs. Medicinalstyrelsen tillstyrker därför förslaget om utökning av den årliga lästiden, förlängning av vinterkursen, rätten att anordna tredje årskurs samt anordnande av specialkurs.

Svenska landstingsförbundet, som ansluter sig till de av kommissionen framförda allmänna synpunkterna på folkhögskolans uppgifter och verksamhet, understryker, att med den brist på sjuksköterskor, som under en lång tid rått och alltjämt råder, det varit synnerligen värdefullt att rekryteringsunderlaget kunnat breddas samt att folkhögskolornas insats härvidlag varit av oskattbart värde. Förbundet finner förslaget om en utökning av den årliga lästiden lämpligt.

Skolöverstyrelsen har intet att erinra mot förslagen men anser dock att rätten för skola att anordna längre vinterkurs än 30 veckor bör göras beroende av överstyrelsens medgivande. Överstyrelsen skulle nämligen härigenom kunna motverka tendenser till realskolemässig undervisning samt tillse, att en förlängning av vinterkursen utöver 30 veckor icke inkräktar på skolans insatser i det övriga folkbildningsarbetet.

Skolöverstyrelsen anser den utveckling mot samundervisning, som ägt rum, helt riktig och värd att stimulera. Det synes överstyrelsen angeläget, att folkhögskolorna allmänt inför samundervisning.

3. Kortare kurser**Skolkommissionen***Förslag*

Skolkommissionen föreslår att under sommarhalvåret skall jämte eller i stället för sommarkurser av nuvarande typ kunna anordnas »månadskurser» (vari de nuvarande fortsättningskurserna uppgår) samt »veckokurser», de sistnämnda i skolans eller — på vissa villkor — i fristående organisationers regi. Undervisningen vid månadskurs och veckokurs skall hänföra sig till ett avgränsat ämnesområde.

Månadskurser skall omfatta lägst fyra veckor och anordnas antingen för elever som just avslutat en annan kurs vid skolan — varvid de alltså ersätter de hittillsvarande fortsättningskurserna — eller också för andra elever.

Veckokurs skall omfatta lägst en och högst två veckor. Dylik kurs bör även få anordnas av annan än skolan och likväl inräknas i folkhögskolans läsår; dess syfte skall dock sammanfalla med folkhögskolans och dess undervisning skall till lägst en fjärdedel bestridas av skolans lärare. Skolans lärare skall för sin medverkan avlönas av kursens anordnare, varför statsbidrag till lärarlönerna skall kunna utgå endast i de fall, då skolan själv står som kursarrangör.

Månadskurs och veckokurs skall kunna anordnas samtidigt med annan kurs. Härvid skall dock för den tid, då kurserna sammanfaller, lästid anses fullgjord endast i så stor utsträckning, som om endast en kurs hade pågått.

Motivering

Kommissionen anser, att den gren av folkhögskolornas verksamhet, där en viss omgestaltning av folkhögskolans traditionella kurstyper och kurslängder kan vara önskvärd, är sommarkurserna. Förslag har stundom framförts om inrättande av kortare kurstyper, vilka skulle i vanlig ordning vara berättigade till statsbidrag. Bakom dessa förslag har ofta legat den motiveringen, att den traditionella kursutformningen nu icke väl svarar mot industriarbetarungdomens behov och möjligheter. Denna ungdom — kvinnlig såväl som manlig — skulle lättare kunna vinnas för tanken att bevista folkhögskolorna, om dessa under sommarmånaderna anordnade kortare kurser.

De föreslagna månadskurserna kan här öppna nya möjligheter för folkhögskolan att få kontakt med bildningsintresserad ungdom.

Veckokurserna avser främst att underlätta kontakten mellan folkhögskolan och det allmänna bildningsarbetets organisationer. Om de skall komma till stånd i nämnvärd utsträckning, torde det vara nödvändigt uppjuka kravet, att de skall anordnas i skolans regi och mera fästa avseende vid deras syfte och allmänna karaktär. Särskilt synes det böra eftersträvas, att de regionala bildningsförbundens s. k. studieledarkurser anordnas i denna form. I vissa fall bör de dock kunna anordnas av skolorna själva.

Kommissionen anser, att för månadskurs och veckokurs måste utan undantag gälla, att studierna skall hänföra sig till ett avgränsat ämnesområde. Redan om de nuvarande 13-veckors sommarkurserna torde kunna sägas, att det i många fall vore till fördel, om den korta undervisningstiden inte splittades på ett stort antal ämnen. I än högre grad måste detta gälla de föreslagna månads- och veckokurserna, som skulle få en betänkligt yttlig prägel, om de omfattade alla folkhögskolans vanliga undervisningsämnen. Månadskurserna föreslås i sig också skola uppta de hittillsvarande fortsättningskurserna. Om dessa har alltsedan dess tillkomst gällt, att undervisningen företrädesvis skall vara samlad kring visst läroämne eller kring viss grupp av läroämnen. Det synes fullt befogat att utsträcka denna stipulation till att gälla samtliga kortare kurstyper inom folkhögskolan.

Remissyttranden

Statskontoret har intet att erinra mot att under sommarhalvåret får anordnas månadskurser och veckokurser.

Länsstyrelsen i Stockholms län: Förslaget om införande av vissa speciella kurser, avpassade för nya elevkategorier är värt allt beaktande. Det är att

hoppas, att genom den kontakt, som studieintresserade ungdomar från skilda socialgrupper härigenom kan väntas erhålla med folkhögskolans miljö och arbetssätt, den traditionella missuppfattningen av folkhögskolan som en egentligen blott för lantbruksungdomen lämpad skola äntligen skall definitivt bringas ur världen.

Samverkande bildningsförbunden, landsorganisationen och arbetarnas bildningsförbund finner det önskvärt, att statsbidrag till de lärarlöner, som avser tjänstgöring av skolans lärare vid veckokurser, utgår till skolan även då annan organisation än skolan själv står som kursarrangör. *Landsorganisationen* anför därvid: De föreslagna månads- och veckokurserna kan utan tvivel stärka sambandet mellan folkhögskolorna och folkbildningsarbetet, under förutsättning att studierna bedrivs i den inom folkbildningsverksamheten vanliga studiecirkelformen. Förslaget att kostnader för folkhögskollärares medverkan skall betalas av folkbildningsorganisation, som står som anordnare, är emellertid föga realistiskt och det kommer väl endast att leda till att folkhögskolan får stå som medarrangör. Statsbidrag till undervisningen vid dessa kortare kurser bör därför utgå oavsett vem som är arrangör.

Även *svenska folkhögskolans lärarförening* anser, att folkhögskolan, icke folkbildningsorganisationen, bör gottgöra läraren för undervisningen och att sålunda statsbidrag bör utgå för den del av kostnaden för den kortare kursen, som avser folkhögskollärares insatser. Härvid bör — eftersom tjänstgöringen är mera krävande än vanlig undervisning — en timmes tjänstgöring räknas lika med 2 vanliga lärartimmar.

Svenska landstingsförbundet anmäler tveksamhet inför förslaget, att veckokurser skulle kunna anordnas av annan än skolan men likväl i viss utsträckning inräknas i skolans lästid och finner det angeläget, att kursernas syfte blir förenliga med folkhögskolans undervisning och målsättning.

Skolöverstyrelsen tillstyrker förslaget med den ändringen, att kurserna icke nödvändigtvis skall anordnas under sommarhalvåret utan även må kunna äga rum under annan del av arbetsåret. I samband härmed synes den i 23 § 2 mom. folkhögskolestadgan intagna föreskriften om rektors och ordinarie lärares undervisningsskyldighet »under sommarkurs» böra ändras att avse annan undervisning än under vinterkursen. Överstyrelsen finner vidare, att veckokurser med högst fyra veckor i stället för högst två veckor skall kunna inräknas i läsåret, varigenom skolorna skulle få större möjlighet att tillgodose det övriga folkbildningsarbetets önskemål. Gentemot förslaget, att lärare vid veckokurs, som anordnas av fristående organisation, skulle avlönas av denna, vill överstyrelsen förorda, att avlöning sker genom skolan, vilket skulle stimulera till att denna kurstyp snart komme till en vidsträckt användning. Det är överstyrelsen angeläget betona vikten av sådan stimulans, då de erfarenheter, som hittills gjorts av dessa kurser, är synnerligen positiva. De tillmötesgår ett behov att nå ut över de vanliga kontakterna och bidrager till att stärka folkhögskolans karaktär av institution för vuxenundervisning och fritt folkbildningsarbete i levande kontakt med sin tid och dess krav.

Kommissionens förslag att undervisningen vid månadskurs och vecko-kurs skall hänföra sig till ett avgränsat ämnesområde tillstyrkes av skolöverstyrelsen.

4. Tredje årskurs. Specialkurs

Skolkommissionen

Förslag

Skolkommissionen föreslår att rätten att vid vinterkurs anordna tredje årskurs författningsmässigt fastställas samt att specialkurs (speciallinje) skall kunna anordnas även kring annan ämnesgrupp än hushållskunskap och kvinnlig slöjd och erhålla det statsbidrag, som betingas av det speciella behovet av lärarkrafter.

Motivering

Det torde var obestriddigt, att genomgåendet av en tredje årskurs kan leda till ett fördjupande av den bildning, till vilken folkhögskolan vill föra fram sina elever. Visserligen anföres stundom, att en tredje årskurs i realiteten lätt kan få karaktären av preparandkurs, helt inriktad på att förbereda eleverna för inträde vid vissa yrkes- och utbildningsanstalter. Kommissionen är medveten om att denna risk finns men menar, att detta icke bör få leda till att kurstypen omöjliggöres. Kommissionen anser, att folkhögskolan åtminstone tills vidare icke helt kan negligera elevernas önskemål om en undervisning, som ökar deras möjligheter att vinna inträde vid vissa utbildningsanstalter, men hävdar därtill, att endast om folkhögskolans eget bildningsprogram icke lider intrång härav, kan man godta, att tredje årskursen i viss utsträckning lägges upp med sikte på elevernas möjligheter till vidareutbildning.

I betänkandet »En utvidgad folkhögskoleutbildning» (1928) föreslog 1927 års skolsakkunniga, att en tredje årskurs skulle kunna inrättas och att undervisningen i denna skulle fördelas på tre linjer:

- 1) den humanistiskt-medborgerliga, avsedd bland annat att vara förberedande för kommunala tjänster,
- 2) den matematiskt-naturvetenskapliga, avsedd att förbereda för lantbruksinstitut och tekniska skolor, samt
- 3) husmoderslinjen.

Denna linjeinriktning kan på en punkt sägas ha förverkligats genom den »förberedande samhällsvetenskapliga kurs», som i form av en tredje årskurs anordnats sedan 1945/46, först vid en och senare vid tre skolor. De övriga av skolsakkunniga föreslagna linjerna har däremot inte kommit till stånd. Utan tvivel skulle dock åtminstone en som tredje årskurs anordnad matematisk-naturvetenskaplig linje ha en uppgift att fylla i nuvarande läge. Kommissionens förslag skulle därutöver göra det möjligt att tillmötesgå dem, som önskade en mera allmän samhällsorientering för att bättre kunna tjäna sin bygd, som önskade förbereda sig för uppgifter inom föreningsvärlden (ungdoms- och studieledare) eller som önskade en säkrare orientering i livsåskådningsproblemen och en djupare insikt i kultursammanhången.

Kommissionen återkommer till elevernas önskan att få använda skoltiden till utbildning eller till förberedelser för utbildning och understryker att frågan om linjedifferentiering av folkhögskolans undervisning därmed blir aktuell. En sådan anordning av undervisningen torde utan vidare kunna godtagas i fråga om andra och än mer i fråga om tredje årskursen. Däremot är det tveksamt, om en linjedifferentiering inom första årskursen kan rekommenderas. Kommissionen anför, att en sådan differentiering redan förekommer på många håll i form av en särskild husmoderslinje för kvinnliga elever och att enstaka skolor har fått tillstånd att utforma sin undervisning i dess helhet som en speciallinje med huvudvikt lagd på visst ämne. Under sådana förhållanden anser kommissionen det vara oklokt att göra gällande, att linjedifferentiering icke alls bör förekomma inom första årskursen. Däremot betonas bestämt, att antalet undervisningsämnen skall begränsas kraftigare på speciallinje än på allmän linje samt att eventuell nödvändig beskränning av timantalet i de kvarstående ämnena icke får gå ut över de medborgarfostrande ämnena.

För andra årskursens vidkommande ligger denna fråga annorlunda till. Det förhållandet, att folkhögskolestadgan endast i allmänna ordalag anger vilka undervisningsämnen, som skall förekomma i andra årskurs, ger också vid handen, att en friare linjeuppbyggnad sedan gammalt ansetts naturlig inom andra årskursen.

Ett stort antal speciallinjer kan tänkas. Kommissionen nämner historisk-samhällelig linje, matematisk-naturvetenskaplig linje, geografisk-biologisk linje, estetiskt inriktade linjer samt speciallinjer där livsåskådningsfrågor, psykologi eller ungdomsledarfrågor särskilt behandlades.

Remissyttranden

Lärarrådet vid *socialinstitutet i Stockholm* finner, att kommissionen tänkt sig, att det vid folkhögskolorna skall finnas dels en tredje årskurs av allmän karaktär men koncentrerad till medborgarämnena, dels en specialkurs som nära överensstämmer med nuvarande förberedande samhällsvetenskapliga kurser och att båda dessa vägar skall beräknas leda till *socialinstitutet*. Institutet anser det otvivelaktigt, att den på den allmänna medborgarbildningen inriktade tredje årskursen är att föredraga framför den specialinriktade. Under förutsättning att tendensen att förvandla en dylik kurs till preparandkurs motarbetas bör dock tills vidare bibehållas en specialinriktad tredje årskurs med nuvarande ungefärliga innehåll.

Styrelsen för *socialinstitutet i Göteborg* understryker, att det skulle vara synnerligen olyckligt, om en folkhögskolekurs i realiteten finge karaktären av en preparandkurs, helt inriktad på att förbereda eleverna för inträde vid vissa undervisningsanstalter, och konstaterar med tillfredsställelse, att kommissionen förordar, att kurserna främst bör kännetecknas av en fyllig orientering inom hela den humanistiska ämnesgruppen.

Styrelsen för *sydsvenska socialinstitutet* framhåller, att det också för socialinstitutet är av värde att den tredje årskursen får en så vid humanistisk och samhällsvetenskaplig ram som möjligt. Det är av stor vikt att eleverna vid socialinstitutet har en så bred allmänbildning som möjligt och särskilt att de genom tidigare studier fått goda kunskaper i skriftlig behandling av svenska språket samt om möjligt också i engelska. Vidare framhåller institutet behovet av kunskaper i elementär matematik.

Landsorganisationen hävdar, att skolornas rätt att allmänt anordna en tredje årskurs kan bli en god sak och bidra till att förstärka kunskaperna hos alla dem som via folkhögskolor och självstudier vill göra sig bättre skickade att göra insatser i föreningslivet och i samhälleliga sammanhang. Samtidigt bör uppmärksammas, att folkhögskolornas huvudlinje bör vara allmänbildning och icke att verka som preparandinstitut för högskolestudier.

ABF understryker värdet av att tredje årskurs kan inriktas på en utbildning av studiecirkelledare.

Svenska folkhögskolans lärarförening anser, att tredje årskurs bör kunna anordnas även vid sommarkurs. Föreningen finner att det i vissa fall skulle vara lämpligt att till sommarhalvåret förlägga en tredje årskurs, vilken kunde ges en mer speciell inriktning, utan att man åsidosatte kraven på ett fördjupande av elevernas allmänna bildning. Vid en sådan kurs kunde man t. ex. i rimlig utsträckning tillmötesgå de önskemål beträffande undervisningen, som framföres från sjuksköterskeskolorna.

Till förslaget om specialkurser har samtliga remissorgan, som berört denna fråga, ställt sig positiva.

Statskontoret kan emellertid icke tillstyrka, att gällande föreskrifter rörande förutsättningarna för uppdelning av klassavdelningar eller beträffande anordnande av särskild undervisning i specialkurser uppmjukas.

Svenska arbetsgivareföreningen uttalar, att folkhögskolan för industriens vidkommande skulle kunna erbjuda en väg för rekrytering och utbildning av t. ex. arbetsledare. För att detta skall kunna ske måste ämnesvalet och kursplanerna utarbetas med tanke på denna användning. De ämnen man därvid i första hand vill utvidga är exempelvis nationalekonomi, företagsekonomi, allmänorientering och näringslivets problem, historiska perspektiv på industriens utveckling och industrisamhällets uppväxt, psykologiska synpunkter på samarbetet i grupp och mellan olika kategorier människor.

Landsorganisationen framhåller, att utbildningen av studieledare bör uppmärksammas, men att folkhögskolans huvudlinje bör vara allmänbildning.

Tjänstemännens centralorganisation anför bland annat: I folkhögskoledelegationens uppdrag har ingått att pröva folkhögskolans förhållande till den mera yrkesbetonade undervisningen samt frågorna om folkhögskolans utnyttjande som meddelare av s. k. preparandundervisning för inträde vid olika andra utbildningsanstalter. Det viktigaste resultatet av skolkommissionens prövning av dessa frågor torde vara, att viss yrkes- och preparandundervisning väl är förenlig med folkhögskolans arbete i övrigt. Däremot ger inte betänkandet något svar på frågan, hur denna undervisning svarat eller kan tänkas svara mot kompetenskraven vid inträde till olika utbildningsanstalter. Denna fråga bör givetvis prövas i samråd med respektive utbildningsanstalter. Innan så skett torde det vara omöjligt att fastslå vilken omfattning denna undervisning lämpligen bör få och i vilka former den bör bedrivas.

Skolöverstyrelsen, som biträder kommissionens förslag, anser dock, att rätten att inrätta tredje årskurs bör göras beroende av särskilt medgivande av överstyrelsen, som därvid har att tillse dels behovet av sådan specialinriktad kurs, som avses, dels också skolans tillgång på lärare med speciell

kompetens och för undervisningen avsedd utrustning. Överstyrelsen vill understryka kommissionens uttalande på s. 72 i betänkandet, enligt vilket de skolor, som anordnar specialkurser i form av tredje årskurs, icke får ge efter inför krav på formell realexamenskompetens i alla eller vissa ämnen.

Skolöverstyrelsen tillstyrker kommissionens förslag beträffande specialkurser. Överstyrelsen förutsätter dock, att de ämnen, som upptages till särskild behandling i speciallinje, ligger inom ramen för den ämnesgruppsindelning, som kommissionen angivit, samt att eleverna vid speciallinje i erforderlig utsträckning blir delaktiga av undervisning i för folkhögskolan centrala ämnen.

5. Departementschefen

Den debatt om folkhögskolans målsättning, som väcktes genom skolkommissionens betänkande, har mycket klart återspeglat de skiftande krav, som man ställer på folkhögskolan. Samtidigt har det också understrukits, att vår nuvarande folkhögskola i allmänhet ganska väl fyller dessa olika krav. Folkhögskolan har i utformningen av sin verksamhet varit friare än någon annan skolform. Detta har möjliggjort, att den fortgående kunnat anpassa sig till de nya krav, som följt av förändringarna både i samhälle och i elevrekrytering, liksom att de skilda folkhögskolorna kunnat tillgodose olika behov. Vi kan alltså bygga vidare utan att bryta med den hittillsvarande utvecklingen.

I folkhögskolans målsättning har den medborgerliga bildningen alltifrån första början intagit en central ställning, och fortfarande är detta ett av denna skolforms främsta kännetecken. Demokratins och organisationsväsendets framväxt har givit medborgarna större inflytande, och samtidigt har utvecklingen gjort samhällsfrågorna alltmer komplicerade. För att den enskilde skall ha möjlighet att få överblick över aktuella problem och i sin mån kunna påverka och medverka till lösningen av dem, fordras det i våra dagar en betydligt vidare orientering och större kunskaper än för endast några årtionden sedan. Enhetskolans förverkligande kommer att ge folkhögskolan en bättre grund att bygga på i detta avseende och kan inte förväntas minska den vuxna ungdomens behov av fortsatt orientering i de samhällliga och personliga problemen. Betydelsen av folkhögskolans insats på detta område kommer säkerligen att kvarstå oförminskad.

Den andra huvuduppgiften för folkhögskolans kunskapsmeddelelse är att orientera eleverna inom kulturens skilda fält för att därigenom skapa ökad förståelse hos de unga för andra värden än de rent materiella. Hur vi utnyttjar en stigande levnadsstandard och en ökad fritid beror i mycket på vårt eget val, men folkhögskolan kan öppna nya möjligheter för den enskilda människan till ett rikare personligt liv.

I regel har folkhögskolorna klart fattat dessa sina uppgifter och sökt att

på bästa sätt fylla dem. Utan att göra avkall på sin huvudsakliga målsättning har de samtidigt kunnat ge eleverna en viss yrkesorientering och en god grund för deras fortsatta yrkesutbildning. De tidigare refererade elevundersökningarna har otvetydigt visat, att en mycket stor del av de ungdomar, som efter någon tids arbete i förvärvslivet söker sig till folkhögskolorna, avser att senare övergå till annat yrke. För många av dem blir folkhögskolan en hjälp i yrkesvalet och en väg till fortsatt yrkesutbildning. Jag anser att också detta är en viktig uppgift för folkhögskolorna, som de emellertid bäst fyller genom att hålla fast vid sin primära målsättning som bildningsskola och icke genom att söka efterlikna realskolan och andra utbildningsskolor i kursplaner och metodik. Vare sig det framtida yrket är sjuksköterskans, polismannens, socialarbetarens eller den i näringslivet verksammes, så måste den medborgerliga och personliga fostran, som folkhögskolan syftar till, vara av det allra största värde. De färdigheter i exempelvis modersmål och matematik eller den grundläggande orientering i naturvetenskapliga ämnen, som vissa yrkesskolor måste kräva, har ett eget bildningsvärde och äger redan därför sin givna plats på schemat.

Jag har hittills i huvudsak berört den egentliga undervisningen vid folkhögskolan. Kunskapsmeddelesen ingår emellertid endast som en viktig del i folkhögskolans större uppgift att vara karaktärsdanande. Att hjälpa de unga till en personlighetsutveckling, som gör dem till mogna människor och medborgare, är i dag kanske väsentligare än någonsin tidigare. I vår tid har en ständigt föränderlig miljö påverkat vår livsföring och minskat självskrivnenheten i många nedärvda normer, varigenom individen i stigande grad tvingats till egna ställningstaganden. Jämsides härmed har samhällsutvecklingen givit ökat medbestämmande och medansvar åt den enskilde. Sålunda krävs en allt större förmåga av var och en till kritiskt omdöme och självständigt tänkande. Samtidigt ställer det demokratiska samhället allt större anspråk på individens förmåga att känna solidaritet med sina medmänniskor och att samarbeta med dem.

Folkhögskolan har här kanske bättre möjligheter än någon annan skolform att göra en fostrande insats. Samvaron utanför lektionstid är därvid inte minst väsentlig. Internatmiljön skänker utmärkta tillfällen att pröva olika former av självverksamhet och medansvar för eleverna, varigenom de kan få ökad förståelse för samarbetets problem och möjligheter. Fostran till vidsynthet och självständighet förutsätter emellertid bland annat strävan till objektivitet hos lärarna. Kravet på detta understrykes också i nuvarande folkhögskolestadga, där det heter, att lärare icke skall söka påtrycka eleverna någon viss åskådning i politiska och religiösa frågor. Jag anser att denna bestämmelse måste avse både den egentliga undervisningen och den lektionsfria tiden vid skolan.

I samband med frågan om undervisningens objektivitet har skolkommisionen framhållit det önskvärda i att få en allsidig rekrytering av både

lärare och elever till skolorna. Det måste också enligt min mening vara värdefullt om det vid en skola finns lärare med olika åsiktsinriktningar, vare sig skolan har anknytning till viss rörelse eller ej, och en allsidig rekrytering av eleverna måste för dem skapa berikande kontakter med nya samhälls- och åsiktsgrupper.

I likhet med skolöverstyrelsen anser jag det kravet böra kunna ställas på samtliga folkhögskolor, att de helhjärtat ansluter sig till folkhögskolans målsättning. Det bör emellertid framhållas, att det även för tillsynsmyndigheten är en ansvarsfull uppgift att svara för att objektivitetens och åsiktsfrihetens principer respekteras vid skolorna.

En skola som uppfyller dessa fordringar har säkerligen också möjlighet att attrahera ungdomar med skilda åsikter och den kan alltså anses stå öppen för alla såsom en allmän medborgerlig skola.

I den aktuella debatten har man på sina håll framfört tvivel om folkhögskolans möjligheter att fortleva efter den nioåriga skolans genomförande. Det är naturligtvis svårt att med någon bestämdhet bedöma utvecklingen på längre sikt för en frivillig skola med en så allmän målsättning, men vissa linjer är redan nu skönjbara. Folkhögskolans betydelse som genomgångsled för vidare yrkesutbildning kommer säkerligen till en del att upphöra, allt eftersom enhetsskolan genomföres. Det är emellertid troligt att utvecklingen i samhälle och näringsliv kommer att öka kravet på en utbildning utöver den som enhetsskolan ger; i synnerhet kommer detta att gälla inom yrken, där konkurrens råder om platserna. Symptomatiskt är väl också att elevtillströmningen till folkhögskolorna kraftigt vuxit under de senaste två årtiondena, samtidigt som ungdomskullarnas storlek minskat och möjligheterna till annan högre skolgång mångdubblats.

Det förefaller också troligt, att en förbättrad grundläggande skolutbildning kommer att hos många skapa ett ökat behov av vidgat allmänvetande och orientering på sådana områden, där utvecklingen snabbt går vidare. Därtill kommer den stigande levnadsstandarden att ge ökade möjligheter till folkhögskolestudier.

Emellertid finns det anledning för folkhögskolorna att i tid söka anpassa sin undervisning, till både innehåll och form, efter det nya läget, att pröva andra kurstyper och söka en starkare anknytning till nya befolkningsgrupper. Sker detta, så kommer folkhögskolorna att även i fortsättningen ha en mycket väsentlig uppgift att fylla i det svenska samhället.

Jag övergår så till att behandla skolkommissionens överväganden och förslag beträffande folkhögskolans arbetsformer.

Enligt nu gällande bestämmelser skall vid folkhögskola varje arbetsår anordnas en vinterkurs eller både en vinterkurs och en sommarkurs. Fortsättningskurser i anslutning till dessa kursformer liksom statsunderstödd

folkbildningskurs får anordnas efter skolöverstyrelsens medgivande. Vid folkhögskola med enbart vinterkurs skall denna omfatta minst 24 veckor, medan den vid folkhögskola med sommarkurs i regel skall omfatta minst 22 veckor. Sommarkurs skall omfatta minst 13 veckor. Rektor och ordinarie ämneslärare kan åläggas att fullgöra undervisning under sammanlagt högst 42 veckor av arbetsåret. Läsåret 1955/56 saknades sommarkurs vid 35 av de 86 folkhögskolorna. Av dessa hade 12 en lästid av minst 28 veckor. För den övervägande delen av folkhögskolor med sommarkurs var lästiden 39 veckor (30 skolor av 51). Jag delar kommissionens uppfattning, att det är otillfredsställande att ett antal skolor inte ens under halva året anordnar folkhögskolekurser av sådan art, att de berättigar till statsbidrag. Jag finner det därför lämpligt, att folkhögskolornas årliga minimilästid i enlighet med kommissionens förslag förlänges till 30 veckor. Något behov av att maximera skolornas lästid eller vinterkursens längd anser jag däremot inte föreligga. Då folkhögskolorna redan nu har en stor uppgift i det övriga folkbildningsarbetet och framdeles avses få möjligheter till än större insatser, bör det emellertid tillses att en förlängning av vinterkursen utöver 30 veckor inte inkräktar på dessa skolornas andra uppgifter. Med hänsyn härtill och till vad skolöverstyrelsen i övrigt anfört på denna punkt förordar jag, att rätten att anordna längre vinterkurs än 30 veckor göres beroende av skolöverstyrelsens medgivande.

När kommissionen har föreslagit en maximering av den årliga lästiden till 38 veckor, torde den även ha avsett den tid, varunder rektor och ordinarie lärare är skyldiga att fullgöra undervisning. Denna tid utgör nu såsom förut nämnts 42 veckor. Jag är emellertid inte beredd att i förevarande sammanhang ta ställning till frågan om någon ändring på denna punkt.

Jag biträder kommissionens förslag, att det skall ankomma på varje skola att för varje kurstyp avgöra, huruvida såväl manliga som kvinnliga elever eller endast endera kategorien skall mottagas. Samtidigt vill jag framhålla, att jag för egen del i likhet med skolöverstyrelsen finner det angeläget att folkhögskolorna allmänt inför samundervisning.

Kommissionens förslag om månadskurser och veckokurser innebär en väsentlig nyhet. Det syftar till en friare kursutformning än vad de traditionella vinter- och sommarkurserna med eventuellt ansluten fortsättningskurs tillåter. Härigenom kan folkhögskolorna få nya möjligheter att medverka i det allmänna folkbildningsarbetet och därvid knyta kontakter med bildningsintresserade, för vilka de traditionella kurstyperna icke varit så väl lämpade. Veckokurs om lägst en och högst två veckor skulle enligt förslaget kunna anordnas av annan än skolan och likväl inräknas i folkhögskolans läsår. Månadskurs om lägst fyra veckor skulle av skolan anordnas antingen för elever som just avslutat en annan kurs — varvid de alltså skulle ersätta de hittillsvarande fortsättningskurserna — eller också för andra

elever. Jag kan i huvudsak biträda kommissionens förslag. Det synes mig emellertid inte motiverat att göra åtskillnad mellan vecko- och månadskurser. Dessa kurser, som lämpligen torde benämnas ämneskurser, bör enligt min mening omfatta lägst en vecka men ej maximeras till tiden, och de bör kunna anordnas av skolan eller av skolan i samarbete med riksförbundet för studiecirkelverksamhet (studieförbund) eller underavdelning därav eller med regionalt bildningsförbund. Utredningen har förordat, att dessa kortare kurser skulle kunna anordnas samtidigt med annan kurs under sommarhalvåret, varvid dock för den tid, då kurserna sammanfaller, lästid skall anses fullgjord endast i så stor utsträckning som om en kurs hade pågått. Jag kan för egen del ansluta mig till detta med det tillägget att kurserna, i enlighet med skolöverstyrelsens förslag, bör kunna äga rum även samtidigt med vinterkurs.

Nu gällande bestämmelser medger rektor och ordinarie ämneslärare att fullgöra en del av sin undervisningsskyldighet vid folkbildningskurs anordnad av regionalt bildningsförbund, varvid statsbidrag till lärarlönerna utgår i vanlig ordning. Enligt kommissionen skulle vid sådana veckokurser, som anordnades av annan än skolan, undervisningen till lägst en fjärdedel bestridas av skolans lärare men statsbidrag till lärarlönerna utgå endast i de fall, då skolan själv stode som kursarrangör. Vid remissbehandlingen har från flera håll gjorts invändningar mot den föreslagna inskränkningen i statsbidragsgivningen. Jag delar kommissionens uppfattning såtillvida att jag anser, att undervisningen vid ämneskurser anordnade i samarbete med fristående organisation, bör till minst en fjärdedel bestridas av skolans lärare. Beträffande statsbidrag till avlöning av lärarna anser jag däremot, att samma regler bör gälla oavsett om kursen arrangeras av skolan ensam eller i samarbete med annan. Ämneskursens syfte bör sammanfalla med folkhögskolans allmänna målsättning, och undervisningen bör hänföra sig till ett avgränsat ämnesområde.

Tredje årskurs kan för närvarande anordnas endast efter särskilt medgivande av Kungl. Maj:t. Innevarande arbetsår anordnas sådan kurs vid nitton folkhögskolor, varav »förberedande samhällsvetenskaplig kurs» vid tre. Skolkommissionen föreslår att skolorna skall äga författningmässig rätt att vid vinterkurs anordna tredje årskurs och vidare att anordna specialkurs kring annan ämnesgrupp än hushållskunskap och kvinnlig slöjd. Erfarenheterna från de skolor, som hittills har anordnat tredje årskurs, är till allra största del positiva. Eleverna kan här få en ytterligare fördjupning av sin allmänna bildning och bättre förbereda sig för insatser i samhälle och yrkesliv. Några bärande skäl för att tredje årskurs skulle få förläggas enbart till vinterkurs har enligt min mening icke anförts. Jag förordar, att skolorna i författning erhåller rätt att anordna tredje årskurs vid såväl vinter- som sommarkurs. Denna rätt bör emellertid, av de skäl som skol-

överstyrelsen anfört, tills vidare göras beroende av medgivande från skolöverstyrelsen i varje särskilt fall.

Redan den nuvarande folkhögskolestadgan tillåter en viss specialisering av högre årskurs, eftersom stadgan beträffande undervisningen i andra årskurs endast föreskriver ett lämpligt urval av de i första årskurs obligatoriska läroämnena, jämte de ämnen i övrigt, som med hänsyn till skolans syfte anses böra upptagas. Skolkommisionens förslag beträffande specialkurs och speciallinje är således delvis redan tillgodosett och rätten att anordna dylik kurs eller linje behöver endast utvidgas att gälla även för tredje årskurs. Vad beträffar första årskurs synes, om speciella skäl föreligger, kunna medgivas att särskild vikt lägges vid undervisningen i visst ämne eller viss ämnesgrupp.

Jag vill framhålla angelägenheten av att eleverna vid specialkurs i erforderlig utsträckning blir delaktiga av undervisning i för folkhögskolan centrala ämnen. Jag vill vidare, i likhet med såväl skolkommisionen som de flesta remissinstanser, särskilt understryka att varken tredje årskurs eller specialkurs får syfta till att förbereda eleverna för inträde vid viss undervisningsanstalt eller till att ge eleverna formell realexamenskompetens i alla eller vissa ämnen.

IV. Elevfrågor

1. Vitsord

Skolkommissionen

Förslag

Skolkommissionen föreslår att av folkhögskolan utfärdade vitsord i allmänhet endast skall avse elevernas flit och uppförande.

Motivering

Vad som framför allt föranlett den alltmera påtagliga tendensen hos skolorna att övergå till utdelande av betyg, är trycket från de utbildningsanstalters sida, vid vilka en del elever ämnar söka inträde efter genomgången folkhögskolekurs.

Införandet av betyg har sällan mött starkare motstånd hos eleverna. De är från andra skolformer, främst folkskolan, vana vid att erhålla betyg i samtliga förekommande ämnen.

Lärarna har icke nått en enig inställning till betygsfrågan. Allmänt synes man dock mena, att det möter stora svårigheter att genomföra en rättvis betygsättning inom en skolform, där kursplaner, undervisningstid och undervisningsformer starkt varierar och där elevernas förkunskaper är högst skiftande.

Statsmakterna, slutligen, har icke funnit anledning att genom stadgelsebestämmelser ingripa reglerande i denna fråga på annat sätt, än att riksdagen, första gången den beviljade anslag till »förberedande samhällsvetenskaplig kurs», satte som villkor för anslaget, att graderade betyg icke fick förekomma vid denna kurs.

Enligt kommissionens mening måste starka betänkligheter resas mot ett allmänt införande av betygsgivning inom folkhögskolan. Om man vill anse denna skolas främsta uppgift vid sidan av den i folkhögskolestadgan angivna vara att förbereda eleverna till ett aktivt deltagande i det allmänna bildningsarbetet, måste man hävda, att studieintressets fixering vid uppnåendet av vissa betygsheter är en icke önskvärd företeelse. Men, fortsätter kommissionen, problemet har också en annan sida. För att betyg skall kunna tjäna sin uppgift att lämna säker upplysning om kunskapsinnehav hos den person, för vilken det utfärdats, fordras dels att omfattningen av det kunskapsstoff, som betyget gäller, på något sätt anges, dels att en allmänt godtagen betygsskala tillämpas. I båda dessa avseenden stöter betygsgivningen vid folkhögskolan på betydande svårigheter. Kursernas växlande längd och det likaledes växlande timantalet inom varje undervisningsämne markerar ytterligare svårigheten att göra betygen likvärdiga. I fråga om betygsskalan inställer sig inom folkhögskolan den speciella svårigheten, att man där inte har möjlighet att ålägga de olika skolorna att strikt tillämpa enhetliga betygsnormer, vilket måste leda till att betygens värde som mätare av elevernas faktiska kunskapsinnehav blir tvivelaktigt.

Det anförda motiverar enligt kommissionens mening det omdömet, att betygsgivning icke är försvarlig inom en skolform, som arbetar utan fasta kursplaner och som saknar fixerade normer för kunskapsvärdering. Därtill kommer att förekomsten av betygsgivning försvagar folkhögskolans pedagogiska egenart och kan leda till en glidning bort från de friare arbetsformer och de bildningsmål, som sedan gammalt varit karakteristiska för folkhögskolan. Då det icke heller kan göras gällande, att betygsgivningen är nödvändig för att trygga rekryteringen av elever till folkhögskolan finner kommissionen det befogat att föreslå, att i folkhögskolestadgan intages en uttrycklig bestämmelse, att endast intyg om genomgången kurs må utfärdas.

Kommissionen står emellertid icke enhällig bakom detta förslag. Kommissionens ordförande herr Düring samt ledamöterna av kommissionen herrar Nilsson och von Friesen önskade följande utformning av bestämmelserna:

I första årskurs ges icke betyg, endast intyg, utvisande att eleven genomgått kursen och därvid på ett tillfredsställande sätt tillgodogjort sig undervisningen. Även i andra och tredje årskurs ges intyg; dock må för elev, som begär vitsord över sina kunskaper, sådant kunna utfärdas, såvida efter lärarrådets hörande bestämmelser, som medger detta, intagits i skolans reglemente. I ansluten månadskurs ges intyg, respektive vitsord, enligt de grunder, som gäller för den längre kurs, vartill månadskursen är ansluten. I fristående månadskurs samt i veckokurs ges endast intyg.

Remissyttranden

I betygsfrågan har meningarna även hos remissinstanserna varit ganska delade.

Medicinalstyrelsen: Enligt den överenskommelse, som träffats angående normalkurs för skjuksköterskeaspiranter, skall intyg enligt fastställt formulär om att vederbörande på ett fullt tillfredsställande sätt tillgodogjort sig undervisningen lämnas efter fullständigt genomgången kurs. Det är emellertid önskvärt med graderade betyg för att lättare kunna bedöma folkhögskoleelevernas meriter i förhållande till övriga sökande. Styrelsen anser, att vitsord över kunskaper bör kunna givas i andra och tredje årskurs. *Sveriges lantbruksförbund* har samma åsikt.

Länsstyrelsen i Mamöhus län är väl införstådd med kommissionens betänkligheter mot att bibehålla betygsgivningen, då denna står i strid mot folkhögskolans syfte, men ifrågasätter likväl om icke nuvarande valfrihet i detta hänseende bör bibehållas, i varje fall till dess den nioåriga skolplikten genomförts.

Länsstyrelsen i Norrbottens län anser att betyg i detta ords egentliga bemärkelse ej ens i undantagsfall bör ifrågakomma. Olämpligheten av en betygsättning framstår som uppenbar, om man bibehåller den ordningen — vilket länsstyrelsen anser riktigt — att det alltjämt skall vara en folkhögskolas ledning obetaget att självständigt utforma skolans kursplaner och undervisningsmetoder. Detta utesluter möjligheten att för samtliga skolor fixera en gemensam nämnare för betygssättningen. Det betyder i sin tur att man aldrig — även om man så ville — skulle kunna göra en jämförelse mellan betyg utfärdade av olika folkhögskolor.

Riksförbundet landsbyggdens folk föreslår, att möjlighet beredes de elever i högre årskurs, som så önskar, att »tentera för betyg» i vissa ämnen.

TCO anser att det i frågan om intyg eller betyg bör lämnas utrymme för överenskommelser mellan folkhögskolan och olika utbildningsanstalter, då det gäller yrkes- eller preparandundervisning.

Svenska folkhögskolans lärarförening anser att förutom betyg i flit och uppförande även må kunna lämnas ett graderat genomsnittsomdöme över elevens kunskaper och studieförnöga avseende antingen skolans samtliga ämnen eller de humanistiskt-samhälleliga ämnena, de matematiskt-naturvetenskapliga ämnena samt eventuellt annan ämnesgrupp, speciell för skolan.

Svenska landstingsförbundet ansluter sig i stort sett till kommissionens uttalanden beträffande intyg och betyg men förutsätter, att de intyg, som enligt överenskommelse mellan lärarföreningen och svenska sjuksköterskeföreningen lämnas blivande sjuksköterskor, alltjämt skall bli möjliga.

Arbetarnas bildningsförbund anser att folkhögskolan i vitsordsfrågan inte bör falla undan för krav från annat håll, utan att det bör hävdas, att folkhögskolans särart och principiella ställning skall respekteras på alla håll i vårt samhälle.

I förevarande fråga om intyg eller betyg, vilken framkallat en livlig debatt inom folkhögskolevärlden, torde att döma av de till skolöverstyrelsen inkomna yttrandena majoriteten av *skolstyrelserna* intaga samma ståndpunkt som flertalet av skolkommissionens ledamöter. I stort sett samma argument, som anförts av tidigare refererade instanser, återkommer också i skolstyrelsernas yttranden. Några av de skolor, som instämmer i kommissionens förslag, framhåller bland annat att det tal om frihet för folkhögskolan att ge betyg, som representanter för betyggsgivande folkhögskolor fört fram, är alldeles ohållbart, då denna frihet i verkligheten blir en press på de betygsfria folkhögskolorna. Folkhögskolans karaktär av bildningsanstalt för vuxna betonas och dess samhörighet med det fria och frivilliga bildningsarbetet markeras genom betygsfriheten.

Några skolstyrelser, som vänder sig emot kommissionens förslag, anföra bland annat att det med tanke på rekryteringen i framtiden förefaller olyckligt, att just nu, inför de betydande förändringar av vårt skolväsen som enhetsskolans införande innebär, slopa all betyggsgivning inom folkhögskolan. Man anser det angeläget att betygsfrågan icke fastläses av ett generellt förbud mot betyg, då den enskilde elevens bästa i särskilda fall kan äventyras. Och det ifrågasättes, om man inte skulle kunna tänka sig en viss valfrihet för de olika folkhögskolorna.

Skolöverstyrelsen framhåller, att en utgångspunkt för överstyrelsen har varit, att graderade kunskapsbetyg icke bör förekomma i en skolform, vars undervisning icke följer enhetliga, fixerade kursplaner. Om graderade kunskapsbetyg ej längre får utfärdas utan skolorna får avgiva omdöme om eleverna på annat sätt, begränsas icke deras möjligheter att lämna eleverna den hjälp, de behöver. Värdefullare än graderade kunskapsbetyg är enligt överstyrelsens uppfattning den hjälp, som kan lämnas eleverna vid deras val av levnadsbana genom grundlig och individuell yrkesvägledning.

Överstyrelsen har därför efter noggrant övervägande av skolkommissionens synpunkter och med beaktande av vad remissinstanserna och styrelserna för skolorna anfört, funnit sig böra i princip tillstyrka kommissionens förslag, men anser, att 21 § folkhögskolestadgan bör erhålla följande lydelse:

»Elev äger av skolans rektor erhålla intyg om genomgången kurs. Styrelsen äger besluta, att i de intyg, vilka sålunda utfärdas, omdöme skall lämnas om elevens sätt att tillgodogöra sig undervisningen. Sådant specialintyg må avse antingen undervisningen i dess helhet eller inom viss ämnesgrupp och skall jämväl innehålla uppgift om undervisningens omfattning. Endast följande omdömen må användas: 1) mindre tillfredsställande, 2) tillfredsställande, 3) mycket tillfredsställande, 4) utmärkt tillfredsställande.

I vidare mån än nu är stadgat må ej meddelas vitsord, avseende elevs kunskaper eller färdigheter.»

Då ett omedelbart slopande av betygen knappast kan företagas utan risk av olägenheter för framför allt den stora grupp folkhögskolelever, som ämnar söka inträde vid sjuksköterskeskolorna, och då det här finns en överenskommelse, som i viss mån garanterar genomgång av i stort sett samma kursinnehåll, anser överstyrelsen, att nu gällande bestämmelser bör få tillämpas under en tid av fem år efter den nya stadgans ikraftträdande.

Beträffande vitsord om flit och uppförande föreslår överstyrelsen, att folkhögskolorna i likhet med vad som skett inom övriga skolformer utbyter vitsordet i flit mot vitsord i ordning, och är beredd att efter hörande av skolstyrelserna senare avge förslag om vitsord i uppförande.

2. Inträdesfordringar

Skolkommissionen

Förslag

Skolkommissionen föreslår att inträdesåldern för kvinnliga elever höjes till 17 år. Vidare föreslås att på sådan inträdessökande till högre årskurs, som icke genomgått närmast lägre årskurs, skall ställas krav icke endast på förkunskaper utan jämväl på mognad.

Motivering

De åldersskikt, från vilka folkhögskolan företrädesvis hämtar sina elever, är 18—20-åringarnas. Den möjlighet, som folkhögskolestadgan ger skolorna att, där särskilda skäl föreligger, mottaga också manlig elev, som icke uppnått eller under kursen uppnår 18 år, utnyttjas i någon utsträckning; såväl i första som andra årskurs kan sporadiskt förekomma rentav 16-åriga manliga elever. Bland de kvinnliga eleverna, för vilka den lägsta inträdesåldern för närvarande är 16 år, är inslaget av 16- och 17-åringar starkare. Den del av eleverna, som faller utanför 18—20-åringarnas grupp, utgöres främst av elever, som uppnått myndighetsåldern.

De olika skolorna uppvisar sinsemellan betydande skillnader i fråga om elevmaterialets ålderssammansättning. En av kommissionen företagen undersökning ådagalade, att 38 skolor icke mottog underåriga manliga elever i första årskurs, varjämte 9 skolor tillämpade 18-årsgränsen även för kvinnliga elever. I vissa fall torde det ha berott på en tillfällighet, att yngre elever icke tagits emot, i andra fall har det däremot fastslagits i skolans reglemente, att elever yngre än sådana, som under kursen fyller 18 år, icke

skall tagas emot, eller också har en praxis av denna innebörd kommit att utbildas vid skolan.

Att ett antal skolor genomgående tillämpar 18-årsgränsen, noterar kommissionen med tillfredsställelse. Framför allt är det av vikt, om folkhögskolan skall kunna behålla sin karaktär av skola för den ungdom, som i förvärlivet skaffat sig erfarenheter, att ett icke alltför ringa tidsintervall upprätthålles mellan avgången från den obligatoriska skolan och inträdet vid folkhögskolan. I och med införandet av nioårig skolplikt kommer det att helt försvinna för de yngsta kvinnliga eleverna. Det är därför uppenbart, att minimiåldern för inträde vid folkhögskola framdeles måste sättas till lägst 18 år för såväl kvinnliga som manliga elever.

Huruvida verkningarna av en omedelbar höjning av åldersgränsen skulle bli odelat gynnsamma, kan däremot icke utan vidare anses klart, fortsätter kommissionen. Särskilt har man menat, att elevrekryteringen till de hittills enbart kvinnliga sommarkurserna kunde äventyras, om åldersgränsen sattes till 18 år även för flickorna.

För att utröna i vilken utsträckning dessa farhågor kan ha fog för sig, utförde folkhögskoledelegationen under sommaren 1951 vissa kompletterande undersökningar av elevernas åldersförhållanden. Denna undersökning visade bland annat, att en höjning av åldersgränsen för de kvinnliga eleverna skulle, om den begränsades till ett år, komma att beröra endast en ringa del av dessa elever; av en höjning med två år skulle däremot mellan en fjärdedel och en femtedel beröras. På vissa skolor skulle vid en höjning till 18 år den del av de kvinnliga eleverna, som måst avvisas, ha gått upp till hälften eller mera.

Under dessa omständigheter kan kommissionen icke förorda en kraftigare omedelbar höjning av åldersgränsen för kvinnliga elever än från 16 till 17 år. Detta sker därtill under förutsättningen, att de möjligheter till en friare gestaltning av sommarhalvårets kursverksamhet, som kommissionen i annat sammanhang föreslagit, skall föreligga, då höjningen vidtages, samt att skolöverstyrelsen medges rätt att godkänna antagandet av yngre elever, där detta på särskilda grunder ter sig försvarligt. Slutligen betonar kommissionen, att den tänker sig 17-årsgränsen för de kvinnliga eleverna endast som ett provisorium, avsett att avlösas av en generell 18-årsgräns, när den nioåriga skolplikten har blivit mera allmänt genomförd.

Till skolornas andra årskurs — och till tredje, där sådan finnes — anmäler sig många sökande, om vilka det är ytterst vanskligt att avgöra, huruvida de hyser verkligt intresse för folkhögskolans bildningssträvanden eller endast räknar med folkhögskolan som en ersättning för exempelvis realskolans högre stadium. Erfarenhetsmässigt kan om eleverna ur denna kategori sägas, att vissa av dem väl smälter in i folkhögskolans miljö och med hjälp av skolans arbetsmetoder når goda studieresultat, medan andra visar sig oförmögna till självständigt arbete och oförstående för sådana studier, som icke syfta till betyg och examina. Skall någon form av garanti kunna skapas mot att de senare i större utsträckning får tillträde till skolornas högre årskurser, måste denna i första hand ligga däri, att skolorna vid elevantagningen inte bara fäster avseende vid de sökandes kunskapsinnehav utan också vid deras mognadsgrad. Medan den nu gällande stadgan (18 §) av den, som söker inträde i andra årskurs, endast kräver, att han skall ha genomgått första årskurs eller erhållit motsvarande utbildning på annat

sätt, synes kvalifikationsgrunden framdeles böra anges så, att högre årskurs är öppen för sökande som genomgått närmast lägre årskurs eller eljest styrker sig äga sådana förutsättningar i fråga om kunskaper och mognad, att han kan tillgodogöra sig undervisningen inom den högre årskursen.

Remissyttranden

Förslagen om höjd inträdesålder för kvinnliga elever tillstyrkes av bland andra *medicinalstyrelsen, länsstyrelserna i Malmöhus och Södermanlands län, riksförbundet landsbygdens folk och svenska folkhögskolans lärarförening*.

Länsstyrelsen i Södermanlands län finner det önskvärt att minimiåldern successivt höjes till generellt 18 år. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* har erfarit, att svårigheter ofta uppkommit vid undervisning av yngre elever på grund av bristande skolmognad. Samtidigt har emellertid upplysts, att även elever under 17 år väl kunnat tillgodogöra sig exempelvis folkhögskolans hushållskurser. På grund härav bör såsom föreslås undantag från åldersvillkoret kunna medgivas i särskilda fall.

Svenska landsbygdens studieförbund hänvisar till svårigheterna för den ungdom, som bor långt från de orter, där läroverk finns, att direkt från folkskolan fortsätta sina studier i syfte att meritera sig för inträde vid olika utbildningsanstalter, och anser därför, att skolöverstyrelsen bör få rätt medgiva inrättande vid några folkhögskolor av speciella huvudkurser, för vilka elevernas inträdesålder bör vara lägst 16 år.

Svenska folkhögskolans lärarförening anser att avgörande bör vara den ålder eleven uppnår under arbetsåret, icke under kursen.

Skolöverstyrelsen tillstyrker förslaget om höjd inträdesålder för kvinnliga elever och förordar dessutom med instämmande i den av kommissionen förda argumenteringen, att vid beslut om höjning av inträdesåldern föreskrives, att från och med femte året efter bestämmelsens ikraftträdande såväl manlig som kvinnlig elev endast må vinna tillträde till folkhögskolekurs, om han eller hon före kursens avslutande uppnår 18 års ålder.

Överstyrelsen tillstyrker också kommissionens förslag om kravet på mognad och finner det därutöver rimligt att ej heller genomgång av lägre kurs automatiskt skall anses innefatta bevis om att elev besitter tillräcklig mognad för att kunna antagas i närmast högre årskurs.

3. Skydd för elevs arbetsanställning

Skolkommissionen

Förslag

Skolkommissionen föreslår att frågan om lagfäst skydd för elevs arbetsanställning göres till föremål för särskild utredning.

Motivering

Kommissionen håller det för sannolikt, att icke så få ungdomar, som önskar genomgå en folkhögskolekurs, finner sig nödsakade att skrinlägga

sina planer härpå, därför att arbetsgivaren vägrar dem erforderlig ledighet. På så sätt utestängs ungdomar, som önskar komma till skolan icke för att förbereda sig för fortsatt yrkesutbildning utan för att få ta del av den medborgerliga och personlighetsutvecklande undervisning, som det är folkhögskolans huvuduppgift att meddela. Ävenledes försvåras uppnåendet av den mera omfattande rekrytering av elever från industriarbetarmiljö, som kommissionen i annat sammanhang har framhållit som eftersträvansvärd.

Kommissionen har därför kommit till den uppfattningen, att frågan om åvägabringandet av rättsligt skydd för folkhögskoleelevers arbetsanställning bör övervägas.

Remissyttranden

Statskontoret finner inga bärande motiv föreligga för en utredning av spörsmålet om lagfäst skydd för elevs arbetsanställning.

Länsstyrelsen i Malmöhus län anser däremot, att frågan bör bli föremål för särskild utredning och finner, att ett dylikt skydd komme att inverka gynnsamt på folkhögskolornas elevrekrytering, som kan komma att möta vissa svårigheter genom den nioåriga skolan. Även *TCO* anser, att frågan bör upptagas till särskild utredning, som bör avse icke endast elever vid folkhögskolor utan även vid andra skolor och former för vidareutbildning.

Skolöverstyrelsen har många positiva erfarenheter av arbetsgivares intresse att understödja de anställdas fortsatta studier vid folkhögskolor och är därför tveksam om behovet av lagstiftning på området. Överstyrelsen finner sig icke böra nu förorda särskilda åtgärder men kommer att uppmärksamma huruvida i fortsättningen behov kan uppkomma av att frågan aktualiseras.

4. Departementschefen

Nu gällande folkhögskolestadga tillförsäkrar elev rätt att, om han så önskar, erhålla intyg om genomgången kurs, vari vitsord skall lämnas över elevens flit och uppförande. Graderade betyg har emellertid börjat utfärdas vid alltfler folkhögskolor under de senaste årtiondena. Detta synes i första hand bero på trycket från vissa utbildningsanstalters sida, vid vilka en del elever senare söker inträde. I denna fråga delar jag helt kommissionens mening, att graderade betyg icke bör få förekomma. En undervisning med folkhögskolans allmänna syftning och avsedd för vuxna människor kan icke vara betjänt av sådana kortsiktiga stimulansmedel i arbetet, som betygen här kan sägas utgöra. Tvärtom måste det föreligga risk för att betygsgivningen snedvrider målsättningen för elevernas studier och försvårar ett spontant samarbete mellan elever och lärare liksom eleverna sinsemellan. Av folkhögskolor avgivna betyg måste vidare ha ett ganska begränsat värde då enhetliga betygsnormer saknas och kursplanerna varierar mycket starkt både till timantal och innehåll vid de olika skolorna. Ingen av de

remissinstanser, som uttalat sig för en bibehållen rätt för skolorna till betygsgivning, har heller velat föreslå en normalisering av skolornas undervisning och betygsskalor.

I intyg om genomgången kurs bör enligt min mening dock, om eleven så önskar, kunna lämnas särskilt omdöme om elevens sätt att tillgodogöra sig undervisningen. Sådant specialintyg bör avse undervisningen i dess helhet och jämväl innehålla uppgift om undervisningens omfattning, i vart fall om antalet undervisningstimmar i de olika ämnena. Endast följande omdömen synes böra få användas: 1) mindre tillfredsställande, 2) tillfredsställande. I vidare mån än vad jag nu förordat, bör det ej vara medgivet att utfärda vitsord över elevs kunskaper och färdigheter.

Vitsord i ordning och uppförande utfärdas numera icke i avgångsbetyg från enhetsskolan eller i betyg över avlagd real- eller studentexamen. I anslutning härtill synes det ej heller motiverat, att vitsord i flit och uppförande bibehålles vid folkhögskolan.

Den nära kontakt, som tack vare internatmiljön kan skapas mellan lärare och elev vid en folkhögskola, ger möjligheter till en personbedömning, som rätt utvecklad kan vara av stort värde för eleven i dennes yrkesval och samtidigt vara till hjälp för de utbildningsanstalter, till vilka folkhögskolelever brukar söka. Vissa överläggningar har redan förekommit mellan skolöverstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen för att söka finna lämpliga normer och anvisningar för en dylik personbedömning. Det synes mig angeläget, att dessa överläggningar fullföljes. Vidare har jag för avsikt att uppdraga åt skolöverstyrelsen att söka nå överenskommelse med de olika institutioner, vid vilka folkhögskolelever brukar mottagas för anställning eller vidare utbildning, så att ett avskaffande av de nu på vissa håll förekommande betygen icke medför någon försämring för folkhögskolans elever i konkurrensen om anställnings- och utbildningsmöjligheter. Någon övergångstid, varunder den för närvarande tillämpade graderade betygsgivningen skulle få bibehållas, är jag icke beredd att förorda.

Om inträdesålder vid folkhögskola är för närvarande stadgat att manlig elev skall ha fyllt 18 år och kvinnlig elev 16 år före kursens slut. Andelen kvinnliga elever under 18 år uppgick vinterkursen 1946/47 till 12,1 procent men hade vinterkursen 1954/55 sjunkit till 6,6 procent. Denna utveckling måste hälsas med tillfredsställelse, med hänsyn till att folkhögskolan är avsedd att vara en skola för vuxen ungdom med erfarenheter från arbetslivet. Jag anser att tiden nu är mogen att överväga en höjning av den kvinnliga inträdesåldern i nivå med nuvarande manliga, d. v. s. till 18 år. Jag ansluter mig i detta avseende till skolöverstyrelsens förslag och förordar alltså en höjning till 18 år, dock att under en övergångstid av fem år en 17-årsgräns bör få tillämpas för de kvinnliga eleverna. De blivande bestämmelserna i ämnet bör dock självfallet icke gälla beträffande Vårdingeskolan

(jfr 1957 års åttonde huvudtitel s. 594) och de synes därjämte böra inrymma en rätt för skolöverstyrelsen att, om särskilda skäl föreligger, medgiva dispens från intagningsbestämmelserna.

För att skapa enhetliga inträdeskrav vid de olika skolorna oavsett när deras kurser slutar bör den ålder vara avgörande, som elev uppnår under det kalenderår inträde sökes. En sådan regel innebär dessutom att inträdeskraven till sommarkurs blir något mildare än till vinterkurs, vilket synes lämpligt.

Jag vill i likhet med kommissionen framhålla vikten av att elev i högre årskurs äger sådan mognad, att han rätt kan tillgodogöra sig undervisningen. Krav icke endast på förkunskaper utan jämväl på mognad bör därför ställas på samtliga, som söker inträde vid högre årskurs.

Den av skolkommissionen föreslagna utredningen om lagfäst skydd för elevs arbetsanställning har jag icke funnit skäl att förorda.

V. Lärarfrågor

1. Kompetenskrav och utbildning

Skolkommissionen

Förslag

Skolkommissionen föreslår att som normalkompetens i fråga om lärares studiemeritering fastställes akademisk eller likvärdig examen, att vid lärarhögskolorna i huvudsak samma pedagogiska utbildning meddelas alla lärar-aspiranter, vilkas studiemeritering utgöres av filosofisk ämbetsexamen, varvid den praktiska utbildningen i viss mån valfritt kan fullgöras vid läroverk eller folkhögskola, att för läraraspirant med annan studiemeritering än filosofisk ämbetsexamen en modifierad utbildningsgång, speciellt inriktad på folkhögskolan, möjliggöres, samt att till dess vad som om utbildningen nu föreslagits blivit genomfört, nuvarande anordningar för folkhögskollära-rnas pedagogiska förkovran stärkes.

Motivering

För att kunna antagas till ordinarie lärare vid folkhögskola fordras att den sökande skall genom studier vid universitet eller högskola eller på annat sätt ha förvärvat de insikter, som prövas nödiga för tjänstens rätta skötande. Ansökningarna prövas av skolöverstyrelsen, som bland annat har att avgöra, huruvida den sökande med hänsyn till arten av sin utbildning kan anses lämplig för befattningen i fråga.

I praktiken har dessa bestämmelser verkat så, att folkhögskolans ordinarie lärartjänster till största delen kommit att beklädas av personer med akademisk examen. Lägre akademisk examen inom filosofiska fakulteten kan sålunda betecknas som den faktiska normalmeriteringen för folkhögskolans lärare, men avvikelserna från denna meritering — uppåt såväl som nedåt — är påfallande stora.

Generellt torde kunna sägas, att de hittillsvarande bestämmelserna om folkhögskollära-rnas studiemeritering har lett till en för folkhögskolan tillfredsställande lärarrekrytering, varför anledning icke föreligger att på någon mera väsentlig punkt just nu påyrka ändring i dessa bestämmelser. Dock synes det lämpligt, att avlagd akademisk examen fastställes som norm för studiemeriteringen icke endast i praxis utan också i stadgan.

Vad beträffar utbildningen av folkhögskollärare vid lärarhögskolan anför skolkommissionen bland annat följande. Såväl kvalitativt som kvantitativt måste en på folkhögskollära-rnas pedagogiska skolning inriktad utbildnings-verksamhet göras fullt likvärdig med den, som i fortsättningen kan komma lärarna inom övriga skolformer till del. Den största svårigheten för en lösning av folkhögskolans lärarfråga i lärarhögskolans regi består i att folkhögskolan med sin rätt att på schemat upptaga ämnen, som saknas vid

läroverken, har behov av lärare med annan studiemeritering än filosofisk ämbetsexamen. Skolkommissionen anser dock i betänkandet om den första lärarhögskolan, att inom ramen för ämneslärarutbildningen viss specialutbildning bör kunna meddelas även för blivande folkhögskollärare och föreläsare i betänkandet om folkhögskolans ställning och uppgifter, att de aspiranter, som avlagt filosofisk ämbetsexamen och sålunda skaffat sig den för anställning vid läroverk föreskrivna studiekompetensen, hänvisas till att genomgå den för läroverkens blivande ämneslärare avsedda utbildningen. Härvid skall det dock stå dem fritt att fullgöra såväl den s. k. aspirantterminen som någon av de obligatoriska undervisningsserierna vid folkhögskola i stället för vid läroverk, om de så önskar och om detta organisatoriskt låter sig genomföras i varje särskilt fall. De blir härmed behöriga för anställning såväl vid läroverk som vid folkhögskola. Aspiranter, som främst avser att söka anställning inom folkhögskolan, bör därtill genomgå en kortare specialkurs i folkhögskolans metodik m. m.

För de övriga aspiranterna föreslår kommissionen, att de deltar i den för läroverkens ämneslärare avsedda teoretiska undervisningen endast i den utsträckning, som denna undervisning är av allmänpedagogisk art eller eljest enligt högskoleledningens beprövande kan anses vara av värde också för den, som icke kommer att tjänstgöra vid läroverk. I övrigt bör de få tillfälle att göra sig speciellt förtrogna med den s. k. vuxenundervisningens problem, särskilt i den utsträckning som dessa problem möter den, som deltar i det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Sina undervisningsövningar fullgör de i princip uteslutande vid folkhögskola. Liksom övriga ämnesläraraspiranter skall aspiranterna till lärartjänster inom folkhögskola vara inskrivna vid lärarhögskolan under tre terminer.

Den nuvarande pedagogiska utbildningen av folkhögskolans lärare erhåller ett statligt understöd, som regleras genom Kungl. Maj:ts kungörelse den 26 september 1921 (nr 627; ändring 1938: 366). I denna förordnas, att det belopp, som anslås av riksdagen för utbildning av lärare och lärarinnor vid folkhögskolor, skall användas dels till anordnande av utbildningskurser, dels till stipendier för studieresor. Beloppen uppgick år 1919, då understödet första gången beviljades, till 4 500 kronor, medan år 1956 14 500 kronor beviljades för ändamålet. Av detta belopp skulle 10 500 kronor disponeras för kursändamål.

Kommissionen är av den mening, att utbildningskurser av allmän typ (folkhögskolans tradition och arbetssätt) i avvaktan på den pedagogiska utbildningens överförande till lärarhögskolorna bör anordnas med endast ettåriga intervall. Kurserna bör ta upp till behandling även metodproblem och uppmärksamma det allmänna folkbildningsarbetets ideologiska och metodiska frågor. Under de mellanliggande åren bör ämneskurser anordnas. Med hänsyn till det antal ämnen, vari folkhögskolans lärare undervisar, bör varje sådant år två kurser anordnas. Med hänsyn till att kurserna främst avses att tjäna de unga lärarnas behov av pedagogisk utbildning, torde meddelandet av ämneskunskap kunna begränsas; desto större uppmärksamhet kan då ägnas de metodproblem, som läraren möter vid sin undervisning i ämnet. Kurslängden bör inte underskrida två veckor. Liksom hittills bör kurserna anordnas av skolöverstyrelsen i samverkan med folkhögskolans lärarorganisation.

Remissyttranden

I frågan om normalkompetensen har de flesta instanser, som berört denna punkt, bland andra *landsorganisationen*, *Sveriges lantbruksförbund*, *arbetarnas bildningsförbund* och *statens folkbildningsnämnd*, gått emot skolkommissionen och förordat bibehållande av nuvarande bestämmelser.

Endast *universitetskanslern* har uttalat sig för en ändring av nuvarande bestämmelser och förordar bestämt, att avlagd filosofisk ämbetsexamen uppställs som normalkompetens för folkhögskolläraryrke. Enär den nya stadgan angående filosofiska examina bereder väsentligt större frihet än tidigare i fråga om ämneskombinationer i den filosofiska ämbetsexamen kan den, som är inställd på att utbilda sig till folkhögskollärare utan svårighet ordna sina studier till sådan examen. Så länge lärarhögskolorna ej kommit till stånd, bereder vidare endast sistnämnda examen garanti för att de studerande erhåller en grundläggande teoretisk pedagogisk utbildning.

Landsorganisationen framhåller att undervisning i nutida samhällliga, sociala och ekonomiska problem liksom i fråga om kännedom om arbetsmarknadens organisationer knappast förekommer vid akademisk utbildning. Det skulle för övrigt vara fel att genom formella meritkrav utestänga personer, som inom folkrörelserna förvärvat sig både kunskaper och vana att meddela dem till andra, från att undervisa vid folkhögskola.

Statens folkbildningsnämnd finner det synnerligen önskvärt, att folkhögskolan får största möjliga frihet att anpassa sig efter och tjäna det fria och frivilliga bildningsarbetet och anser det vara av vikt, att nu gällande kompetensregel bibehålles oförändrad.

Skolöverstyrelsen, som ansluter sig till folkbildningsnämndens uppfattning, förordar likaledes, att 31 § 1 mom d) folkhögskolestadgan bibehålles med oförändrad lydelse.

Beträffande spørsmålet om lärarnas utbildning vid lärarhögskola anser *universitetskanslern* det vara fördelaktigt att kräva filosofisk ämbetsexamen som normalkompetens för folkhögskollärare, eftersom det då ej blir någon svårighet att göra folkhögskollärarnas praktiska utbildning likvärdig med läroverkslärarnas och ordna en avsevärd del av denna utbildning gemensam för båda kategorierna.

Svenska folkhögskolans lärarförening ansluter sig till kommissionens förslag, att läraraspiranter för folkhögskolan hänvisas att genomgå samma utbildning som blivande läroverkslärare med rätt att fullgöra s. k. aspiranttermin vid folkhögskola i stället för läroverk. Föreningen understryker därjämte att de kurser, som hittills anordnats för folkhögskollärare bör utökas och stå öppna icke endast för folkhögskollärare utan även för aspiranter, som behöver utbildas i folkhögskolans metodik.

Skolöverstyrelsen delar uppfattningen, att utbildningen av folkhögskollärare bör förläggas till lärarhögskolan enligt de riktlinjer, som kommissionen föreslagit. Fram till den tidpunkt, då klarhet vunnits om lärarhögskolans möjligheter att tillgodose folkhögskollärarnas utbildning och fortbildning bör de nuvarande anordningarna för folkhögskollärares pedagogiska förkovran stärkas genom att årligen anordnas dels en kortare kurs rörande folkhögskolans tradition, målsättning och undervisningsmetoder samt dels en femveckorskurs för behandling av metodproblem vid undervisningen i visst eller vissa läro- och övningsämnen.

2. Tjänstgöring i annat folkbildningsarbete

Skolkommisionen

Förslag

Skolkommisionen föreslår att vid skolor, där full sysselsättning eljest inte kan beredas samtliga lärare, styrelsen må kunna hänvisa lärare att fullgöra någon del av sin tjänstgöringsskyldighet genom undervisning i studiecirkel, som anordnas av annan än skolan, samt att mellan folkhögskola och regionalt bildningsförbund överenskommelse skall kunna träffas, att heltidsanställd lärare skall fullgöra hälften av sin tjänstgöringsskyldighet under vinterkurs i form av konsulentverksamhet inom förbundet.

De studiecirkelar, till vilka folkhögskolorna skall kunna ställa lärarkrafter till förfogande, bör endast vara sådana, som i fråga om ämnesval m. m. uppfyller stipulationerna för statsbidrag (kungörelsen 1947: 508) och som därtill kan bedömas äga sådan stabilitet, att de kan genomföra minst en tvåtimmars studiesammanskomst varje vecka under hela den tid, då folkhögskolans vinterkurs pågår. Studiecirkelns verksamhetsfält skall icke nödvändigtvis behöva vara skolorten; dock skall lärares frånvaro från skolorten för varje sammanträde icke behöva omfatta mera än fyra timmar. Särskilt arvode skall icke utgå till läraren, icke heller traktamentsersättning; han skall dock vara berättigad att som tjänstgöringstid tillgodoräkna sig det antal hela timmar, som han för varje tjänstgöringstillfälle måste vara frånvarande från skolorten. Eventuella resekostnader för läraren bestrides av studiecirkeln. För att få tillgodoräknas skolans lärare som folkhögskoleersättning skall ledarskap i studiecirkel få fullgöras endast i så stor utsträckning, att antalet veckotimmar härför vid en och samma skola högst uppgår till skillnaden mellan heltids- och halvtidstjänstgöring för en lärare d. v. s. till tolv eller fjorton veckotimmar. Heltidsanställd lärare skall vara skyldig åtaga sig ledarskap för studiecirkel.

Motivering

Kommisionen finner sig böra i huvudsak godtaga gällande bestämmelser om lärarnas tjänstgöringsskyldighet, men anser sig dock oförhindrad att föreslå, att flera alternativa möjligheter öppnas för uttagande av den lärarna åvilande undervisningsskyldigheten. Sådana alternativ medger den nu gällande folkhögskolestadgan för tjänstgöring under sommarkurs, som (23 § 2 mom.) »må helt eller delvis i stället fullgöras vid statsunderstödd fortsättningskurs eller folkbildningskurs vid skolan». De statsunderstödda folkbildningskurser, vilka icke har folkhögskolorna utan de regionala folkbildningsförbunden som anordnare, har här jämförts med folkhögskolans egna kurser. Bestämmelsen har sitt största intresse som uttryck för en strävan att ställa folkhögskolans lärarkrafter också till det allmänna folkbildningsarbetets förfogande. Denna strävan är enligt kommissionens mening värd all uppmuntran. Dock synes det, som om den lättare skulle leda till positivt

resultat, om den inriktades på de grenar av det allmänna folkbildningsarbetet, där mera kontinuerliga lärarinsatser kan göras.

Den anordning, som härmed förordas, har i viss mån en förebild på lantbruksundervisningens område, i det att några undervisningsanstalter fått tillstånd att anställa lärarkrafter, som endast delvis utnyttjas inom skolan och som i övrigt tjänstgör vid de »kurser med kombinerad muntlig och skriftlig undervisning på lantbrukets område», som — oftast av hushållningssällskapen — anordnas med stöd av särskild kungörelse (1949: 451). I fråga om dessa kurser, som till sin karaktär är besläktade med de s. k. lärarcirklarna, utgår dock den statliga ersättningen för lärararvodet till kursordnarna, icke till skolan. Det skulle utan tvivel innebära ett framsteg, om för folkhögskolans del statsbidraget i stället i vanlig ordning utginge till skolan och lärarens medverkan sålunda betraktades som ingående i hans tjänstgöring vid skolan.

För konsulentverksamhet står för närvarande till folkbildningsförbundets förfogande ett årligt anslag, som skall fördelas inom de regionala folkbildningsförbunden. Anslaget är emellertid så begränsat, att det icke förslår till heltidsanställda bildningskonsulenter inom mer än ungefär en tredjedel av förbunden. Bakom denna begränsning ligger — förutom besparingssyfte — den uppfattningen, att vissa av förbunden inte skulle kunna rationellt utnyttja en heltidsanställd konsulent utan hellre borde åstadkomma en halvtidsanställning. Denna anordning har också i något fall kommit till stånd, varvid konsulenten samtidigt beretts viss begränsad lärartjänstgöring vid folkhögskola. Tvivelsutan kan denna förening mellan en folkhögskollärbefattning och en konsulentbefattning åtminstone temporärt erbjuda fördelar för alla parter, men för befattningshavaren är det dock en nackdel, att han icke kan för tjänstårsberäkning m. m. tillgodogöra sig hela den tid befattningsinnehavet omfattar och att ordinarie anställning icke kan vinnas. Det är för att eliminera denna nackdel, som kommissionen föreslår, att innehavaren av en dylik kombinerad tjänst skall kunna heltidsanställas som folkhögskollärare — ordinarie eller icke — men med skyldighet att under vinterkurs fullgöra halva sin tjänstgöring som konsulent inom ett folkbildningsförbund.

Remissyttranden

Statskontoret kan icke tillstyrka dessa förslag. För anordnande av studiecirkel utgår statsbidrag med i regel högst hälften av kostnaderna. Till folkbildningsförbund utgår statsbidrag för konsulentverksamhet, vilket bidrag skall användas för att bestrida högst hälften av kostnaderna för avlönande av dess konsulenter. Statsbidraget till folkhögskollärares avlöning utgår med 90 procent. Sålunda skulle förslaget genomförande innebära, att studiecirkelarna respektive folkbildningsförbundet erhöles bidrag med sistnämnda procentsats i stället för med hälften av kostnaderna, i den mån de kunde engagera folkhögskollärare.

Statens lönenämnd gör erinran emot förslaget i den mån detta innebär, att lärare, som fullgör viss del av sin undervisningsskyldighet genom undervisning i studiecirkel, skall vara berättigad att såsom tjänstgöringstid tillgodoräkna sig det antal hela timmar, som han för varje tjänstgöringstillfälle måste vara frånvarande från skolorten. Enligt nämndens uppfattning bör restid icke tillgodoräknas såsom fullgjord undervisningsskyldighet.

Länsstyrelsen i Södermanlands län anser, att lärarkrafternas engagement utanför skolan — i bildningsverksamhet, som bedrivs av regionala bildningsförbund eller vid studiecirkel, som eljest anordnas utanför skolan — bör ske med försiktighet, så att icke intresset splittras till förfång för utbytet av deras huvudsakliga arbete. Länsstyrelsen vill icke motsätta sig de föreslagna formerna för samarbetet men förutsätter, att tillämpningen sker med varsamhet.

Folkbildningsförbundet och samverkande bildningsförbunden ansluter sig helt till förslagen, att lärare skall kunna fullgöra viss del av sin tjänstgöringsskyldighet genom undervisning i studiecirkel, som anordnas av annan än skolan, eller som bildningskonsulent. Folkbildningsförbundet framhåller vidare att folkhögskollärare även borde kunna hänvisas att fullgöra viss del av sin tjänstgöringsskyldighet vid folkbildningskurser inom länet.

Svenska folkhögskolans lärarförening anser, att ämneslärares medverkan i studiecirkelarbete utom skolan bör få inräknas i hans tjänstgöring, även om läraren skulle kunna beredas full tjänstgöring vid skolan.

Svenska landstingsförbundet har intet att erinra mot förslaget att, där full tjänstgöring eljest ej skulle kunna beredas samtliga lärare, skolstyrelserna skall få hänvisa lärare att fullgöra en del av sin undervisningsskyldighet i studiecirkel, som anordnas av annan än skolan. Däremot finner förbundet tveksamt, om lärare skulle kunna få fullgöra hälften av sin tjänstgöringsskyldighet under vinterkurs inom regionalt bildningsförbund. Visserligen skulle bildningsförbundens konsulentfråga därigenom kunna få en god lösning, men folkhögskolans intresse av att ha läraren tillgänglig inte bara för undervisning utan också för handledning i övrigt av eleverna måste sättas i första hand.

Skolöverstyrelsen, som är väl medveten om de konsekvenser ett genomförande av dessa förslag innebär och väl förstår de meningar till försiktighet, som framförts i vissa remissyttranden, vill dock tillstyrka förslagen. Överstyrelsen anser, att dessa kommissionens förslag är synnerligen väl ägnade att främja det betydelsefulla samarbetet mellan folkhögskola och övrigt bildningsarbete, och finner, att den angivna förutsättningen för undervisning i studiecirkel — att full sysselsättning eljest icke kan beredas samtliga lärare — icke synes erforderlig samt att med konsulentverksamhet bör jämföras tjänstgöring som kursledare. Beträffande de av statskontoret framförda erinringarna vill överstyrelsen icke bestrida, att de har visst berättigande men de torde få tillämpning endast i få fall. De synes icke böra äventyra ett i övrigt synnerligen önskvärt förslags realiserande.

3. Departementschefen

Som villkor för behörighet till rektors- eller ordinarie ämneslärartjänst vid folkhögskola gäller för närvarande bland annat »att genom studier vid universitet eller högskola eller på annat sätt hava förvärvat de insikter, som prövas nödiga för tjänstens rätta skötande». Någon bestämd akademisk examen fordras alltså icke, men det stora flertalet lärare har avlagt examen

inom den filosofiska fakulteten. Skolkommissionen har framhållit, att de hittillsvarande bestämmelserna om folkhögskollärarnas studiemeritering har lett till en för folkhögskolan tillfredsställande lärarrekrutering. Jag delar denna uppfattning och jag kan mot bakgrunden härav icke finna tillräckliga skäl föreligga för att den av kommissionen föreslagna skärpningen av bestämmelserna om behörighetsvillkoren genomföres.

Vad angår lärarutbildningen har jag full förståelse för kommissionens önskemål att folkhögskollärarnas pedagogiska skolning såväl kvalitativt som kvantitativt göres fullt likvärdig med den som kan komma lärare inom övriga skolformer till del. Kommissionen har till särskild behandling upptagit frågan om utbildning av folkhögskollärare vid lärarhögskolan. Vad kommissionen därvid anfört föranleder i och för sig ingen erinran från min sida. Det bör emellertid beaktas att den första lärarhögskolan inte har erhållit de dimensioner som kommissionen tänkt sig. Tills vidare finns det endast möjlighet för aspiranter med filosofisk ämbetsexamen att genomgå lärarhögskolan. För blivande folkhögskollärare bör den praktiska delen av utbildningen utanför lärarhögskolan helt eller delvis kunna fullgöras vid folkhögskola, om vederbörande så önskar och om detta organisatoriskt låter sig genomföras i varje särskilt fall.

Att bereda plats inom lärarhögskoleorganisationen för blivande folkhögskollärare med annan studieinriktning än filosofisk ämbetsexamen och att i lärarhögskoleutbildningen ge utrymme för specialkurs i folkhögskolans metodik och andra med vuxenundervisningen särskilt sammanhängande problem torde tyvärr icke låta sig göra, förrän utbildningsorganisationen byggts ut och den s. k. provårskön för sådana lärare, som för erhållande av ordinarie tjänst i läroämnen vid läroverken m. fl. skolor måste genomgå praktisk lärarutbildning, avarbetats.

Tills vidare torde man därför i första hand få inrikta sig på en förstärkning av de nuvarande anordningarna för folkhögskollärarnas pedagogiska förkovran. I årets statsverksproposition (bilagan åttonde huvudtiteln p. 261) har i detta syfte föreslagits en utökning av den hittillsvarande pedagogiska fortbildningsverksamheten för folkhögskollärare, innebärande att ntöver den nu årligen återkommande kortare utbildningskursen skall anordnas en pedagogisk kurs om fem veckor. Dessa kurser är i första hand avsedda för folkhögskollärarnas fortbildning men bör stå öppna även för läraraspiranter, som önskar utbildas i folkhögskolans metodik.

En av huvudtankarna i skolkommissionens förslag har varit att söka skapa bättre betingelser för samverkan mellan folkhögskolorna och övrigt folkbildningsarbete. I detta syfte har kommissionen bland annat lagt fram förslag om anordningar för att ställa folkhögskolans lärarkrafter också till det allmänna folkbildningsarbetets förfogande. Dessa förslag går ut på att folkhögskollärare skall kunna fullgöra en del av sin tjänstgöring som stu-

diecirkelledare utanför skolan eller som konsulent inom bildningsförbund. I likhet med kommissionen anser jag det synnerligen värdefullt att nära kontakter knytes mellan folkhögskolorna och övrigt bildningsarbete i de olika länen. Jag förordar att lärare vid folkhögskola, efter frivillig överenskommelse mellan läraren och övriga berörda, bör få fullgöra viss del av honom åvilande tjänstgöringsskyldighet som ledare för sådan studiecirkel, vilken fyller de av kommissionen föreslagna kraven. Dylik tjänstgöring synes böra få äga rum, även om full sysselsättning kan beredas samtliga lärare vid skolan, dock endast i så stor utsträckning, att antalet veckotimmar därför vid en och samma skola högst uppgår till skillnaden mellan heltids- och halvtidstjänstgöring för en lärare, d. v. s. till tolv eller fjorton veckotimmar. Kommissionens förslag, att tid för resor i samband med här avsett studiecirkelledarskap skulle inräknas i tjänstgöringstiden, anser jag mig däremot icke kunna biträda.

För bidrag till folkbildningsförbundens konsulentverksamhet är för närvarande under åttonde huvudtiteln uppfört ett anslag, varur bestrides högst hälften av kostnaderna för avlönande av minst tio konsulenter. I årets statsverksproposition (bilagan åttonde huvudtiteln p. 314) har föreslagits, att statsbidraget för heltidsanställd konsulent skall utgöra 6 900 kronor. Kombinationen av folkhögskollärartjänst och konsulenttjänst har tidigare förekommit i några fall. Erfarenheterna av en dylik anordning har varit goda. Bildningsförbundet har fått en för tjänsten lämpad kraft och skolan har knutit närmare kontakter med länets bildningsarbete. För läraren-konsulenten har anordningen emellertid inneburit vissa nackdelar. Han har t. ex. icke kunnat inneha ordinarie lärarbefattning eller kunnat tillgodoräkna sig tjänstår i full omfattning. Den av kommissionen föreslagna möjligheten för folkhögskollärare att fullgöra en del av sin tjänstgöringsskyldighet som konsulent i regionalt bildningsförbund, är enligt min mening utan tvekan värd att prövas. Det bör emellertid, såsom framhållits i vissa remissyttranden, icke bortses från att ett engagemang av lärare i verksamhet utanför skolan av det slag, som här är i fråga, med hänsyn till skolans intressen måste ske med en viss varsamhet. Jag är icke beredd att i förvarande sammanhang ta slutlig ställning till denna fråga utan anser att den bör ytterligare övervägas vid höstens budgetberedning i samband med avvägningen av nyssnämnda statsbidragsanslag till folkbildningsförbundens konsulentverksamhet.

VI. Statsbidrag till folkhögskolorna

1. Byggnadsbidrag

Skolkommissionen

Förslag

Skolkommissionen föreslår att statligt byggnadsbidrag, omfattande tre fjärdedelar av kostnaderna för om- eller tillbyggnad vid folkhögskolor, skall kunna utgå samt att Kungl. Maj:t tar under övervägande huruvida särskilda medel kan av riksdagen äskas att såsom bidrag av engångsnatur tilldelas de skolor, som för sanerandet av sin byggnadsekonomiska ställning är i behov därav.

Rätt till statligt bidrag till ny- och ombyggnadsarbeten föreligger redan för lantmannaskolor. Kommissionen föreslår att de för detta bidrag gällande bestämmelserna i stort sett oförändrade skall tillämpas jämväl på folkhögskolorna, och bidraget sålunda avse kostnader för olika slag av lokaler för skolans ändamål (även internatändamål med biutrymmen, för ledningar och fast inredning, för iordningställande av byggnadstomt, för anordnande av brunn eller vattenledning samt för ritningar, arbetsledning och arbetskontroll). Till storleken anser kommissionen, att bidraget bör utgöra tre fjärdedelar av dessa kostnader. Anslaget bör enligt förslaget utgå, så snart Kungl. Maj:t efter skolöverstyrelsens hörande finner, att skolornas behov av de planerade byggnaderna eller anläggningarna är styrkt.

Motivering

Kommissionen presenterar i sin utredning ett siffermaterial, som otvetydigt ger vid handen, att en stor del av de svenska folkhögskolorna arbetar med ett byggnadsbestånd, som ingalunda är tillfredsställande utan tvärtom behäftat med allvarliga brister.

Huvudmännen för de berörda skolorna är givetvis medvetna om att en genomgripande upprustning av byggnaderna är nödvändig, men möjligheterna att anskaffa de medel, som en skolas styrelse anser sig behöva för byggnadsändamål, är mycket begränsade och därtill väsentligt olika för skolor med landsting som huvudman och skolor med annan huvudman än landsting. Trots de betydande belopp för byggnadsändamål, som landstingen ställt till förfogande åt de förra, och de bidrag, som de senare erhållit av allmänna medel — främst lotterimedel — har på grund av medelsbrist angelägna byggnadsföretag antingen helt måst ställas på framtiden eller endast kunnat förverkligas i beskuret skick. Mest betänkligt och principiellt otillfredsställande anser kommissionen det dock vara, att åtskilliga skolor, som av statsmakterna tillerkänns bidrag till vissa av de med verksamheten förbundna kostnaderna, nödgas påtaga sig en högst betungande skuldbörda

för att kunna anskaffa de för verksamheten erforderliga byggnaderna. Det synes skäligt att skolorna av det allmänna kunde få ett så stort bidrag till sina byggnadskostnader, att upptagandet av lån kunde i hög grad begränsas.

Många skolor har för att kunna bygga måst taga på sig en avsevärd skuldsättning. Varken lokala sammanslutningar eller riksomfattande organisationer har i längden förmått bära den på huvudmannen vilande dubbla bördan av investeringar och löpande utgifter, och de har därför sedan den enskilda offervilligheten utnyttjats så långt detta varit möjligt, tvingats att anlita lånevägen för att kunna uppbringa återstoden av det för byggnadsföretagen erforderliga kapitalet.

Kommissionen hänvisar vidare till den undersökning av skolornas byggnadsskulder, som redovisats tidigare.

Remissyttranden

De i ärendet hörda myndigheterna och institutionerna har i helt övervägande grad tillstyrkt kommissionens förslag. Det enda klara avstyrkandet kommer från *statskontoret*, som anför, att inom den sektor av skolväsendet, där bidrag av statsmedel redan lämnas till nybyggnader, nämligen främst inom folkskolans område, behovet av byggnadsbidrag endast till ringa del har kunnat tillgodoses. Staten hade vid utgången av 1950 understött folkhögskolorna med nära 5 miljoner kronor till olika byggnadsföretag, huvudsakligen från lotterimedel. Statskontoret har icke något att erinra mot att denna form för statligt stöd bibehålls.

Riksräkenskapsverket framhåller, att betänkandet visar, att det för närvarande är svårt att överblicka, vilken omfattning elevanslutningen till folkhögskolorna kan komma att få i framtiden, särskilt efter genomförandet av den nioåriga bottenskolan. Riksräkenskapsverket vill ifrågasätta, om icke närmare erfarenheter beträffande folkhögskolans framtida elevrekrytering borde avvaktas, innan staten binder sig för nya avsevärda kostnader för ifrågavarande skolform.

Landstingets i Malmöhus län förvaltningsutskott hävdar, att i fråga om byggnadsbidrag kan landstingen rimligtvis icke åläggas att i större omfattning än som hittills skett lämna bidrag till ny- och ombyggnad av folkhögskolor, som ej ägs av landstingen själva, att garantier för ett bibehållande av skolornas fria ställning gentemot bidragsgivaren kan skapas endast därigenom, att samma bidragsregler gäller för alla skolor, samt att staten därför måste inträda som bidragsgivare.

Svenska landstingsförbundet finner det framgå av kommissionens utredning, att statligt stöd är motiverat för att få fram ändamålsenliga lokaler till folkhögskolorna och att detta särskilt gäller om de icke landstingsägda skolorna. Av olika skäl icke minst rättvisesynpunkt anser förbundet, att någon gradering av statens bidrag efter huvudmannens ekonomiska förutsättningar ej bör äga rum.

Landsorganisationen i Sverige understryker, att för folkhögskolor med anknytning till olika folkrörelser har de ekonomiska villkoren för verksamheten varit dåliga. I fråga om medel till uppförande av skolbyggnader och elevbostäder samt underhåll av dessa har de i regel fått lita till frivilliga insamlingar, lotterier och lotterimedel. Att låta folkrörelserna själva svara för dessa utgifter är på sätt och vis en dubbelbeskattning av dess medlemmar. Det är därför angeläget, att kommissionens förslag utan dröjsmål förverkligas.

Skolöverstyrelsen, som funnit, att kommissionen på ett övertygande sätt visat folkhögskolornas behov av statligt byggnadsbidrag, vill bestämt tillstyrka det av kommissionen avgivna förslaget. Det synes dock överstyrelsen vara lämpligt, att i kungörelsen om statsbidrag till nybyggnader m. m. vid folkhögskolor föreskrives, att statsbidrag må kunna utgå med högst tre fjärdedelar av de kostnader, vilka Kungl. Maj:t finner sig kunna godkänna. Genom möjligheten att låta statsbidrag utgå till mindre del än tre fjärdedelar av kostnaderna torde nämligen skälig hänsyn kunna tagas till den bidragssökandes ekonomiska förhållanden och andra speciella omständigheter. Vidare anser överstyrelsen skäl tala för att den bidragssökande underställer överstyrelsen icke blott frågan rörande förläggningsplats utan även lokalprogram. Den likställighet folkhögskolorna genom tillskottet av byggnadsbidrag skulle uppnå i förhållande till lantmannaskolorna synes så mycket mera berättigad, som folkhögskolorna vänder sig till alla befolkningsgrupper både i stad och på landsbygd och särskilt har att tillgodose ett växande behov av skolning i allmänbildande ämnen och samhällskunskap hos ungdom, som vill göra frivilliga insatser i den lokala självstyrelsen, i folkbildningsarbetet eller inom organisationslivet.

Med anledning av kommissionens förslag om statligt bidrag för sanerande av skolornas byggnadsekonomi erinrar skolöverstyrelsen om den ordning, som tillämpas i fråga om statsunderstödet till folkbiblioteksväsendet, nämligen, att två procent av understödet innehålles vid bidragets utanordnande (SFS 1952: 23). De sålunda innehållna medlen avsättes årligen till en fond, benämnd fonden för centrala åtgärder till främjande av folkbiblioteksväsendet. Fonden förvaltas av skolöverstyrelsen, som äger disponera fondens medel för centrala åtgärder.

Överstyrelsen finner, att en fond av liknande slag skulle kunna bli till stort gagn även för folkhögskolorna och vill därför föreslå, att ett belopp motsvarande 1 1/4 procent av statsunderstödet ur anslagen till folkhögskolorna (bidrag till avlöningar m. m., till driftkostnader samt till byggnadsarbeten m. m.) innehålles vid bidragets utanordnande samt att successivt de innehållna medlen tillföres en fond, som synes böra kallas Fonden för centrala åtgärder till främjande av folkhögskolorna. Enligt överstyrelsens mening bör medel ur fonden på längre sikt användas till för folkhögskolorna gemensamma ändamål, såsom regional konsulentverksamhet, utbildningskurser och pedagogisk försöksverksamhet m. m. Med hänsyn till vad kommissionen anfört angående det starka behovet av en sanering av vissa icke landstingsägda skolors byggnadsekonomiska ställning, finner överstyrelsen emellertid skäligt, att under en övergångstid medel ur fonden må användas jämväl för detta ändamål.

2. Driftbidrag

Skolkommissionen

Förslag

Skolkommissionen föreslår att folkhögskolorna tillerkännes allmänt driftbidrag enligt de grunder, som nu gäller för lantmannaskolorna m. fl. undervisningsanstalter, att skolornas rätt att av eleverna upptaga undervisningsavgifter avskaffas i samband därmed samt att särskilt bidrag för skrivhjälp åt rektor utgår till de skolor, där utgifter för detta ändamål icke skulle påverka storleken av det allmänna driftbidraget.

Motivering

Den driftsekonomiska situationen tenderar vid en stor del av skolorna att bli ohållbar, om de inte erhåller ett starkare stöd från det allmännas sida. Kommissionen anför emellertid, att det icke rimligtvis kan komma i fråga att ålägga landstingen att lämna dylikt stöd. I stället måste de nuvarande statsbidragsbestämmelserna revideras eller kompletteras så, att tillräckliga ekonomiska resurser kommer att stå även till de skolors förfogande, som har att lita till ekonomiskt svaga huvudmän.

I den sedan den 1 oktober 1951 gällande bidragskungörelsen är bidraget knutet till skolornas lärarlönekostnader och utgör 90 procent av dessa. Givetvis vore det möjligt att konstruera ett bidragssystem, där anknytningen skedde till någon annan mätare av verksamhetens omfattning vid varje särskild skola, men kommissionen föreslår, att nuvarande bidragstyp bibehålles men att den kompletteras med ett allmänt driftbidrag.

Det allmänna driftbidraget till lantmannaskolor och liknande undervisningsanstalter, som utgått sedan läsåret 1942/43, består numera av dels ett grundbidrag av 26 kronor för varje dag undervisningen pågår, dels ett tilläggsbidrag av i regel en krona och 40 öre om dagen för varje elev, som deltar i undervisningen. Bidragets totalbelopp är maximerat till tre fjärdedelar av skolans av lantbruksstyrelsen godkända driftkostnader.

Kommissionen är medveten om att verksamheten icke bedrivs i alldeles samma former vid en lantmannaskola som vid en folkhögskola men föreslår dock, att bidraget utgår till folkhögskolorna med samma belopp och på samma villkor som dem, vilka nu gäller för lantmannaskolorna m. fl. skolor för jordbruksundervisning. Som villkor för erhållande av allmänt driftbidrag bör även för folkhögskolan gälla, att undervisningen skall vara kostnadsfri för eleverna. Ävenledes föreslår kommissionen en maximering av bidragsbeloppet till tre fjärdedelar av skolans av skolöverstyrelsen godkända driftkostnader.

Flertalet skolor ställer redan nu skrivhjälp till rektors förfogande; åtskilliga underlåter det dock av ekonomiska eller andra skäl. Det vore därför önskvärt, anser kommissionen, att statsbidragets storlek på något sätt sattes i särskild relation till skolornas skrivhjälpstygter, så att skolorna stimulerades att bereda rektor rationella arbetsförhållanden. Kommissionen anser sig därför föranlåten föreslå, att en specialbestämmelse rörande denna angelägenhet infogas i kommande bidragskungörelse med innebörd att skola, som når maximalt allmänt driftbidrag utan att i driftkostnaderna inräkna utgifter för skrivhjälp, blir berättigad att erhålla särskilt skrivhjälp-

bidrag. Detta bidrag borde utgöras av ett årligt grundbelopp per skola jämte ett visst tilläggsbelopp per elev. Rimliga belopp synes vara högst 500 kronor, respektive högst 5 kronor för varje elev vid vinterkurs och högst 4 kronor för varje elev vid sommarkurs.

Remissyttranden

Av remissinstanserna är det endast *statskontoret*, som motsätter sig förslaget om driftbidrag. Ämbetsverket framhåller, att folkhögskolorna åtnjuter statsbidrag med 90 procent av lärarlöner och fortlöpande avgifter till statens pensionsanstalt och understryker, att skolorna därigenom intar en mycket förmånlig ställning i förhållande till de kommunala läroverken, privatläroverken, handelsgymnasierna samt de kommunala och enskilda yrkesutbildningsanstalterna. Ämbetsverket anser, att förutsättningar i nuvarande läge icke föreligger för en vidgning av statsverkets ekonomiska åtaganden på detta område. Det framgår ej av betänkandet i vad mån huvudmannen eller bakom denne stående organisationer har svag ekonomisk ställning och därför är i behov av förbättrat understöd.

Svenska landstingsförbundet, *Malmöhus läns landstings förvaltningsutskott*, *statens folkbildningsnämnd* m. fl. finner det synnerligen motiverat, att folkhögskolorna tillerkännes allmänt driftbidrag efter samma grunder som lantmannaskolorna.

Länsstyrelsen i Malmöhus län påpekar vikten av att rektorernas arbetsbörda minskas genom att kommissionens förslag om särskilt bidrag till skrivhjälp åt rektor beaktas, medan *svenska landstingsförbundet* finner det tveksamt om det vid sidan av driftbidraget är erforderligt att införa ett särskilt skrivhjälpbidrag, eftersom detta skulle uppgå till i genomsnitt endast cirka 1 000 kronor per skola.

Skolöverstyrelsen, som instämmer i de av kommissionen framförda motiveringarna, anser starka skäl föreligga att tillerkänna folkhögskolorna allmänt driftbidrag enligt de grunder, som nu gäller för lantmannaskolorna med flera undervisningsanstalter samt att, om sådant bidrag beviljas, skolornas rätt att av sina elever upptaga undervisningsavgifter avskaffas. Det kan ej vara riktigt, att nödvändigheten att anskaffa erforderliga driftsmedel tvingar vissa skolor att fastställa så höga undervisningsavgifter, att elevers val av skola kan komma att göras beroende av dessa avgifters storlek.

Driftbidraget innebär, att en del av kostnaderna för skolornas verksamhet övertages av staten; det äger självfallet sin största betydelse för de icke-landstingsägda skolorna. Även med den ökade statshjälp kommissionen föreslagit torde det bli av behovet påkallat att landstingen tillskjuter bidrag till folkhögskolor, vilka ägs av lokala föreningar eller är anknutna till folkrörelser. För landstingen torde de nya statsbidragsformerna få den särskilda betydelse, att i anslutning till folkhögskolorna bedriven verksamhet nu kan erhålla landstingens stöd i ökad omfattning.

Skolöverstyrelsen vill starkt betona, att rektors huvuduppgift är den pedagogiska men finner likväl icke tillräckligt starka skäl föreligga för att utöver det allmänna driftbidraget förorda särskilt bidrag för skrivhjälp åt

rektor. Överstyrelsen förutsätter dock, att skolornas styrelser av det allmänna driftbidraget, som kan komma att utgå och för vilket skrivhjälp-utgifterna förutsättes komma att bli bidragsgilla, låter erforderlig del användas för att så långt möjligt befria rektor från rent manuella göromål i samband med det administrativa arbetet.

3. Departementschefen

Såsom jag redan inledningsvis framhållit bör statsmakternas väsentligaste uppgift med avseende på folkhögskolorna vara att genom ekonomiskt stöd bereda skolorna rimliga arbetsvillkor. I likhet med skolkommissionen anser jag också att ett betydligt ökat ekonomiskt stöd från statens sida är påkallat i nuvarande läge för att folkhögskolorna skall kunna genomföra sitt arbetsprogram på ett för samhället gagneligt sätt.

Av den förut lämnade redogörelsen för folkhögskolornas byggnadsekonomiska läge framgår, att en stor del av skolorna har att arbeta med ett mycket bristfälligt byggnadsbestånd. Många skolor får åtnöja sig med byggnader, som är otillräckliga, föråldrade eller eljest mindre lämpade för sitt ändamål. Huvudmännen är naturligtvis medvetna om byggnadsbehoven, men möjligheterna att anskaffa erforderliga medel är ofta begränsade. Kommissionen konstaterade vid sin undersökning 1951, att i synnerhet skolor med annan huvudman än landsting hade ett otillfredsställande byggnadsbestånd. Någon förändring till de icke-landstingsägda skolornas favör kan knappast sägas ha ägt rum sedan dess. Den upprustning som skett har i huvudsak kommit de landstingsägda folkhögskolorna till del. Under åren 1951—55 har i ny- och ombyggnader investerats sammanlagt drygt 26 miljoner kronor, varav 17,7 miljoner kronor gått till Lg-skolor. I genomsnitt har per elevplats investerats 4 555 kronor vid Lg-skolorna, 1 185 kronor vid L-skolorna, 3 620 kronor vid LR-skolorna och 2 518 kronor vid R-skolorna. Under samma tid har skuldsättningen för de icke-landstingsägda skolorna ökat från 5,1 till 9,9 miljoner kronor och utgör i genomsnitt 260 000 kronor per skuldsatt skola.

Otillräckligheten och bristerna i många folkhögskolors byggnadsbestånd måste vara till allvarligt men för deras verksamhet. Det är därför motiverat att staten även på detta område av skolväsendet kommer huvudmännen till hjälp vid bestridandet av anläggningskostnaderna. Vad skolkommissionen föreslagit beträffande byggnadsbidrag till folkhögskolorna anser jag mig mot bakgrunden härav kunna i huvudsak tillstyrka.

I enlighet med kommissionens förslag bör rätten till statsbidrag gälla för byggnadsarbeten vid sådan folkhögskola, som redan vid ansöknings-tillfället är statsunderstödd. Bidraget bör avse kostnader för ny-, till- eller ombyggnad av erforderliga lokaler för folkhögskola, däri inbegripet bostä-

der åt elever och lärare, samt kostnader för förvärv av dylika lokaler. Vad gäller beräkningen av bidragsunderlaget för ny- och tillbyggnad av skollokaler anser jag mig böra förorda en tillämpning i huvudsak av den enhetsprismetod, som jag i propositionen 1957:122 (s. 102 ff.) förordat beträffande byggnadsarbeten inom det allmänna skolväsendet. Bidragsunderlaget för övriga lokaler bör utgöras av de godkända verkliga kostnaderna. Jag vill i detta sammanhang dock framhålla, att den utredning angående bidragsunderlaget för elevhemsbyggnader, som jag i samma proposition (s. 106) förordat, bör omfatta även elevbostäder vid folkhögskolorna. Vad gäller statsbidragsprocentens storlek anser jag i likhet med skolöverstyrelsen, att med hänsyn främst till huvudmännens skiftande ekonomiska förutsättningar procentsatsen lämpligen bör kunna varieras och därför bör fastställas till *högst* 75 procent.

Till frågan om statsbidrag till provisoriska skollokaler vid folkhögskolorna återkommer jag i ett följande avsnitt. Medelsanvisningen för byggnadsbidrag till folkhögskolorna torde böra upptagas under ett särskilt reservationsanslag. Jag räknar med att detta anslag för budgetåret 1958/59 bör uppföras med ett belopp av 2 500 000 kronor.

Kommissionen har i förevarande sammanhang ifrågasatt, huruvida icke särskilda medel borde ställas till förfogande för sanerande av skolornas byggnadsekonomiska ställning. Skolöverstyrelsen har i sitt förnyade utlåtande angivit en möjlig lösning av denna fråga. Överstyrelsen har sålunda föreslagit, att ett belopp motsvarande 1 $\frac{1}{4}$ procent av statsbidragen till folkhögskolorna skulle innehållas vid bidragets utanordnande samt att de innehållna medlen skulle tillföras en fond för centrala åtgärder till främjande av folkhögskolorna. På längre sikt skulle medel ur fonden användas för folkhögskolornas gemensamma ändamål, såsom regional kursverksamhet, utbildningskurser och pedagogisk försöksverksamhet m. m. Under en övergångstid skulle medel ur fonden jämväl kunna användas för att hjälpa de skuldtyngha skolorna.

För egen del anser jag mig — med hänvisning till vad som i propositionen 1957:112 (s. 100) anförts i fråga om bildande av en dylik fond för det allmänna undervisningsväsendet — icke kunna tillstyrka bifall till det av skolöverstyrelsen framlagda förslaget.

Även det driftsekonomiska läget varierar avsevärt mellan folkhögskolor med olika typer av huvudmän. Landstingen bidrar visserligen i någon mån till driften vid samtliga skolor, men helt naturligt är det i första hand Lg-skolorna som därvid blir tillgodosedda. Under fjolåret utgick sålunda driftbidrag från landstingen med i genomsnitt 1 131 kr/elevplats till Lg-skolorna, 801 kr/elevplats till L-skolorna, 629 kr/elevplats till LR-skolorna och 225 kr/elevplats till R-skolorna. För att upprätthålla verksamheten måste de icke-landstingsägda skolorna söka komplettera bidragen med

anslag från stödföreningar eller närstående riksorganisationer och genom gåvor, insamlingar och lotterier. Därutöver tvingas de ofta att ta ut särskilda undervisningsavgifter och högre inackorderingsavgifter än Lg-skolorna. De har i allmänhet icke heller samma möjlighet som Lg-skolorna att arbeta med mindre avdelningar, anordna specialundervisning, anlita timlärare o. dyl. De får ofta även åtnöja sig med lägre belopp till inventarier, studiemateriel, tidningar, tidskrifter och böcker för biblioteken. Detta innebär att ramen kring elevernas arbete till en del blir torftigare och att undervisningen i viss mån försvåras.

För att folkhögskolorna skall erhålla tillfredsställande ekonomiska resurser finner jag i likhet med skolkommissionen motiverat att staten utöver nuvarande bidrag till lärarlönerna även lämnar folkhögskolorna ett allmänt driftbidrag. Jag delar kommissionens uppfattning att detta bidrag bör utgå efter samma grunder, som nu gäller för bland annat lantmannaskolorna. Driftbidraget bör således utgå med dels ett grundbidrag av 26 kronor för varje dag, då undervisning vid skolan pågår, dels ock ett tilläggsbidrag av 1 krona 40 öre om dagen för varje elev, som deltagar i undervisningen. Driftbidraget bör dock icke få utgå med högre sammanlagt belopp än som motsvarar tre fjärdedelar av skolans av skolöverstyrelsen godkända driftkostnader, sedan avdrag gjorts för influtna hyror av skolan tillhörande lokaler. I samband med införande av detta driftbidrag bör rätten att av eleverna upptaga särskilda undervisningsavgifter avskaffas. Det sålunda föreslagna driftbidraget kan för de 89 nu statsunderstödda folkhögskolorna och de ytterligare två skolor, som enligt årets statsverksproposition föreslagits skola bli statsbidragsberättigade, beräknas medföra en årlig utgiftsökning för statsverket av 3 025 000 kronor. Driftbidraget kommer givetvis att få sin största betydelse för de icke-landstingsägda skolorna. Det nya bidraget torde emellertid för dessa skolor icke ensamt kunna täcka det behov av förbättrade ekonomiska resurser, som föreligger. Då någon differentiering av driftbidraget alltefter huvudmännens ekonomiska förmåga ej bör komma i fråga, är det min förhoppning att landstingen, som för sina egna skolor erhåller en viss avlastning i utgifterna, även i fortsättningen skall ekonomiskt stödja de icke-landstingsägda skolorna.

Medelsanvisningen för det föreslagna allmänna driftbidraget bör — jämte erforderliga medel för avlöningsbidraget — från och med budgetåret 1958/59 upptagas under ett på två anslagsposter fördelat förslagsanslag till bidrag till driften av folkhögskolor.

Jag har icke funnit tillräckliga skäl föreligga för att vid sidan av det nya driftbidraget införa ett särskilt bidrag till skrivhjälp för rektorerna i enlighet med kommissionens förslag. Jag vill emellertid understryka att en rektors väsentligaste uppgift är den pedagogiska, varför det administrativa arbetet inte bör få ta en alltför stor del av hans tid i anspråk. För att befria rektor från mycket av de rent rutinmässiga göromålen i samband

med administrationen har vid flertalet skolor skrivhjälp ställts till rektors förfogande. Åtskilliga skolor har emellertid av ekonomiska eller andra skäl underlåtit detta. Jag förväntar, att tillkomsten av driftbidraget skall utgöra en tillräcklig förutsättning för en förbättring härvidlag.

Jag vill i detta sammanhang slutligen beröra en fråga om tillämpning beträffande musiklinjen vid Framnäs folkhögskola av de särskilda bestämmelser, som enligt folkhögskolestadgan och avlöningsreglementet gäller för folkliga musikskolan i Arvika. Skolan i Arvika har till uppgift att verka till det folkliga musiklivets gagn genom att bereda musikintresserad ungdom god, fackmässig undervisning i instrumentalmusik och sång jämte därav betingade teoretiska ämnen samt att utbilda studieledare för de folkliga musiksammanslutningarnas behov. Syftet med den sedan några år anordnade musiklinjen vid Framnäs folkhögskola är i huvudsak detsamma. Denna linje är organiserad inom skolans första och andra årskurser vid vinterkurs samt i en fyra veckors sommarkurs. Styrelsen vid sistnämnda skola har nu hemställt, att de särskilda bestämmelserna för Arvikaskolan måtte få tillämpas beträffande musiklinjen. För att denna på ett tillfredsställande sätt skall kunna fylla sin uppgift är en dylik anordning enligt min uppfattning lämplig. Därest riksdagen icke framställer någon erinran däremot, torde därför Kungl. Maj:t böra äga besluta, att nämnda särskilda bestämmelser skall få i tillämpliga delar gälla även för musiklinjen vid Framnäs folkhögskola från och med vinterkursen 1957/58.

VII. Tillsynsmyndighet

1 Förslag

Skolkommisionen — som erinrar om tidigare väckta förslag om inrättande av en särskild folkhögskolerotel inom skolöverstyrelsen — föreslår att, om en dylik rotel icke kan upprättas, vissa förstärkningar införes i folkhögskolinspektörsbefattningens hittillsvarande anordning.

Skolöverstyrelsen framhåller, att överstyrelsen har i sina anslagsäskanden för budgetåret 1957/58 framlagt förslag om att folkbildningsroteln omorganiseras till en avdelning med tre rotlar: en för allmän folkbildning jämte ungdomsverksamhet samt nykterhetsundervisning och nykterhetsupplysning, en för folkhögskolorna med den nuvarande folkhögskolinspektörstjänsten omvandlad till en undervisningsrådsbefattning samt en för biblioteken med ett biblioteksråd som chef. Därjämte avser förslaget vissa förstärkningar av den administrativa personalen på denna avdelning inom överstyrelsen.

2. Departementschefen

En särskild förordnad inspektör har under överinseende av skolöverstyrelsen tillsyn över de statsunderstödda folkhögskolornas verksamhet. Folkhögskoleärendena handläggas av skolöverstyrelsen inom dess folkbildningsrotel, varvid inspektören biträder vid beredningen och om möjligt föredragger eller är närvarande vid föredragningen av sådana ärenden. Inspektören skall i regel tjänstgöra en dag i veckan inom överstyrelsen; hans sammanlagda tjänstgöring utanför hemorten får omfatta högst tre månader för år.

Som inspektör tjänstgör för närvarande en folkhögskolerektor, vilket också varit nästan genomgående regel tidigare. För sin tjänstgöring uppbär inspektören ett årsarvode av 3 600 kronor samt i förekommande fall ersättning för mistade avlöningsförmåner vid tjänstledighet för fullgörande av inspektörsuppdraget.

Folkhögskolinspektörens arbetsbörda har vuxit avsevärt under senare år. Dels har antalet ärenden, som han haft att handlägga inom överstyrelsen, ökat och dels har de många nystartade folkhögskolor, som sökt statsbidrag, krävt en mer omfattande inspektion. Detta har medfört att den tid, som inspektören kunnat avsätta för personliga besök vid de redan statsunderstödda folkhögskolorna, blivit mycket knapp. Samtidigt har utvecklingen gjort den rådgivning och det stöd, som inspektören kan

lämna vid sina besök, allt angelägnare. En delvis förändrad elevrekrytering och ökat elevantal har ställt skolorna inför nya problem, och de många nytillkomna, till största delen rörelseanknutna folkhögskolorna har saknat det stöd, som tradition och erfarenhet kan ge vid utformande av skolans målsättning och arbetsförhållanden.

Med hänsyn även till den ökning i omfattningen av inspektörens göromål, som de föreslagna nya formerna för bidragsgivning måste innebära, anser jag en förstärkning av inspektörsbefattningen nödvändig.

Det av kommissionen förordade förslaget om en särskild folkhögskole-rotel har på nytt framförts av skolöverstyrelsen senast i dess anslagsäskanden för budgetåret 1957/58. Enligt överstyrelsen bör folkbildningsroteln omorganiseras till en avdelning med tre rotlar, varav en för folkhögskolorna med den nuvarande folkhögskolinspektörstjänsten omvandlad till en undervisningsrådsbefattning. Jag anser mig icke böra biträda det av skolöverstyrelsen sålunda framlagda förslaget till omorganisation. Av nyss anförda skäl anser jag det emellertid motiverat, att inspektörsbefattningen omvandlas till en heltidsbefattning.

En ingående kännedom om folkhögskolorna och deras arbetsförhållanden är nödvändig, för att inspektören skall kunna fylla sin väsentligaste uppgift, nämligen den att vara stödjande och rådgivande. Befattningens innehavare bör besitta omfattande pedagogisk och administrativ erfarenhet från folkhögskola, varvid den pedagogiska erfarenheten bör tillmätas särskilt stor vikt. Till befattningen bör därför om möjligt förordnas rektor eller ordinarie ämneslärare med erfarenhet från rektorstjänstgöring.

Inspektörens avlöningsförmåner torde böra fastställas av Kungl. Maj:t, varvid i huvudsak samma normer synes böra tillämpas som för ersättning åt ämneskonsulent inom skolöverstyrelsen. Omorganisationen av inspektörsbefattningen torde böra genomföras från och med budgetåret 1958/59.

Den föreslagna folkhögskolereformen torde också komma att medföra en ökning av de administrativa göromålen inom folkbildningsroteln, varför en viss förstärkning av biträdespersonalen blir ofrånkomlig. Jag räknar på grund härav med att en ny extra ordinarie kanslibitradestjänst bör inrättas från och med budgetåret 1958/59.

Närmare förslag med anledning av vad jag här förordat torde få föreläggas 1958 års riksdag i samband med äskandena om anslag till skolöverstyrelsens verksamhet.

VIII. Folkhögskolan och de stora årskullarna

1. Prognos

Planeringskommittén

Till ledning för bedömandet av den framtida utvecklingen inom folkhögskolan har planeringskommittén verkställt en beräkning av elevantalet under åren fram till 1970. Två alternativ, byggande på olika förutsättningar, har därvid utarbetats.

Alternativ I bygger på förutsättningen, att den relativa tillströmningen antages förbli oförändrad under hela perioden 1956—1970 och vara av samma omfattning som år 1955. Folkhögskolans totala elevomslutning skulle under sådana förhållanden stiga från 10 907 elever år 1956 till 16 672 elever år 1965, då den skulle nå sitt maximum. Ännu 1970 skulle antalet folkhögskolelever vara så stort som 14 429. Ökningen från 1956 till 1965 skulle vara cirka 53 procent.

I *alternativ II* redovisas beräkningar, som utgår från förutsättningen, att den relativa tillströmningen av elever antages under perioden fortsätta att stiga i ungefär samma takt som under åren 1944—1945. Till utgångspunkt har valts antagandet, att den årliga ökningen av procenttalet blir 0,25 för manliga och 0,90 för kvinnliga elever. I så fall skulle folkhögskolans elevantal kulminera år 1968, då ett elevantal av 25 123 skulle uppnås. En utveckling av detta slag skulle ställa synnerligen stora anspråk på lärar- och lokaltillgång.

För att ytterligare belysa frågan om det framtida lärar- och lokalbehovet inom folkhögskolan har planeringskommittén med utgångspunkt från de antagna alternativen gjort vissa beräkningar. För dessa beräkningar gäller, att sommarkurserna antagits behålla genomsnittligt oförändrad andel av det totala elevantalet jämfört med perioden 1951—1955, d. v. s. 24,7 procent. Utifrån detta antagande har de beräkningar gjorts över antalet elever vid vinterkurs, vilka redovisas i tabell 4. Där har också framräknats det behov av lokalutrymmen, som skulle föreligga utöver de år 1956 tillgängliga resurserna.

Vad de i det föregående beräknade förändringarna i folkhögskolans elevantal betyder för skolornas personal- och lokalbehov framgår av tabell 5. Där redovisas, hur stort behovet av matsalsplatser utöver 1956 tillgängliga resurser kan beräknas vara, omräknat i antal matsalar för 60 personer. Vidare redovisas elevrumsbehovet utifrån antagandet, att normalt 2 elever bor tillsammans. För beräkningen av antalet lärosalar utöver år 1956 tillgängliga har 30 elever per lärosal tagits som norm. Lärarbehovet slutligen

Tabell 4. Schematisk beräkning över antalet folkhögskolelever vid vinterkurs åren 1957—1970 samt behov av matsals- och elevrumsplatser utöver tillgången 1956.

År	Elevantal enligt alt. I			Elevantal enligt alt. II		
	Antal elever vid vinterkurs	Antal matsalsplatser utöver antalet 1956	Antal elevrumsplatser utöver antalet 1956	Antal elever vid vinterkurs	Antal matsalsplatser utöver antalet 1956	Antal elevrumsplatser utöver antalet 1956
1957	8 351	—	451	9 117	—	1 217
1958	8 649	—	749	9 840	—	1 940
1959	8 972	—	1 072	10 621	721	2 721
1960	8 951	—	1 051	10 999	1 099	3 099
1961	9 180	—	1 280	11 711	1 811	3 811
1962	10 190	290	2 290	13 489	3 589	5 589
1963	11 360	1 460	3 460	15 552	5 652	7 652
1964	12 235	2 335	4 335	17 306	7 406	9 406
1965	12 554	2 654	4 654	18 301	8 401	10 401
1966	12 424	2 524	4 524	18 671	8 771	10 771
1967	12 087	2 187	4 187	18 715	8 815	10 815
1968	11 862	1 962	3 962	18 918	9 018	11 018
1969	11 410	1 510	3 510	18 702	8 802	10 802
1970	10 865	965	2 965	18 298	8 398	10 398

Tabell 5. Schematisk framställning av lokal- och lärarbehov inom folkhögskolan åren 1957—1970 utöver år 1956 tillgängliga resurser.

År	Alternativ I				Alternativ II			
	Antal matsalar för 60 elever	Antal elevrum för 2 elever	Antal lärosalar	Antal lärare	Antal matsalar för 60 elever	Antal elevrum	Antal lärosalar	Antal lärare
1957	—	226	15	27	—	609	41	72
1958	—	375	25	44	—	970	65	114
1959	—	536	36	63	12	1 361	91	160
1960	—	526	35	62	18	1 550	103	182
1961	—	640	43	75	30	1 906	127	224
1962	5	1 145	76	135	60	2 795	186	329
1963	24	1 730	115	204	94	3 826	255	450
1964	39	2 168	145	255	123	4 703	314	553
1965	44	2 327	155	274	140	5 201	347	612
1966	42	2 262	151	266	146	5 386	359	634
1967	36	2 094	140	246	147	5 408	361	636
1968	33	1 981	132	233	150	5 509	367	648
1969	25	1 755	117	206	147	5 401	360	635
1970	16	1 483	99	174	140	5 199	347	612

har beräknats med utgångspunkt från antagandet, att antalet elever per lärare skall vara konstant eller samma som 1955/56, d. v. s. 17 elever per lärare (rektorer, ämneslärare, ordinarie, extra ordinarie och extra) samt även i övrigt oförändrade förhållanden.

En utveckling enligt alternativ I skulle innebära, att folkhögskolorna 1958 skulle ställas inför behovet att skaffa nya resurser utöver de reserver i fråga om lokalutrymmen för elevförläggning och undervisning, som nu finns tillgängliga. Behovet skulle efter 1961 snabbt öka och nå sin kulmen 1965, då det skulle föreligga ett behov av omkring 2 300 elevrum utöver 1956 tillgängliga, ytterligare 155 lärosalar och 274 lärare. Ännu vid utgången av 1970 skulle behovet av elevrum överstiga nuvarande resurser med nära 1 500 rum.

Följer utvecklingen alternativ II, skulle redan 1957 en betydande brist på elevrum och lärosalar vara för handen, och lärarkåren skulle behöva utökas 15 procent. 1962 skulle den enligt alternativ I uppnådda toppbelastningen ha överskridits och först 1968 skulle enligt alternativ II kulmen nås med ett behov av omkring 5 500 elevrum, 370 lärosalar och 650 lärare mer än för närvarande.

I sina resonemang om den sannolika elevtillströmningen framhåller kommittén att en rad olika faktorer är bestämmande för folkhögskolans utveckling. Omständigheter av stor betydelse är takten i den tekniska utvecklingen, växlingar i det allmänna konjunkturläget samt mera djupgående förändringar i arbetstidslagstiftningen. Den tendens till senareläggande av tidpunkten för inträde i arbetslivet, som påpekats av arbetskraftsutredningen, kommer här att spela en roll. En synnerligen viktig faktor för till slutningen till folkhögskolorna är ungdomens möjligheter att inom det allmänna skolväsendets ram få den grundläggande utbildning, som krävs för tillträde till fackutbildningsanstalter av olika slag.

Endast i begränsad utsträckning kommer de stora årskullarna att få sin grundutbildning inom enhetsskolans ram. För de studiebegåvade, som ej kunnat få sin grundutbildning i enhetsskolan och som av det ena eller andra skälet ej kunnat få realskoleutbildning, men som senare skapar sig möjligheter till en fortsatt utbildning, kommer folkhögskolan i många fall att te sig som en utväg.

Samtidigt som den allmänna kunskapsnivån med skolans utbyggnad stiger, ökar också kraven på en kompletterande allmänbildning. Antalet personer med examen från realskola (motsv.) får anses komma att bli så stort, att behov uppstår av en komplettering av den allmänna utbildningen före inträde vid fackutbildningsanstalt. Detta kompletteringsbehov torde komma att bli särskilt påfallande för sådana, som genomgått y-linje, där de teoretiska studierna beskurits.

Till de i det föregående berörda omständigheterna av betydelse vid bedömningen av elevtillströmningen till folkhögskolan bör ytterligare anföras, att man sannolikt redan nu har att räkna med ett uppdämt behov. Hur stort detta behov är kan svårigen bedömas, så länge undersökningar över antalet avvisade tillträdesberättigade sökande ej föreligger.

Kommittén framhåller, att utvecklingen inom det allmänna skolväsendet

ej komme att betyda en minskning av elevrekryteringen till folkhögskolan. Även med den av kommittén förutsatta utbyggnaden av skolväsendet kan ej alla behov tillgodoses. Det måste anses rimligt, att folkhögskolan tar sin andel i ansvällningen av utbildningsbehovet. Framförallt torde detta utbildningsbehov komma att finnas hos dem, som ej fått sin obligatoriska utbildning inom enhetsskolan.

Remissyttranden

De tidigare nämnda två alternativen har behandlats i åtskilliga remissyttranden och flertalet synes närmast ha funnit en utveckling enligt beräkningarna i alternativ I antaglig. Dock finnes även skolor, som anser, att man icke helt bör utesluta ett tredje alternativ, vilket innebär en relativ minskning av elevantalet. *Sveriges lantbruksförbund* betraktar detta närmast sannolikt, när antalet påverkas av förlängd skolplikt, ökad tillströmning till läroverken, förbättrade yrkesutbildningsmöjligheter m. m.

Relationen till enhetsskolans utbyggande, som utförligt diskuteras i betänkandet, har behandlats av bland andra *kooperativa förbundet*: »Den takt i vilken enhetsskolan utbygges gör det ej möjligt för de stora årskullarna att i större utsträckning få genomgå densamma, varför folkhögskolor för dessa unga fortfarande är behövliga. Den snabba tekniska utvecklingen gör behovet av väl skolad folk större, och detta gäller ej endast den tekniska utbildningen utan även allmänbildningen. Det kommer att finnas behov av att fackutbildningen kompletteras med medborgerlig bildning, inte minst för rekrytering av de många förtroendeposterna i kommuner och folkrörelser. Intresset för en sådan mer allmän studieinriktning hos elever, som avgår ur enhetsskolan, har redan varit märkbart.»

Med utgångspunkt i erfarenheter från sin arbetsledarutbildning uttalar *svenska arbetsgivareföreningen*, att en uppgift för folkhögskolan kan vara att förstärka allmänbildningsunderlaget före arbetsledarutbildningen. Föreningen anser en ändring av folkhögskolans studieinriktning önskvärd och förordar en omdaning i riktning mot mera industriellt betonade ämnesområden, som skulle ge en bättre anslutning till näringslivet i dagens svenska samhälle.

I åtskilliga *folkhögskolors* yttranden vitsordas, att allt flera ungdomar från tätorterna söker sig till folkhögskolan.

Skolöverstyrelsen anser det i hög grad nödvändigt, att särskilda åtgärder vidtages för att möta det behov av utbildning på folkhögskolans åldersstadium, som de närmaste åren stiger och under mitten av 1960-talet når sin högsta höjd. Vad beträffar de av planeringskommittén verkställda framtidsberäkningarna rörande antalet av de ungdomar, som under dessa år kommer att söka sig till folkhögskolorna, anser sig överstyrelsen icke kunna göra något bestämt uttalande. Överstyrelsen bedömer det dock, med beaktande av folkhögskolans hittillsvarande utveckling, som mest realistiskt att räkna med det första alternativet.

2. Provisoriska byggnader

Planeringskommittén

Förslag

Planeringskommittén föreslår att statsbidrag skall få utgå för uppförande av folkhögskolebyggnader av provisorisk karaktär, s. k. paviljonger, inrymmande lärosalar och elevrum, varvid för budgetåret 1957/58 erfordras ett anslagsbelopp av 500 000 kronor.

Motivering

Planeringskommittén finner det angeläget framhålla, att folkhögskolorna även vid en av de stora årskullarna orsakad, mera tillfällig elevanhopning inte får växa sig så stora, att för skolformen karakteristiska egenskaper går förlorade. Å andra sidan kan det i en krissituation, i vilken det gäller att åt så många som möjligt ge tillfälle till fortsatta studier, visa sig nödvändigt att ge avkall på den i och för sig riktiga ståndpunkten, att en folkhögskola inte bör växa utöver en viss gräns. Beträffande den principiellt betydelsefulla frågan, i vad mån folkhögskolans undervisningskapacitet bör ökas genom att intresset att grunda nya folkhögskolor uppmuntras från det allmännas sida, förutsätter kommittén, att antalet folkhögskolor kommer att tillväxa i ungefär samma takt som skett under tioårsperioden 1946—1956.

Kommitténs beräkningar visar emellertid, att folkhögskolorna för att kunna möta den ökning av elevtillströmningen, som de stora årskullarna kan ge upphov till, kommer att ställas inför nödvändigheten att i betydande utsträckning provisoriskt öka sitt lokalbestånd. Vid sina undersökningar av folkhögskolornas lokalkapacitet har planeringskommittén funnit, att någon del av skolornas lokaliteter ofta är underdimensionerad i förhållande till andra delar. Genom att folkhögskoleanläggningarna i sådana delar, främst elevbostäderna, kompletterades med tillbyggnader av företrädesvis provisorisk art skulle enligt kommitténs beräkning skolornas kapacitet ökas därhän, att omkring 2 100 elever utöver elevantalet 1955/56 kunde beredas plats utan att skolornas elevantal utökades i en omfattning som kan anses direkt olämplig. För folkskolornas och realskolornas del har bristen på lokaler i viss utsträckning täckts genom uppförandet av skolpaviljonger och kommittén finner paviljongsystemet lämpligt även för folkhögskolornas del, såväl då det gäller att öka antalet undervisningslokaler som antalet elevbostäder.

Planeringskommittén beräknar, att statens kostnader för elevrumspaviljonger enligt samma bidragsprinciper, som gäller för andra skolformers provisoriska klassrumspaviljonger, kommer att uppgå till omkring 5 000 kronor per elevrum (2 elever) och föreslår, att för budgetåret 1957/58 500 000 kronor i form av reservationsanslag ställes till förfogande för kompletterande om- och tillbyggnad av provisorisk karaktär vid folkhögskolor. Kommittén förutsätter därvid, att sådant anslag ej inverkar på storleken av det av skolkommissionen föreslagna anslaget till byggnadsbidrag vid folkhögskolor, vilket endast kan anses gälla behovet av upprustning av nu befintliga folkhögskolors permanenta lokalbestånd.

Remissyttranden

Svenska folkhögskolans lärarförening understryker, att ett ökat antal elever även medför krav på större fritidsutrymmen och kanske även ytterligare lärar- och ekonomipersonal, för vilken skolorna i de flesta fall blir nödsakade att skaffa bostäder. Föreningen betonar därför, att varje utbyggnad, som åsyftar en mera väsentlig ökning av elevantalet, kommer att beröra samtliga typer av byggnader.

Flertalet *folkhögskolor* har ansett sig kunna tillstyrka paviljongsystemet.

Svenska landstingsförbundet anser det angeläget, att behovet av elevplatser i görligaste mån tillgodoses, främst genom provisoriska anordningar. *Arbetsgivareföreningen* finner kommitténs förslag acceptabla, och *landsorganisationen* instämmer i kommitténs förslag om en utökning av underdimensionerade delar av byggbeståndet men ifrågasätter om denna komplettering bör ske genom provisoriska byggnader.

Även övriga huvudmannorganisationer ställer sig i stort sett positiva till förslaget. Flera framhåller dock att nystartande av folkhögskolor är att föredraga framför provisoriska anordningar.

Enligt *skolöverstyrelsens* uppfattning bör man för att möta det ökade utbildningsbehovet vid folkhögskolorna i första hand bereda möjligheter för nystartande av skolor i något större omfattning än vad hittills varit fallet. Det torde knappast vara anledning förutsätta, att för detta ändamål uppförda lokaler och anställd lärarkraft icke kommer att fylla ett behov, även då vägen av ungdomar passerat folkhögskoleåldern.

Överstyrelsen finner sig kunna förorda, att provisoriska lokaler anskaffas i de fall, då elevantalet vid vederbörande folkhögskola därigenom kan ökas. Överstyrelsen anser sig böra rekommendera denna metod särskilt för de skolor, som nu har mindre än 80 elever. Detaljerna i kommitténs förslag finner sig överstyrelsen kunna förorda; dock torde statsbidrag för ändamålet knappast kunna utverkas förrän från och med budgetåret 1958/59.

Statskontoret erinrar om att ämbetsverket i tidigare sammanhang avstyrkt att statsbidrag till byggnader för folkhögskolor införes. Skulle emellertid sådana bidrag komma att utgå, synes det knappast finnas anledning att från statligt stöd undantaga skolpaviljonger.

3. Filialskolor m. m.

Planeringskommittén

Förslag

Planeringskommittén föreslår att upprättande av tillfälliga s.k. filialskolor i internatets eller externatets form underlättas genom att statsbidrag får utgå till särskild ersättning åt rektor och filialskoleföreståndare och att nedsättning av undervisningsskyldigheten för dessa befattningshavare medges.

Planeringskommittén förordar därvid att endast ordinarie ämneslärare vid folkhögskola utses till filialskoléföreståndare, att föreståndararvode skall utgå med 1 000 kronor per år och att föreståndare vid filialskola får åtnjuta samma nedsättning i undervisningsskyldigheten som för närvarande beviljas rektor vid folkhögskolor. För huvudskolans rektor föreslås ökningen i arbetsbördan kompenseras på så sätt att denne erhåller ett tilläggsarvode av 1 000 kronor per år samt medges nedsättning i sin undervisningsskyldighet till vad som kan medges för rektor vid realskola, d. v. s. lägst 12 veckotimmar.

Planeringskommittén har vidare såsom en av utvägarna att möta ökat behov av elevplatser diskuterat införandet av två halvårskurser per år, men avvisat denna möjlighet såsom utgörande en ren nödfallslösning.

Motivering

Filialsolor skulle i administrativt och pedagogiskt hänseende vara direkt knutna till de permanent verksamma folkhögskolorna men i övrigt fungera som helt självständiga folkhögskolor. En av den permanenta skolans mera erfarna lärare skulle anförtros uppgiften att som biträdande rektor organisera och leda filialskolans arbete. Undervisningen torde i övrigt till största delen komma att ske med tillfällig arbetskraft. Byggnader, som tillfälligt kan tänkas användas både för undervisning och förläggning, är t. ex. pensionat, samlingslokaler eller skolbyggnader, som genom skolorganisatoriska åtgärder icke längre användes för skoländamål. Filialsolor kan, hävdar kommittén, upprättas som externat i tätorter, där eleverna på egen hand kan lösa sin bostadsfråga. En utveckling enligt alternativ II skulle innebära, att år 1965 borde, om folkhögskolornas antal vuxit till 110, var och en av dem upprätta två filialsolor om genomsnittligt 32 elever.

Remissyttranden

Svenska folkhögskolans lärarförening framhåller att utformningen av förslaget om s. k. filialsolor förebygger vissa avvecklingsproblem, som annars skulle inställa sig vid expansionstidens slut. Samtidigt innebär det, att de erfarna lärarna sprides ut till de olika skolföretagen och placeras i ställningar, där de verkligen kan göra sig gällande. Från dessa synpunkter är förslaget värt allt erkännande. Tveksamhet måste däremot råda om möjligheterna att i mera betydande utsträckning förverkliga förslaget. Lärarföreningen efterlyser en närmare precisering av förhållandet mellan moderskolan och filialsolan och framhåller, att sökandet efter anläggningar, som med endast obetydliga ombyggnader skulle lämpa sig som lokaler för nya folkhögskolor, måste försvåras av kravet, att dessa anläggningar skall vara belägna i en hittillsvarande skolas omedelbara närhet. Resultatet måste bli ett annat, om sökandet fick vara geografiskt obundet och man kunnat acceptera tanken på fristående provisoriska folkhögskolor.

Övervägande antalet *folkhögskolor* ställer sig tvekan inför förslaget om filialsolor. Bland annat befaras, att huvudskolorna skulle mista sina bästa lärarkrafter och att filialsolorna vid sidan av ledarna skulle kunna påräkna endast tillfällig arbetskraft. Fara skulle föreligga för en kvalitetsförsämring till förmån för kvantiteten.

Landsorganisationen anser planeringskommitténs förslag att skapa separata skolenheter i form av filialsolor förtjäna prövas i större utsträckning än vad som hittills skett. På längre sikt måste ändock möjligheterna att bygga nya folkhögskolor vara den grund, på vilken folkhögskolans expansion kan ske. Enligt *kooperativa förbundet* är vägen med filialsolor ej den lyckligaste, men troligen är den vägen oundviklig. *Nationaltemplarorden* hyser uppfattningen att flertalet rörelsesolors huvudmän ej utan särskilda statsstöd kan upprätta filialsolor. *Frikyrkliga studieförbundet* befarar att det kommer att menligt inverka på rekryteringen till moderskolan att elev vid anmälan ej vet var han kommer att placeras. Likartade farhågor uttalar *Sveriges lantbruksförbund*.

Det diskuterade uppslaget att införa två halvårskurser per år torde enligt *svenska folkhögskolans lärarförenings* mening möta motstånd inom folkhögskolan.

Flera remissinstanser har emellertid upptagit frågan och är i viss mån positiva till förslaget. Sälunda anför *Värmlands folkhögskola i Molkom* att vinter- och sommarkurser där ordnats så, att kvinnliga elever kan gå första årskursen på vintern och andra årskursen på sommaren eller första årskursens teoretiska linje på sommaren och andra årskursen på vintern. Endast goda erfarenheter har gjorts härav. En anpassning skulle kunna ske efter landsbygds- och tätortssundomars möjlighet att disponera tid under olika årstider. Sommarkurserna borde få bättre stöd. Sommar- och vinterkurserna kunde göras lika långa, exempelvis 21 veckor vardera. *Landsorganisationen* finner kommittén ej ha anfört bärande skäl för att avvisa tanken på två folkhögskolekurser inom ramen av ett år vid skolor, som ej har fortsättningskurs.

Godtemplarorden instämmer däremot med kommittén närmast av det skälet att anordningen med dubbla kurser skulle medföra svårigheter för folkrörelserna att ordna kortare kurser på folkhögskolorna. Denna kontakt mellan folkhögskolan och organisationsvärlden bör bibehållas och helst byggas ut.

Beträffande förslaget om filialsolor ställer sig *skolöverstyrelsen* tveksam. Om detta arrangemang skall innebära en väsentlig fördel, måste huvudskola och filialskola i relativt stor omfattning ha lärare m. m. gemensamt. Detta kommer — särskilt om skolorna ej, såsom lärarföreningen utgått från, skulle ligga i varandras omedelbara närhet — att betyda avsevärda samordningsproblem. Om skolorna har egen utrustning och egna lärare, finns å andra sidan ingen anledning att inte ge även filialsolorna självständig ställning.

Överstyrelsen understryker de påpekanden, som gjorts i några yttranden, om möjligheten att upprätta filialsolor i städer i folkhögskolors närhet, liksom möjligheten att utnyttja redan förefintliga skollokalerna och föreläsningsrum (exempelvis lantmannaskolor). På denna väg kan beredas lokaler utan särskilda investeringar.

Överstyrelsen utgår från att uppkommande frågor om upprättande av filialer till folkhögskolor får prövas från fall till fall och att de erfarenheter, som därvid vinnes, får ligga till grund för en omprövning av frågan i sinom

tid. Av riksdagen synes böra utverkas bemyndigande för Kungl. Maj:t att meddela beslut i sådant avseende och att fastställa löner och undervisnings-skyldighet.

Beträffande förslaget om två huvudkurser årligen framhåller överstyrelsen, att folkhögskolorna bör stimuleras till försök i sådan riktning.

Statskontoret anser att frågor om inrättande av filialskolor bör prövas från fall till fall och därvid underställas riksdagen.

Arbetsmarknadsstyrelsen ställer sig tveksam till förslaget om filialskolor och anser att sådana skolor endast bör upprättas som mera tillfälliga nödfallsåtgärder och att man i stället bör stödja tillkomsten av dels nya folkhögskolor, dels speciella preparandkurser. Preparandkurserna skulle förbereda eleverna för inträde i utbildningsanstalter där realexamenskunskaper formellt eller reellt är en fordran. En utbyggnad av systemet med dylika kurser bör enligt styrelsens mening komma till stånd på större tätorter, där undervisningen kunde ordnas helt eller delvis på kvällstid. Genom att konkurrensen om platserna vid folkhögskolorna på så sätt skulle minska, torde landsbygdsungdomarna få större möjligheter att skaffa sig kompletterande skolunderbyggnad vid folkhögskolorna, vilka genom sina internat är särskilt lämpade för ungdomar, som under studietiden ej kan bo hemma.

Vad angår förslaget om dubbla huvudkurser säger sig arbetsmarknadsstyrelsen vara medveten om att vissa organisatoriska svårigheter kan komma att uppstå, men håller dock före att möjligheterna för en dubblering av vinterkurserna bör närmare undersökas, innan man genomför investeringar i mer eller mindre tillfälliga filialskolor och paviljongbyggen.

4. Prognosverksamhet

Planeringskommittén

Förslag

Planeringskommittén föreslår att som ett led i en allmän prognosverksamhet undersökningar över det dokumenterade behovet av elevplatser vid folkhögskolorna genomföres med lämpliga tidsintervaller samt att i den av kommittén i annat sammanhang föreslagna prognosverksamheten över det framtida lärarbehovet särskilda beräkningar göres över folkhögskolans lärarbehov.

Motivering

Kommittén har som nämnts sökt verkställa schematiska beräkningar rörande folkhögskoleväsendets framtida utveckling för att få hållpunkter för en diskussion om hithörande problem. Emellertid torde endast en kontinuerligt bedriven prognosverksamhet kunna ge tillräcklig säkerhet för bedömandet av den fortsatta planeringen av folkhögskolans verksamhet med hänsyn till elevunderlaget. Vid utformningen av en allmän prognosverksamhet bör sålunda tagas i betraktande det prognosbehov som före-

ligger för folkhögskolans del, inte minst med hänsyn till behovet att studera dess möjligheter att anpassa sig efter samhällsförändringarna.

En svårighet beträffande bedömandet av elevutvecklingen är, att känedom ej stått att få om det uppdämda behovets omfattning. Skolorna borde därför uppmanas anteckna personliga data om ej antagna sökande, även sådana som ej gjort formell inträdesansökan. Många av dessa har måhända sökt till flera folkhögskolor. Att dessutom få en uppgift om antalet av dem, som på grund av kännedom om att antalet platser redan är fyllt eller dylikt avstår från planer på att söka till folkhögskola, låter sig ej göra. De förstnämnda beräkningarna torde emellertid vara tillräckliga, och kommittén föreslår att skolöverstyrelsen utverkar uppdrag att med intervaller på två eller tre år undersöka det dokumenterade antalet elevplatser vid folkhögskolorna.

Remissyttranden

Av remissinstanserna har så gott som samtliga lämnat kommitténs förslag rörande prognosverksamhet utan erinran. En folkhögskola, *Önnestad*, anser denna verksamhet utomordentligt viktig: en sund anpassning av skolformerna till mera bestående förändringar i samhällsbilden fordrar god kartläggning och förtidsplanering.

Skolöverstyrelsen understryker behovet av utbyggd prognosverksamhet för folkhögskolorna vad beträffar både elevutveckling och lärarbehov. Denna verksamhet bör bedrivas av överstyrelsen på sätt kommittén föreslagit.

Statskontoret liksom *arbetsmarknadsstyrelsen* avstyrker den föreslagna prognosverksamheten.

5. Departementschefen

Den uppskattning av elevantalet vid folkhögskolorna under åren fram till 1970, för vilken tidigare redogjorts, är av planeringskommittén endast avsedd som exempel på möjliga alternativ i utvecklingen. Det lägre alternativet utgår ifrån en relativt sett oförändrad tillströmning under hela perioden, vilket skulle innebära 7,3 procent och 17,7 procent av antalet manliga födda 21 år respektive kvinnliga födda 20 år tidigare. Det högre alternativet utgår ifrån att den relativa tillströmningen fortsätter att stiga under perioden i ungefär samma takt som under åren 1944—1955, d. v. s. med en årlig ökning av de i det lägre alternativet nämnda procenttalen för manliga och kvinnliga elever med 0,25 respektive 0,90.

I det närmaste lika svårt som att bedöma elevtillströmningen till folkhögskolan sedan enhetsskolan allmänt genomförts är det att med någon större säkerhet bedöma utvecklingen under de närmaste femton åren. Folkhögskolan har alltmer vidgat sin rekryteringsbas och ökat sin elevtillströmning, samtidigt som det allmänna skolväsendet byggs ut. Under senare år

har antalet sökande, som avvisats på grund av platsbrist, också vuxit. Men av detta kan man knappast dra den slutsatsen att det även i fortsättningen skall bli den ökning i det relativa antalet elever, som det högre alternativet anger. Det är så mycket mindre troligt som de ungdomskategorier, från vilka folkhögskolan i första hand rekryteras, icke kommer att öka i så stor omfattning som årskullarna i genomsnitt. Man torde nämligen få utgå ifrån att folkhögskoleleverna även under det närmaste årtiondet i stor utsträckning kommer från landsbygden och mindre tätorter. Arbetsmarknadsstyrelsen har i sitt remissvar påpekat, att antalet ungdomar i åldrarna 15—20 år kommer att öka under åren 1950—65 i hela riket med 48 procent, i städerna med 73 procent och på landsbygden med 31 procent. Jag anser för egen del i likhet med flertalet remissinstanser, att av de framräknade alternativen det lägre är mest sannolikt, och det bör därför tas som utgångspunkt för den fortsatta planeringen.

De förslag till åtgärder, som i det följande behandlas, syftar endast till att skapa förutsättningar för folkhögskolorna att kunna ta emot de stora årskullarna. Någon skyldighet att anpassa sin kapacitet efter de stigande behoven kan självfallet inte åläggas skolorna. Jag är emellertid övertygad om att de är villiga att göra sin insats för att 1960-talets ungdom skall få samma möjlighet som tidigare årskullar till vidare skolning. På längre sikt torde det också vara i folkhögskolans eget intresse att kunna ta emot samma relativa antal elever som nu, då en nedgång i den relativa tillströmningen under 1960-talet troligen skulle bli mycket svår att hämta igen längre fram, när enhetsskolan blivit helt genomförd.

I det föregående har redogjorts för planeringskommitténs undersökning av folkhögskolornas nuvarande lokaltillgångar och dess beräkning av deras framtida behov. Enligt det av kommittén framräknade lägre alternativet skulle elevtillströmningen snabbt öka efter 1961 och nå sin kulmen 1965, då det skulle föreligga ett behov av omkring 2 300 elevrum utöver de 1956 tillgängliga och ytterligare 155 lärosalar, detta under förutsättning av oförändrade relationer mellan vinter- och sommarkursernas elevantal.

Jag räknar med att det för statsmakternas del skall kunna vara möjligt att, om efterfrågan så motiverar och det från allmänna synpunkter befinnes lämpligt, medgiva statsunderstöd åt nya folkhögskolor i ungefär samma takt som under närmast föregående tioårsperiod, d. v. s. med två å tre skolor per år. Ett dylikt tillskott fyller dock endast en del av det beräknade utvidgningsbehovet. Huvudparten av ökningen måste de redan befintliga skolorna söka tillgodose. Till en del bör detta kunna ske genom att skolorna kompletterar sitt byggnadsbestånd med provisoriska lokaler. Det tillskott av lokaler, som härigenom skapas, kan med säkerhet komma till god användning också efter toppbelastningen, bland annat för kortare kurser och konferenser, som anordnas samtidigt med pågående vinterkurs.

Då folkhögskolorna för att rätt kunna fylla sin uppgift inte bör växa sig alltför stora, anser jag emellertid, i likhet med skolöverstyrelsen, att denna utväg i första hand bör komma i fråga för skolor, som nu har mindre än 80 elever. Jag biträder kommitténs förslag att statsbidrag skall kunna utgå för anordnande av provisoriska lokaler vid folkhögskolorna. Bidraget torde böra erhålla i huvudsak samma utformning, som jag i propositionen 1957: 122 (s. 105 och 106) förordat beträffande statsbidraget till provisoriska skollokaler inom det allmänna skolväsendet, och alltså utgå med 325 kronor per kvadratmeter nettogolvyta. Bidraget torde böra bestridas ur det av mig i det föregående förordade reservationsanslaget till bidrag till byggnadsarbeten vid folkhögskolor.

Mot kommitténs förslag om tillfälliga filialsolor, som i administrativt och pedagogiskt hänseende skulle vara direkt knutna till de permanent verksamma folkhögskolorna, har åtskilliga remissinstanser riktat kritik. Enligt min mening är denna kritik i stort sett befogad. Men å andra sidan måste det från både skolornas och samhällets synpunkter vara fördelaktigare att göra mindre kostnadskrävande kortsiktiga investeringar i dylika filialsolor än att bygga ut permanenta folkhögskolor utöver en kapacitet, som kan anses erforderlig även på längre sikt. Jag förordar därför, att uppkommande frågor om anordnande av filialsolor tills vidare får prövas av Kungl. Maj:t från fall till fall och att de erfarenheter, som därvid vinnes, får ligga till grund för en senare omprövning av spörsmålet.

Planeringskommittén har vidare diskuterat möjligheterna av att fylla det ökade behovet av elevplatser genom att införa två halvårskurser per år eller tre halvårskurser under loppet av två år. Kommittén anser emellertid, att sådana lösningar bör tillgripas endast om övriga åtgärder för att öka folkhögskolans elevkapacitet visar sig otillräckliga. Flera remissinstanser delar denna kritiska inställning till förslaget bland annat med hänvisning till att skolornas övriga folkbildningsverksamhet skulle bli lidande.

Självfallet skulle en dylik dubbling skapa problem för skolorna. Under rådande förhållanden är det emellertid i högsta grad önskvärt att skolornas kapacitet utnyttjas på ett bättre sätt än vad som på sina håll hittills gällt under sommarhalvåret. Jag anser därför i likhet med skolöverstyrelsen, att folkhögskolorna bör stimuleras till försök att anordna två halvårskurser per arbetsår. Vidare bör erforderlig dispens från gällande stadga kunna medgivnas för skola, som önskar anordna tre halvårskurser under loppet av två år. En dylik dubbling av kurserna bör dock icke få leda till att eleverna i alltför stor utsträckning börjar i högre årskurs omedelbart efter genomgång av den lägre kursen. Jag delar därutinnan kommitténs uppfattning, att en så uppdriven studietakt skulle inverka menligt på studieresultatet. Genom bland annat koncentrationsläsning bör det vidare tillses,

att lärare vid skola, som anordnar mer än en längre kurs per läsår, icke kommer i ett sämre läge än lärare vid övriga skolor.

Det har tidigare påpekats hur osäker varje bedömning av folkhögskolans framtida elevutveckling är. Till en del beror detta på att kännedom saknas om storleken av det uppdämda behov, som nu föreligger. Planeringskommittén har därför föreslagit, att undersökningar med jämna tidsintervall utföres rörande storleken av det antal sökande, som formellt är inträdesberättigade men som på grund av platsbrist ej kunnat anvisas elevplats vid folkhögskola. Jag vill i anledning härav framhålla, att det bör ankomma på skolöverstyrelsen att i samråd med arbetsmarknadsstyrelsen och inom ramen för tillgängliga resurser göra de undersökningar, som överstyrelsen finner erforderliga för att underbygga sina blivande äskanden och övriga framställningar beträffande folkhögskolornas verksamhet.

IX. Hemställen

Bortsett från vad jag förordat beträffande vissa särskilda bestämmelser för musiklinjen vid Framnäs folkhögskola (kap. VI) och beträffande personalorganisationen på skolöverstyrelsens folkbildningsrotel (kap. VII) bör de förslag, som jag här framlagt, träda i kraft från och med arbetsåret 1958/59. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att efter förslag av skolöverstyrelsen utfärda de närmare bestämmelser, som påkallas av vad jag i olika hänseenden förordat. I samband med utarbetandet av erforderliga detaljföreskrifter torde lämpligen böra göras en allmän översyn av de olika bestämmelser, som gäller för folkhögskolornas verksamhet. Skulle härvid uppkomma ytterligare frågor av beskaffenhet att böra underställas riksdagens prövning, torde tillfälle därtill finnas i samband med anslagsäskandena till 1958 års riksdag.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

a) godkänna av mig i det föregående förordade riktlinjer för folkhögskolans ställning och uppgifter, att tillämpas tills vidare från och med arbetsåret 1958/59;

b) godkänna av mig förordade grunder för statsbidrag till byggnadsarbeten m. m. vid folkhögskolor, att tillämpas tills vidare från och med arbetsåret 1958/59;

c) godkänna av mig förordade grunder för allmänt driftbidrag till folkhögskolor, att tillämpas tills vidare från och med arbetsåret 1958/59;

d) godkänna av mig förordade riktlinjer för behandlingen av frågor rörande folkhögskolan och de stora årskullarna.

Vad departementschefen sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt, bifaller Hans Maj:t Konungen samt förordnar, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Bertil Cederlund

INNEHALLSFÖRTECKNING

	Sid.
I. Inledning	3
Departementschefen	4
II. Nuvarande förhållanden	6
1. Gällande bestämmelser m. m.	6
2. Folkhögskolornas antal och storlek	8
3. Elever	9
4. Lärare	11
5. Lokaltillgång och byggnadsekonomiskt läge	11
6. Driftsekonomiskt läge	14
III. Folkhögskolans arbetsformer	16
1. Folkhögskolans uppgifter m. m.	16
2. Läsår. Vinterkurs m. m.	20
3. Kortare kurser	22
4. Tredje årskurs. Specialkurs	25
5. Departementschefen	28
IV. Elevfrågor	34
1. Vitsord	34
2. Inträdesfordringar	37
3. Skydd för elevs arbetsanställning	39
4. Departementschefen	40
V. Lärarfrågor	43
1. Kompetenskrav och utbildning	43
2. Tjänstgöring i annat folkbildningsarbete	46
3. Departementschefen	48
VI. Statsbidrag till folkhögskolorna	51
1. Byggnadsbidrag	51
2. Driftbidrag	54
3. Departementschefen	56
VII. Tillsynsmyndighet	60
1. Förslag	60
2. Departementschefen	60
VIII. Folkhögskolan och de stora årskullarna	62
1. Prognos	62
2. Provisoriska byggnader	66
3. Filialskolor m. m.	67
4. Prognosverksamhet	70
5. Departementschefen	71
IX. Hemställan	75